
**EEN JAAR VAN TURBULENTIE
EN OMWENTELING:
RENÉ DE CLERCQ IN 1915**

JOOST VANDOMMELE

JOOST VANDOMMELE

**EEN JAAR VAN TURBULENTIE EN OMWENTELING: RENÉ DE CLERCQ IN
1915**

**BIJLAGE VAN DE NIEUWSBRIEF 2015 VAN HET RENÉ DE
CLERCQGENOOTSCHAP, DEERLIJK**

www.renedeclercq.be

Foto op de kaft: René De Clercq op 11 juli 1915 in het Bos van Bredius in Bussum vanwaar een telegram werd gezonden naar koning Albert in De Panne, waarin werd gevraagd een geruststellend signaal te geven aan de Vlamingen.

Opgedragen aan 3 sterke vrouwen die veel hebben verdragen nl. Alice De Clercq – Delmotte (Ingooigem, 25 februari 1882 – Sint-Niklaas, 18 januari 1973), tweede echtgenote van René, mijn grootmoeder (foto 1959); Marva De Clercq (Bussum 4 juli 1915 – Sint-Niklaas, 24 december 1990), jongste dochter van René, mijn moeder (foto Marva met schoonzuster van René, Céline, Joost Vandommele en andere kinderen Vandommele) en Rachel De Clercq (Deerlijk 21 april 1882 – Zwevegem 19 juni 1961), lievelingszus van René, mijn groottante (foto op dezelfde dag genomen als de vorige in het rusthuis van Zwevegem kort voor haar overlijden)

INLEIDING

1915 is waarschijnlijk het belangrijkste jaar uit René De Clercq's leven geweest. Al van voor de oorlog ageerden zowat alle strekkingen om de dichter, die zo kernachtig en tevens verstaanbaar voor het gewone volk kon formuleren, voor hun kar te spannen. De Clercq kon elk min of meer te vriend houden maar bleef wijselijk buiten de partijpolitiek en stelde zijn pen ter beschikking voor al wat met zijn rechtvaardigheidsprincipes strookte. Hij was als gevoelsmens eerder een seismograaf die goed aanvoelde waar de pijnpunten lagen en deze raak kon benoemen. Tijdens de Wereldoorlog blijkt dat massapropaganda bijna even belangrijk, zo niet belangrijker is dan gelijk welk modern wapen. Zoals iedereen, buiten de 10 mensen van Jong Vlaanderen, was ook De Clercq in 1914 bedwelmd door patriottische roes. Logischerwijze stelde hij zijn pen ter beschikking van het vluchtelingen-dagblad De Vlaamsche Stem, een 'pluralistisch' blad dat nauwgezet de Godsvrede respecteerde en vooral een geesteskind was van de katholieke volksvertegenwoordiger Frans Van Cauwelaert, de belangrijkste vooroorlogse Vlaamsgezinde parlementair. In de loop van 1915 doen enkele incidenten echter de waakzaamheid bij sommige flaminganten opflakkeren. De Clercq wordt intussen bewerkt door Jong Vlaanderen, voornamelijk via hun dagblad De Vlaamsche Post. Hij geniet gauw de aandacht van Vertrauensmann Carel Gerretson en later van zowat de belangrijkste architect van de Flamenpolitik, Robert Oszwald. Men weet dat zo men De Clercq in het kamp van het activisme krijgt, men een grote vis binnen haalt. Bij De Clercq verloopt het proces van Belgischgezind flamingant naar anti-Belgisch activist in vergelijking met bvb. August Borms eerder langzaam. Het begin van deze evolutie is te merken vanaf mei 1915 met een eerste hoogtepunt op 11 juli als hij via een openbare toespraak en een telegram aan koning Albert een geruststellend signaal voor de Vlamingen vraagt. Net zoals precies 2 jaar later, als de prille Frontbeweging in feite hetzelfde vraagt in een open brief, weegt de vrees voor enig verlies van vertrouwen bij de franskiljons bij de vorst beduidend zwaarder dan het begrip t.o.v. de flaminganten. Bovendien manoeuvreren de Belgische regering en ook Van

Cauwelaert onbehandig. De afzetting van De Clercq, die voor alle duidelijkheid zelf op dat moment geen activist is, zorgt voor een eerste martelaar en een eerste golf(je) van toestroom naar het activisme vnl. van jonge intellectuelen genre Paul Van Ostaijen. Voor De Clercq is de breuk met de Belgische politiek nu volledig maar hij gelooft nog steeds (tot zijn terugkeer naar Vlaanderen in juni 1917) in de rechtschapenheid van de koning. Het is de eigengereide ds. Domela Nieuwenhuis die hem op 15 december 1915 overhaalt een verklaring van Jong Vlaanderen te tekenen. Toch blijft De Clercq zichzelf: een romanticus wars van enige berekening en timing. Verre van een praktisch politicus is hij iemand die vooral weet te verwoorden en te begeisteren. Zoals bvb. ds. Domela is hij een ongeleid projectiel, die levend in een soort trance, eigengereid reageert en opereert. Dergelijke mensen hebben in Vlaanderen wel degelijk mee de bakens verzet. Zoals ook bij zijn enthousiaste steun voor de vernieuwing van de kunsten, fietst De Clercq ver voor het peloton uit... de brede erkenning van zijn inzichten kwam slechts veel later. Na enige welwillende geschiedschrijving t.o.v. het activisme is sedert het midden van de jaren 1970 de wind gedraaid. In de eerder ideologische afrekening die de jongste geschiedenis meestal blijkt te zijn, is De Clercq precies wegens zijn toonaangevende rol bij de eerste belangrijke koortsstoot in de geschiedenis van het activisme, vaak de kop van jut. Dit essay probeert zoveel mogelijk feiten op een rij te zetten. Dat elk zijn conclusie trekke maar daarbij de zin voor nuance bewaart. Ik hoop dat de volgende generaties aan deze brochure iets zullen hebben in hun zoektocht naar kennis en begrip voor één en ander... In het voetnotenapparaat wordt niet verder ingegaan op overbekende personen maar eerder op minderbekenden die belang hebben in het verdere verhaal van De Clercq.

DE VLAAMSCHE STEM, EEN LOYAAL BELGISCH DAGBLAD VOOR VLAAMSE VLUCHTELINGEN IN NEDERLAND.¹

Frans Van Cauwelaert was rond de val van Antwerpen naar Nederland vertrokken. Het was hem duidelijk dat hij er meer ging doen dan zich louter bezig te houden met de enorme humanitaire kwestie die de oorlog met zich had meegebracht. Het woord, de propaganda of de pers zou in dit conflict immers naast de wapens een belangrijk middel in de strijd worden. Verschillende malen zal Van Cauwelaert de Vlaamse schrijvers oproepen om van hen te laten horen... Op 4 december 1914 vroeg Leo Simons² hem om een rubriek 'Vlaamsch Leven' op te starten in De Nieuwe Amsterdammer³, een weekblad o.l.v. de Nederlandse professor Van Hamel waar ook de moderne kunstenaar Jan Sluijters⁴ aan meewerkte. Ook de Nieuwe Rotterdamsche Courant (NRC) stelde haar kolommen open voor Belgische publicisten als Karel van

Frans Van Cauwelaert (Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek 10 januari 1880 - Antwerpen 17 mei 1961) was de meest bekende vooroorlogse volksvertegenwoordiger. Hij probeerde in de alleen regerende katholieke partij de Vlaamse meerderheidsstrategie uit, wat mislukte. Tijdens de oorlog bleef hij flamingant, doch steeds binnen het Belgische wettelijke kader.

1 Tijdens de oorlog ontstonden in Nederland 6 Belgische bladen: 3 Vlaamse: De Vlaamsche Stem, Vrij België (Van Cauwelaert-Hoste na augustus 1915) het Belgisch dagblad met du Castillon en Terwagne die zoals L'Echo belge semi-officieel Belgisch was. Verder nog althans volgens Faingnaert 'twee schreeuwerige blaadjes zonder betekenis' La Belgique en Les Nouvelles.

2 Leo Simons (s-Gravenhage 1 augustus 1862 - Rotterdam 11 juni 1932).

3 In het kerstnummer 1914 van de Nieuwe Amsterdammer roept Van Cauwelaert 'de Vlaamsgezindheid op om met geestelijke wapenen voor België te getuigen en mede voor Vlaanderen'.

4 Jan Sluijters (s-Hertogenbosch, 17 december 1881 - Amsterdam, 8 mei 1957) zou in contact komen met Gust. De Smet en Fritz Van den Berghe. Ten tijde van zijn kunsthandel, kort na de oorlog, zal De Clercq ook over enkele van zijn werken beschikken.

de Woestijne, die al sinds 1906 meewerkte en De Clercq's collega uit het Gentse atheneum, tekenleraar Leo Van Puyvelde⁵. Voor Van Cauwelaert was dit alles slechts de aanzet: hij wou een eigen krant in Nederland. Reeds voor de oorlog was hij reeds bezig aan het project van een Vlaams katholiek dagblad De Standaard. Van Cauwelaert zal De Vlaamsche Stem voldoende morele en financiële basis bezorgen, hoewel dit laatste toch, zoals later zou blijken, de zwakke plek van de hele onderneming was. De geruchten over de groep Jong Vlaanderen rond ds. Domela⁶ die in Gent een eigen dagblad wilden opzetten, zullen het proces nog versneld hebben. Op de terugtocht van een reis naar Italië in opdracht van de industrieel Lieven Gevaert, heeft Van Cauwelaert hoogst waarschijnlijk de Belgische regering in Le Havre over zijn persinitiatief gesproken. Enige dagen later, 19 januari, kreeg de Gentse dominee Domela Nieuwenhuis het bericht dat de krant van Van Cauwelaert De Vlaamsche Stem zou heten. De Gentse activisten stuurden prompt Leo Picard, met een Duits paspoort, naar Nederland. Tussen 20 en 25 januari 1915 heeft die een aantal mensen bevroegd, waaronder ook René de Clercq. Het eerste nummer van De Vlaamsche Stem verscheen op maandag 1 februari 1915 en zag er volgens De Clercq 'prachtig' uit. Het blad werd geleid door de Brusselse,

5 Leo Van Puyvelde (Sint-Niklaas 30 juli 1882 - Ukkel 27 oktober 1965) werd later hoogleraar en hoofdconservator aan de 'Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België' in Brussel.

6 Ds. Jan Derk Domela Nieuwenhuis (Amsterdam, 25 juli 1870 - Amsterdam, 4 januari 1955) was de leider van het eerste radicaal activisme meer bepaald de groep Jong Vlaanderen in Gent. Zie onze bijdrage over René de Clercq in 1914.

Vlaamsgezinde en socialistische advocaat Abéric Deswarte⁷. Deswarte blijft de eerste weken van de oorlog in Brussel en trekt half november naar Amsterdam. Hij werd er voorzitter van het bestuurscomitee van de Belgische School aan de Van Ostadelaan en rekruteerde als hoofdredacteur medewerkers voor het dagblad bij zijn leraren zo bvb. Jan Eggen (ook genoemd Eggen van Terlan; werkt mee tot hij terugkeert naar Gent op 18 april) en André de Ridder⁸ die redactiesecretaris wordt. Volgens De Clercq

Abéric Deswarte Door Fritz Van den Berghe

De oorlogsidentiteitskaart van André De Ridder (zie ook voetnoot nr 8 2de deel)

hadden De Ridder en Deswarte de redactie van De Stem 'uitsluitend' in handen. En natuurlijk spreekt hij ook René de Clercq aan die op 1 december 1914 in de Belgische School aan de slag

⁷ Alberic Deswarte (Nieuwpoort 28 augustus 1875 - Brussel 19 juli 1928) was al sedert 1894 lid van de BWP. Voor de oorlog was hij overigens al een vrij radicale flamingant want hij reageerde op de Waalse dreiging van bestuurlijke scheiding in 1913 met de stelling dat Vlaanderen daar niet bang van was, en dat die scheiding integendeel voor Vlaanderen een goede zaak kon zijn. Hij pleitte toen voor het Zwitserse model. De Clercq kende hem zeker al sinds het fameuze studentencongres in Gent van 24 maart 1901. Volgens Faingnaert (Verraad of zelfverdediging? Bijdragen tot de geschiedenis van den strijd voor de zelfverdediging van Vlaanderen tijdens den oorlog, 1933, p. 129) was: 'Deswarte niet de geschikte persoonlijkheid om de onderneming te leiden. Hij was niet alleen lichamelijk zwak, doch ook, het feit dat de Fransche taal in zijn huiskring heerschte, bewijst mede dat er aan zijn Vlaamsche beginselvastheid en wilskracht ook wat haperde'.

⁸ Jan Eggen Van Terlan (Gent 23 juni 1883 - Bonn 28 december 1958); André de Ridder (Antwerpen 2 oktober 1888 - Borgerhout 1 juli 1961)

De Clercq eerste adres in Nederland: Karel Van der Heydenlaan, 16 Baarn

via zijn uitgever SL Van Looy kan De Clercq in mei 1915 een woning betrekken aan de Singel, 104 (nu 122) in Bussum

was gegaan. De stichtingsakte van het nieuwe dagblad vermeldt De Clercq nog op zijn adres in Baarn hoewel hij toen net in Bussum woonde. In een brief van midden januari 1915 vraagt De Vlaamsche Stem (toen in oprichting) in een brief aan Domela Nieuwenhuis⁹ om medewerking uit België. In Gent wordt een ruime schakering van vooroorlogse, meestal Vlaamsgezinde personaliteiten aangezocht o.m. ds. Domela Nieuwenhuis zelf, prof. Vercoullie, prof. De Vreese, prof. Fredericq, prof. Mac Leod, prof. Camiel De Bruyne, prof. Henri Pirenne, prof. Hendrik Logeman, Hector Plancquaert, Alfons Sevens¹⁰, Leonard Willems en Hippoliet Meert.

Alfons Sevens (zittend tweede van rechts) gevangen in Holzminde (zie onze bijdrage over 1914 in de vorige nieuwsbrief)

Hun bijdragen zouden naamloos verschijnen. De Vlaamsche Stem, met als veelbetekenende onder-titels 'algemeen Belgisch dagblad', 'een volk zal niet vergaan' en 'eendracht maakt macht',

⁹ Blijkbaar was men in Nederland niet goed op de hoogte van de Gentse toestand. Door dit schrijven was Domela dus al vroeg op de hoogte van het initiatief en zei aan zijn mede-activisten dat het om een blad ging 'in volle verknochtheid tot de thans alles beheerschende Belgische zaak'.

¹⁰ Alfons Sevens reageerde op 15 februari met enkele bijdragen o.m. 'Onder den hiel van den overweldiger'; hij schetste de toestand in Gent waar ook het project De Vlaamsche Post op stapel staat. Voor alles wil hij gerust gesteld worden dat De Vlaamsche Stem compromisloos anti-Duits is.

verschilt volgens een latere verklaring van De Clercq 'van de Fransgestelde bladen bijna alleen door de taal, een beteren stijl en een strenggehouden meerwaardigen toon'. Toch werd De Vlaamsche Stem té intellectueel bevonden, té elitair en te moeilijk opgesteld. Waar ze aanvankelijk ook bij de soldaten achter de IJzer terecht komt, werd de krant er als te moeilijk voor de gewone soldaat beschouwd.

Het dagblad zal uiteindelijk over een ruimere kring van medewerkers beschikken onder wie advocaat Wittemans, tot 27 februari Lodewijk Dosfel die echter geen enkel artikel schrijft omdat hij spoedig naar Vlaanderen terugkeert, de gebroeders Cyriel¹¹ en Arthur Buysse maar vooral, zoals gezegd, Frans Van Cauwelaert, het boegbeeld van de vooroorlogse katholieke Vlaamse kamerfractie. Er dient nog aan toegevoegd dat Alfred Ost¹² de kop van De Vlaamsche Stem tekent en o.a. Fritz Van den Berghe sporadisch voor enkele illustraties zorgt. Het beginkapitaal van de NV De Vlaamsche Stem die op 22 maart wordt opgericht, bedraagt fl 5000, verdeeld over 100 aandelen die niet allemaal worden volgestort. Zo krijgt De Clercq één aandeel waar hij overigens maar 20% van de eigenlijke waarde voor betaalt... Het financiële beleid van het dagblad is in handen van

boekhouder Marcel Delbecque¹³, een neef van René De Clercq, die overigens niet zou hebben uitgeblonken in deskundigheid terzake...

Om het blad te financieren was men ook gaan aankloppen bij de Nederlandse Vlamingenvriend Leo Simons die sedert 1905 De Wereldbibliotheek, 'maatschappij voor goede en goedkope lectuur' beheerde. Simons schrijft hierover later (brief dd. 28 september 1915) aan Gerretson: 'Zakelijk heb ik de geheele onderneming nooit één ogenblik au sérieux genomen. En wie als ik, voor zover mij bekend, er geld voor gaven, deden dat bij wijze van gift, om er de zaak van een Vlaamsch orgaan, waarvan we onder de omstandigheden, de noodzaak voelden, mogelijk te maken. Maar een half uur spreken met Deswarte was volkomen voldoende om ons te overtuigen dat er van hem geen vaste lijn, redactioneel noch administratief, te verwachten was; dat het groepje de geheele zaak als dilettanten behandelde en er van iets anders dan geld geven à fonds perdu geen sprake kon zijn...' Simons schijft reeds in februari 1915 over De Stem aan Van Cauwelaert: 'Het is een goed blad, dat verdient te blijven leven maar het is slecht opgezet. Men had vóór alles voor geld

11 Volgens Faingnaert (*Verraad of Zelfverdediging?* p 129) trok Cyriel Buysse zich spoedig terug omdat 'hij zich in dit Vlaams midden blijkbaar niet thuis voelde. Hij heeft feitelijk nooit meegewerkt en trok er spoedig uit na in l' Echo belge te hebben verklaard dat hij de saamhoorigheid met Mr. Deswarte verbrak'.

12 Alfred Ost (*Zwijndrecht*, 14 februari 1884 - Antwerpen, 9 oktober 1945)

13 Marcel Delbecque (*Kortrijk*, 15 oktober 1888 - 10 januari 1963) was de zoon van De Clercqs halfzuster Léonie. Later zou De Clercq hem binnenloodsen in het door de activisten gecontroleerde ministerie van Nijverheid en Arbeid in Brussel.

Abonneert U op

„De Vlaamsche Stem“!

**Leest „De Vlaamsche Stem“ in
den trein en in den tram.**

**Doet „De Vlaamsche Stem“ lezen
aan uwe vrienden!**

**Geeft „De Vlaamsche Stem“ in
uwen kring rond!**

**Stuurt „De Vlaamsche Stem“ aan
uwe taalgenooten!**

**Stuurt „De Vlaamsche Stem“ aan
uwe taalgenooten!**

**Geeft „De Vlaamsche Stem“ in
uwen kring rond!**

Het is de plicht en het belang van alle Belgen, zich te abonneeren op de

VLAAMSCH E STEM

- 1°. omdat DE VLAAMSCH E STEM het eenige blad in Nederland is dat geregeld, elken dag, een volle bladzijde nieuws uit het Vaderland brengt;
- 2°. omdat DE VLAAMSCH E STEM talrijke eigen oorspondentien van het Belgisch front publiceert;
- 3°. omdat DE VLAAMSCH E STEM een blad is dat, geregeld, correspondentien uit de verschillende interneeringskampen en vluchtelingen-oorden opneemt;
- 4°. omdat DE VLAAMSCH E STEM voor de belangen van de geïnterneerden en uitgewekenen ijvert;
- 5°. omdat DE VLAAMSCH E STEM uitstekend is ingelicht, alle belangrijke oorlogstelegrammen en legerberichten mededeelt, eigen brieven uit Engeland, Frankrijk, Duitsch-land, Zuid-Afrika enz. ontvangt;
- 6°. omdat DE VLAAMSCH E STEM alleen feulletons van onze beste Vlaamsche schrijvers, oorlogsvertellingen enz. overneemt;
- 7°. omdat DE VLAAMSCH E STEM elken dag opstellen van de gunstigst bekende Vlaamsche leiders en letterkundigen drukt;
- 8°. omdat DE VLAAMSCH E STEM een volledig blad is, waarin allerlei rubrieken plaatsruimte vinden (Grenskronieken, Hollandsch nieuws, De Belgen in het buitenland, Belangen van de Uitgewekenen, De Belgische vluchtelingen in Holland, Overzicht van de Hollandsche, Belgische en buitenlandsche pers, Overzicht van Tijdschriften, Tooneel, Muziek, Boeken en Schrijvers, Mededeelingen enz.);
- 9°. omdat DE VLAAMSCH E STEM geregeld de lijsten van gesneuvelde, gekwetste en herstellende soldaten, van krijsgesvangenen, van vermisten enz. opneemt;
- 10°. omdat DE VLAAMSCH E STEM de geïnterneerden ten dienste staat en hulp verstrekt hunne aanvragen opneemt;
- 11°. omdat DE VLAAMSCH E STEM kaarten van het oorlogstooneel geeft; enz.

Leest DE VLAAMSCH E STEM!

5 cents per nummer, 1.25 gulden per maand.

Verspreidt DE VLAAMSCH E STEM!

moeten zorgen. Men moet de stortingen van de obligatiehouders opvragen en er nog 25 nieuwe zoeken. Men drukt op 5.000 exemplaren en verkoopt er maar 1.500. Om dat te verhelpen is het eerste middel: het halveren van de prijs (...) Ik raad U vooral aan de regering te Hâvre (sic) te schrijven om 1.000 abonnementen voor het Vlaamse leger en 1.000 voor de Vlamingen in Engeland. Ook nog 1.000 voor de behoeftige Vlamingen in Holland, zoodat De Stem ruim geluid sla.' Hoofdredacteur Deswarte richtte inderdaad op 12 februari een dergelijk verzoek aan premier de Broqueville en sprak minister Poulet aan in Den Haag. Tevens werd redacteur mr. Jan Eggen met een verzoekschrift naar Le Havre gestuurd om er de zaak te bepleiten. Alles blijkbaar tevergeefs... Toch is De Vlaamsche Stem ook te lezen achter de IJzer. Kapelaan Cyriel Verschaeve in Alveringem brengt mej. Marie-Elisabeth Belpaire over het bestaan van dit blad op de hoogte. Hij heeft er ook de gedichten van De Clercq gelezen, al vond hij ze maar matig. Verschaeve was nu eenmaal geen grote fan van De Clercq...

Leest voortaan in

De Vlaamsche Stem

's ZONDAGS:
Het Gedicht van RENÉ DE CLERQ.

's MAANDAGS:
De Opvoedkundige Kroniek
van EDWARD PEETERS.

's DINDAGS:
De Letterkundige Kroniek
van ANDRÉ DE RIDDER.

's DONDERDAGS:
De Oorlogsbibliographie
van Mr. FRANS WITTEMANS.

Onze Letterkundigen.

Naar aanleiding van het in het blad van Doordag afgekondigde bericht betreffende Ceasar Gezelle, vragen een paar lezers nieuws over onze schrijvers.

In Holland, zijn op dit oogenblik: René de Clercq (Baarn), Cyriel Buysse (Den Haag), André de Ridder (Amsterdam), Leo van Puyvelde (Haarlem), Karel van den Oever (Baarn), Magda Peeters (Baarn), Jan van Nijlen (Apeldoorn), Dr. René Verdeyen (Hontenisse), Dr. A. Jacob (Den Haag), Dr. Julius Hoste Jr. (Den Haag).

Stijn Streuvels is sedert enkele dagen met zijn vrouw en kinderen naar Ingoyghem terug gekeerd, waar pastoor Verriest gebleven is, gedurende heel den oorlogstijd.

Te Antwerpen zijn gebleven: Emmanuel de Bom, Lode Baekelmans Edmond van Offel, Victor de Meyere enz., te Mechelen Maurits Sabbe.

Naar het blijkt, zijn Van de Woestijne, Teirlinck Vermeulen te Brussel gebleven.

In Engeland verblijven o. a. J. Persijn, (Oxford) Jozef Muls (Oxford), E. H. Floris Prims (Londen), Firmin van Hecke (Cardiff), Frans Verschoren.

In Le Hâvre treffen we aan Victor dela Montagne, Paul Kenis. Juffrouw Belpaire en E. P. Hilarium Thans zitten in de Panne.

Ceasar Gezelle is te Versaille, zooals we reeds meldden.

Leo van Goethem en Jozef Arras doen dienst in het leger.

Nieuws over de anderen ontbreekt.

De Vlaamsche Stem kondigt zichzelf aan in een 'Kerstenbrief' als 'een eensgezinde uiting van alle bewuste, denkende en strijdende Vlamingen... Eendrachtig als Vlamingen, niet minder eendrachtig als Belgen, zo treden wij op. Ter verdediging der rechten der kleine volkeren in 't algemeen ten strijde voor algeheel herstel der rechten en belangen van gemeenzaam Vaderland van Walen en Vlamingen, daartoe wordt deze tribune opgericht'. Zij positioneert zich tegen de franskiljons en tegen het Gentse activistische dagblad De Vlaamsche Post dat met Duits geld rond dezelfde tijd in Gent door ds. Domela en de

**Welke BELG wil zich in
ROTTERDAM
met den verkoop van „De Vlaamsche
Stem” gelasten, tegen provisie?**

Jongvlamingen is opgestart (eerste nummer op 21 februari 1915). De dagelijkse informatie voor De Stem komt van de Office (de la propagande) belge (een officieel documentatie- en informatiebureau van de Belgische regering) dat eveneens in februari o.l.v. het Antwerpse socialistische kamerlid Modest Terwagne in Den Haag is opgericht. Deswarte schrijft op 19 februari aan minister Poulet: ‘De gedragslijn die mr. Terwagne ons aanbeveelt, wordt nauwgezet gevolgd en zal ook in de toekomst ons programma blijven’. Antoon Jacob¹⁴ en zelfs De Clercq zijn op dat moment via Van Cauwelaert medewerker van het Office belge.

Voor de uitgewekenen.
Gent. Een schoon Werk.
Kunsttentoonstelling Algemeen Kunst-
verbond in de zaal der Melomanen, beeld-
houwwerk, schilderwerk, potten enz., 300
stukken. Daarmede gaat gepaard een tom-
bola, bestaande uit 90 prijzen, gegeven door
artisten; 30 prijzen gekocht van arme art-
isten door het bestuur. Er zijn 50,000 loten
aan 0.50 fr. of 0.25 flor. De prijzen hebben
een waarde van pl. m. 20.000 fr.
René De Clercq, voorzitter van het Alge-
meen Kunstverbond, voor beide Vlaande-
ren neemt 40 loten, en hoopt dat zijn voor-
beeld, verbeterd, door veel Belgen en Ne-
derlanders zal gevolgd worden.
De velen die aan dit mooie werk zullen
meedoen, schrijven en sturen naar René de
Clercq, Karel van der Heydenlaan 16,
Baarn.

Jacob, ook ‘den Jaak’ genoemd, verdedigde toen nog een gematigd, pre-activistisch standpunt wat o.m. blijkt uit een brief dd 26 februari 1915 aan ds. Domela’s zoon Edzard Domela Nieuwenhuis: ‘De Belgiese (sic) zaak is de zaak van de kleine volken. Zij is ook de zaak der Vlamingen, een klein volk in de Belgische staat!’ Nog in februari 1915 schrijft Jacob in het tijdschrift *De Beweging* van Albert Verwey: ‘De Vlaamse Beweging werd steeds gedragen door een rein gevoel van nationale waardigheid. De Pangermaanse lokstem, die

Onze rubriek Kunst.

Binnenkort — om ook op gebied van kunst — steeds meer en meer geestelijke toenadering tusschen Noord- en Zuid-Nederland te bewerkstelligen en de sympathieën tusschen de twee volkeren aan te wakkeren, zullen wij eene reeks opstellen van gekende Vlaamsche kunstenaars over enkele der meest interessante schilders van Holland publiceeren.

Als eerste kunst-studie zal verschijnen een uitgebreid opstel van Alfred Ost over Jan Toorop; daarna een opstel van Gustaaf De Smedt over Jan Sluyters, Piet van der Hem enz., naar aanleiding van de tentoonstelling der werken dezer schilders in het Stedelijk Museum te Amsterdam. Ook de kunstschilder Fritz van den Berghe beloofde ons reeds eenige noties over de moderne Hollandsche schilderkunst.

We hopen dat deze nieuwe rubriek voor ons blad eene aantrekkelijkheid te meer zal zijn...

**Zie onze telegrammen
en laatste legerberichten
op de derde bladzijde**

de laatste weken wordt vernomen, zal bij haar geen gehoor vinden. Geen groter bedreiging van ons volksbestaan vermeldt de geschiedenis dan thans in de Duitse actie besloten ligt. Met verontwaardiging wijzen de Vlamingen de Pangermaanse inmenging van de hand’. Deswarte zou in de loop van 1915 aan Edzard Domela ooit hebben toevertrouwd: ‘Als Duitsland wint, redden uw vader (ds. Jan Derk) en zijn vrienden Vlaanderen van verbastering, ondergang en verduitsing, als Duitsland verliest springen wij op de voorgrond, wij hebben ons niet gecompromitteerd. Ik heb alle sympathie voor uw vader en de Gentenaars maar we moeten in beide gevallen gereed zijn’. In *De Vlaamsche Stem* schrijft hij echter over Domela sr. als ‘dien Hollander die thans te Gent met de Duitsers heult’.

14 Antoon Jacob (Boom, 8 maart 1889 – Antwerpen, 23 februari 1947)

Voordrachten en Feesten

Vereeniging Amsterdamsche Belangen.

Kunstavond.

Dinsdag heb ik een prachtigen, hoogst genoeglijken avond doorgebracht in het gebouw van den Werkenden Stand. De heeren Sam Swaap, flink en temperamentvol violist, en Joh. Ydo, verdienstelijk cellist uit s-Gravenhage, kundig en smaakvol op de vleugel begeleid door mejuffrouw Henriëtte Roll, oogstten door fraaie muziek welverdienden bijval in. Het beste van den avond echter was de heerlijke verzenvoordracht door mevrouw Verbeek De Swerd van den Kon. Ned. Schouwburg te Antwerpen. We kregen „Het schrijverke” van G. Tezelle, „Kindersproke” van M. Boddaert, „Brand in de mijnen” van Ada Negri en een paar oorlogsverzen van Louis van Dommelen en mij zelf.

Een mensch wordt lang na de groote aandoe-ning bij 't schrijven ondergaan, zelden door eigen werk ontroerd. Daar ben ik het geweest, en sterk. Overigens er heerschte stemming in de zaal. Wij, Belgen, hebben er weer ondervonden hoe we bij onze gastvrije stambroeders, heel en al thuis zijn. De sympathieke voorzitter van de „Amsterdamsche Belangen” zegde met hartvolle woorden de artisten dank. Een omhaling ten behoeve van Belgische liefdadigheidsvereeniging heeft honderd gulden opgebracht, waarmede mevrouw Verbeek nog meer in haar schik bleek te zijn, dan met de fraaie bloemen haar aangeboden.

RENE DE CLERCQ.

Belangrijk voor wat zal volgen, is een voordracht die plaatsvindt eind februari 1915¹⁵ waar De Clercq spreekt voor Utrechtse Groot-Nederlandse studenten nl. de vriendenkring van Edzard Domela, Frederik Gerretson, Anton Van Vessem, Edgar Rietjens¹⁶ e.a. Met zijn bekende vooroorlogse Groot-Nederlandse gezindheid is De Clercq daar een graag geziene gast en gezien zijn lichte ontvlambaarheid en beïnvloedbare aard, wordt De Clercq er beschouwd als een geschikt 'instrument' om hoofdredacteur Deswarte te beïnvloeden.

Aanvang 1915 beginnen Van Cauwelaert, en de
15 Romain Van Landschoot stelt: 'De verre voorbereiding (van de gebeurtenissen in de zomer 1915 JV) had zich voorgedaan in het voorjaar, wanneer De Clercq op 16 februari in het Groot-Nederlandse milieu van Utrecht, niet alleen Rietjens, maar ook Gerretson en Anton van Vessem ontmoette. Deze Utrechtse lente-ervaringen zijn al die tijd in de schaduw gebleven. Na 4 juli is dit niet meer het geval.' (Romain Vanlandschoot, *Het moeilijke jaar 1915 in Nederland* 26 december 2006)

16 Edgar Rietjens (Sint-Truiden, 5 april 1892 - Elsene, 9 maart 1933)

Frans Van Couwelaert (l) en Julius Hoste Jr.

liberale Julius Hoste jr. van Het Laatste Nieuws, die eveneens De Vlaamsche Stem vanuit de godsvredegedachte in handen heeft, de zich ontwikkelende Flamenpolitik te voelen. De Duitse inmenging in de Vlaamse beweging¹⁷, een volgens hen interne Belgische kwestie, versterkt hun loyaliteit t.o.v. het Belgische vaderland. In De Vlaamsche Stem is dit duidelijk te merken. Het dagblad respecteert nauwgezet de zgn. godsvrede op 'communautair' gebied, de godsvrede tussen levensbeschouwingen en op sociaal vlak.¹⁸ De Godsvrede is een soort interne Belgische wapenstilstand, die - ironisch genoeg - de hele oorlog moet van kracht blijven. De Belgen moeten volgens de oproep van Albert I aan het begin van de oorlog alle twisten (op levensbeschouwelijk, sociaal en communautair vlak) vergeten en één partij vormen nl. 'celui de la patrie'. In het eerste nummer geeft de redactie trouwens al een duidelijk antwoord aan de Flamenpolitik: 'Wars van alle inmenging blijft de Vlaamse Beweging wat zij immer was: louter nationaal, Belgisch dus.' De Clercqs waarde in De Stem blijkt - zoals steeds - in zijn medewerking aan dagbladen en tijdschriften niet op journalistiek maar op propagandistisch vlak te liggen.¹⁹ Men gebruikt bewust

17 Duitsers noemen De Vlaamsche Stem in de rij van anti-Duitse bladen die Belgische propaganda voeren 'von den ausserhalb Belgiens erscheinenden Hetzorganen wie Indépendance Belge, Métropole (in Londen), Echo Belge und Vlaamsche Stem (in Holland) ausgehen' (Tatigkeitsbericht feb.-april 1915).

18 De Godsvrede op sociaal vlak zou vrij goed standhouden en brengt stilaan de sociaal-democraten mede aan de macht cfr. de posities van Terwagne, Deswarte e.a.

19 Dr. Matthijs De Ridder ziet in De Clercqs inbreng in de loyale periode van De Vlaamsche Stem wel een koerswijziging t.o.v. zijn vooroorlogs optreden. Volgens hem was De Clercq duidelijker pro-Belgisch dan voor de oorlog: 'Voor René de Clercq betekende dit een lichte koerswijziging. Nooit had België zo'n centrale plek gekregen in zijn poëzie. Hij had weliswaar nooit de rechtmatigheid van België in twijfel getrokken, maar hij had die

de populariteit van de dichter als vlag. Het eerste nummer kondigt een wekelijks gedicht van De Clercq aan. Men weet dat hij met rake gedichten in soms lapidaire bewoordingen dikwijls weet te raken en de vinger op de wonde kan leggen.

Op 4 juni 1915 verhuisde *De Vlaamse Stem* van de Paleisstraat naar de Kalverstraat in Amsterdam. Bemerkt ook de krijgshaftige Belgische soldaat of burgerwachter als logo.

In de nummers van 19, 20, 21 en 22 februari 1915 verschijnt een vierdelige bijdrage van Gabriël Opdebeeck²⁰ over 'het werk van onze rechtmatigheid ook zelden (enkele gelegenheden gedichten daargelaten) in de verf gezet.' (...) 'De omstandigheden waren nu echter zozeer veranderd dat De Clercq zijn voorheen vaak geïmpliceerde vaderland expliciet naar de voorgrond schoof. (Matthijs De Ridder, *Staatsgevaarlijk! De activistische tegenraditie in de Vlaamse letteren*, doctoraats thesis UA, 2009)

20 Gabriël Opdebeeck (1895-1979) was een jonge journalist die via zijn vader Lode in contact was gekomen met André De Ridder en in alle komende tumult steeds aan diens zijde stond. Volgens dr. Matthijs De Ridder werd met Opdebeecks reeks - wellicht onbedoeld - het startschot werd gegeven voor een cultus rond de Deerlijkse dichter, die een half jaar later het middelpunt zou worden van een op de spits gedreven autoriteitsconflict. Opdebeeck duwt De Clercq naar voor als een Wagneriaanse held die de enorme problemen zal oplossen... De Ridder vervolgt: 'Zo samengevat, lijkt het wel alsof René de Clercq hier wordt uitgeroepen tot de gedroomde leider van het zich een weg naar de vrijheid worstelend Vlaanderen. Maar dat is niet zo. Althans, niet helemaal. Als een duveltje uit een doosje komt in de laatste alinea van dit vierdelige essay de koning nog te voorschijn. De Clercq staat namelijk niet alleen te midden van zijn volk, maar hij staat ook 'met zijn koning op de blonde duinen'. Veelbetekenend staan de twee grote mannen zij aan zij aan de rand van het land en samen overschouwen ze de chaos. Het is een wat merkwaardig slot van een essay dat vatbaar is voor een behoorlijk radicale interpretatie. Maar het is wel even gissen naar wat Opdebeeck hier precies heeft bedoeld. Stelt hij De Clercq gelijk aan de koning, of onderwerpt hij de 'forsche kerel' toch nog aan de macht van de vorst, maar krijgt De Clercq als eerste onder zijn Vlaamse gelijken de taak om de opperste bevelvoerder bij te staan? En als dit laatste het geval is, is de koning dan een Waal, of is er ook nog een Waalse secundant aanwezig? (...) 'Dat neemt overigens niet weg dat Opdebeeck René de Clercq op een enorm voetstuk had geplaatst. Een voetstuk

grote populaire dichter René De Clercq, ook een onzer redacteurs met talrijke uittreksels uit zijn bundels'. Opdebeeck is wel zeer profetisch als hij voorspelt dat De Clercq 'de grote heren zal schandvlekken die alleen maar misprijzen hebben voor het Vlaamse volk' en daaraan toevoegt: 'welaan nu, mijn zanger, werp u vooruit en den strijd begonnen'. O.m. dit heeft zeker bedwelmend gewerkt op De Clercq die zeer gevoelig was aan schouderklopjes en aanmoediging. Ook Van Cauwelaert lanceert een gelijkaardige, gematigder oproep aan de Vlaamse letterkundigen 'opdat ze de stilte (zouden) breken waarin ze zitten opgesloten'²¹. Volgens zijn biografie dr. Hulpiau neemt De Clercq een zwakke start met een artikel in het eerste nummer 'Waarom en waarheen?'. De *Vlaamse Stem* is volgens hem 'de tolk van Belgisch voelend Vlaanderen' en de Duitsers noemt hij 'overweldigers' (...) 'Van onze naburen willen we vrijheid leren, niet ruw de les gespeld worden.' (...) 'Inwendige geschillen, dwaze veeten verdwijnen. Walen en Vlamingen, broeders in weededagen met elkander soms in onmin, staan verzoend zijde aan zijde en koesteren slechts één doel: den indringeling (sic) te weren uit het goede huis der vrijheid!' In een volgend artikel 'Ons recht om te leven' (6 feb.) verdedigt hij de Vlaamse taal. Op 12 februari volgt: 'De mensch in oorlogstijd' (volgens De Clercq wankelt de mens tussen vertrouwen en argwaan t.o.v. het gezag maar is er gelukkig een groeiende vaderlandsliefde). 'Menschenmateriaal' (18 maart) is een aanklacht tegen het onmenselijke van de oorlog. In 'Van het kolossale' (24 maart) hekelt hij de Duitse zelfoverschatting. 'Germanen' (3 april) is een polemisch artikel waarin hij stelt dat niet alle Germanen (= de Vlamingen) zijn zoals de Duitsers. De Vlamingen bedreigen namelijk niet de vrijheid van andere volkeren. Zij bewijzen hun (Germaanse) offervaardigheid

dat bijna net zo groot was als dat van koning Albert. Het zou het begin blijken te zijn van een proces waarin René De Clercq een steeds centralere rol zou gaan spelen in de Vlaamse Beweging en uiteindelijk ook echt naast of eigenlijk tegenover Albert zou komen te staan.'

21 'Zoovele stemmen hebben we sedert maanden niet meer gehoord', meende Frans Van Cauwelaert en noemde vervolgens de schuldigen bij naam: 'U niet, eerwaarde grijze pastor van te lande, Verriest; U niet Vermeylen, Streuvels, Persijn, De Bom, Van de Woesteyne, De Clercq, Sabbe, Dosfel, u allen niet wier woord ons op zijn tijd verblijdde, versterkte, ook geeselde in onze lamheid.' (DVS 7februari)

aan het front. De Franstaligen maken ‘Germaan’ tot een algemeen scheldwoord waarmee ze de Vlamingen kwetsen maar ook koning Albert, die van Duitse afkomst is en wiens moeder overigens een Hohenzollern is²². Uiteraard is De Clercq’s impact in het blad sterker als dichter dan als journalist. Op 14 februari verschijnt het gedicht ‘Ter zege’ (een herneming van Mijn Lied uit De Witte Kaproen van april 1911) en op 23 februari een aangepaste versie van het vooroorlogse De Witte Kaproen waarin hij ‘noch Waal noch Pruis’ wil zijn (een herneming uit De Witte Kaproen van december 1910). Verder volgen nog ‘Geef arbeid mij’ (een herneming uit De Witte Kaproen van september 1911), ‘In ’t grauwe’ (28 februari) en ‘Mensch zijn’ (14 maart). Dat de posities nog niet geheel vast liggen bewijst het feit dat De Stem op 7 maart op de eerste pagina August Borms artikel Vlamingen waakt (Het Handelsblad van Antwerpen 23 januari 1915) overneemt. Daarin ventileert Borms voor de eerste keer zijn voorwaardelijke loyaleiteit aan België (zie ook infra).

Mensenmateriaal

²² Alberts moeder was Maria Louise Alexandra Caroline van Hohenzollern-Sigmaringen (Sigmaringen, 17 november 1845 - Brussel, 26 november 1912); overigens was dit een geheel andere tak van de Hohenzollern dan die van Keizer Wilhelm II.

Menschenmateriaal.

Het woord outsiert alle kranten, brandt op de liefste lippen.

Zoover zou de koudberekenende, wetenschappelijk verworven, methodisch ontwikkelde stormkultuur het brengen dat ze de tot krijgsoffers opgeëischte moederskinderen en huisvaders bijeensleuren, natellen, opschrijven en opbruiken zou, in dezelfde orde als meel, kolen, wagens, koper, schepen, linnen, wol, ingemaakt vleesch, peulvruchten, kruid en lood.

Menschenmateriaal...

Terwijl de wreedafschuwelijke onbeschaamd moordmoderne benaming me in leelijke lengte tegengrijnst, staat mijn jongste kleuter, mijn kleine krullevent recht op mijn rechterdij, stoeit al stompnd met zijn scherpe hielkens, duwt zijn warmen kriekekop tegen mijn baard aan, en pakt me in den nek met klauwlooze kriebelige jongkatte-pootjes.

Menschenmateriaal!

Ik durf de blauwe oogen niet in te kijken.

En wat moet een moeder voelen die haar lieveling, met zorg en geduld, bij last en ontbering, doch aldoor in liefde, in angst en vreugd van liefde, tot knaap en jongeling opgekweekt, den huize uit ziet stappen, het hoofd recht, den moed hoog, hij althans, voor 't vaderland ter slachting?

O ik weet dat er lieden uit de hoogte van hun geveinsde gevoelloosheid glimlachend neerkijken op die vrouw en smalen op een man, die zooveel houdt en heeft van het kind. Hun aanstellerig grootmensch zijn groeit zoo verbazend hol de menschheid uit!

Stelselmatig verzet het eenvoudig natuurlijke, beschimping van het stil brave, het goede zonder luiden naam; huichelachtig neerhouden van opwellende goedhartigheid, medelijden; verontwaardiging, geestdrift; verzwijgen van innige wenschen; verdooven van vurige verlangens zijn dermate mode geworden en bij sommigen gestegen tot zulke prachtig imposante pose dat ook de bescheidenste politicus een schijntje van dat kil

licht wil dragen om zijn hersenarme voorhoofd.

We beleven vreemde, akelige dagen. Staten en volkeren leerden elkander kennen om elkander des te beter te bevechten, te onderdrukken, te vernielen. Kerken wijden de wapenen; apostels der verboedering rennen als razend in het krijt; de merkwaardigste uitvindingen des geestes, waar we terecht nut en zegen van verhoopten, voeren geleidelijk terug tot de schrikkelijkste barbaarschheid en met een glimp theorie worden de geweldigste praktijken gebillijkt en gehuldigd.

Zoo staan we, overstroomd van kunstlicht, bij hellen dag in het donker. Voor vrede die prijzen uitlooft, blijven de kandidaten uit; oorlog, die bloed vergt, bewoont geen paleis, maar beheerscht de wereld.

En toch, ondanks de ontketening van het booze, ondanks verdelgen en verwoesten, geloof ik in de goede kracht der aarde, staar ik betrouwvol uit naar de eindzegepraal der rechtvaardigheid. Of er ook veel losgaat en scheurt, natuur blijft gaaf en één; op haar tijd voegt zij ook het meest ontredde saam, en moederlijk trouw prangt zij het zwakste met voorliefde aan haar hart.

Dat de geweldenaar overdriest elk eerlijk schaamtegevoel van zich afwerpt, en zijn oneerbiedigheid zich uitstrekt tot het allerheiligste, de bron zelf van het leven, blijkt voor mijn optimistische overtuiging, het sprekendste teeken van dicht nabijzijnde om-en inkeer.

Arbeidzame en vredelievende burgers van een kleine natie, werden wij meegerukt in de vreeselijke strooming. Wie ginds staan en vallen voor onze erf en eer, wegen we niet noch wagen wij als ruwe waar; zij zijn het beste van ons bloed, het reinste van onze ziel.

En gij, mijn argeloos spelend kind, als ge later zult werken in uw land, het weer vrije en blijde, vergeet nooit wat den rekenenden vijand zoo zwaar op de borst drukte en de weegschaal der krijgskansen deed overslaan: hoed af, diep af voor het Belgische menschen-materiaal aan den Yser!

RENE DE CLERCQ.

ONDER DE HELM

Voor een echte polemiek, veel ophef en een heuse rel zorgt zijn meeslepend gedicht 'Onder den Helm' dd. 21 maart:

*Heeten de beulen broeders
Wordt er een zwaard betrouwd
Eer nog de tranen der moeders
Eer nog de lijken koud
Geen vriendschap, geen vriendschap
Geen vriendschap onder den helm
Wie met hen hand in hand kan staan
Is in het hart een schelm*

Portret van Stijn Streuvels in 1915
door Modest Huys

Het gedicht wordt verstaan als een aanval op streekgenoot en literaire concurrent Streuvels, wat De Clercq overigens steeds heeft ontkend. Op 4 februari 1915 was de Duitse officier Hermann Wirth ('Mitarbeiter des Pressedelegierten der Etappen inspektion' te Gent, dienst censuur (de censuur was uiteraard een belangrijk instrument in de Flamenpolitik) samen met enkele Gentse Jongvlamingen (Leo Picard, ds. Jan Derk Domela Nieuwenhuis, Willem de Vreese misschien ook Marcel Minnaert) met de dienstauto van de Gentse Kommandantur naar Ingooigem gereden. In het gezelschap van Hugo Verriest, die pastoor was in Ingooigem, klopte men aan bij Streuvels. Men had Streuvels, wiens vrouw en kinderen toen in Nederland verbleven, een reispas naar Nederland aangeboden in ruil voor publicatie van zijn 'Oorlogsdagboek' in De Vlaamsche Post. Wirth krijgt deze pas via Robert Oszwald²³, die één der echte en eigenlijke architecten van de Flamenpolitik mag worden genoemd, een hogere post in de censuur bekleedt en later toezicht zal

²³ Robert Oszwald (Leipzig 11 januari 1883 - Berlijn 1945).

Duitsers op Het Lijsternest

uitoefenen op het activistisch propagandabureau waar Arthur Faingnaert en René De Clercq de dienst zullen uitmaken. Dit feit tekent zich af tegen de groeiende tegenstelling tussen De Vlaamsche Stem en het Gentse pro-Duitse radicaal activistische dagblad De Vlaamsche Post²⁴. Dit laatste blad publiceert van 22 tot 28 februari inderdaad 7 'aanstootgevende' fragmenten van Streuvels' 'Oorlogsdagboek' (aantekeningen van 1, 14 en 15 november 1914), althans in de ogen van de loyaal-Belgische flaminganten. De Vlaamsche Post is dus het orgaan van de Gentse Jongvlamingen van Domela en verschijnt onder leiding van hoofdredacteur Leo Picard. Zij daagt De Vlaamsche Stem voortdurend uit tot meer Vlaamse strijdbaarheid en beschuldigt het van laksheid tegenover 'Franstalige drijfverijen'. Hoofdredacteur Deswarte veegt Streuvels als zagezegd medewerker van De Vlaamsche Post de mantel uit en herhaalt nog eens de vier eerste

²⁴ Hoofdredacteur van De Vlaamsche Post, Leo Picard schrijft hierover o.m. 'Hier in het land te blijven en te doen wat men kan, is lastiger maar ook nuttiger dan bij een gastvrij volk de rol van Belgische held te spelen.'

verzen van De Clercq's gedicht 'Onder de helm'²⁵. Van Cauwelaert stelde diplomatisch: 'Ik zal niet

25 De polemieek verloopt als volgt: In een open brief van 10 Maart aan Alberik De Swarte geeft Leo Picard o.m. te verstaan, dat in De Vlaamsche Stem 'andere Belgen een heelemaal niet Vlaamsche stem doen hooren'. Deswarte antwoordt in De Vlaamsche Stem dd. 26 maart: 'Gij wilt er over waken dat geen duimbreed van het verworven Vlaamsche recht verloren ga? Gij en uw paar aanhangers zijt daarbij tot machteloosheid gedoemd, want zij die er niet tegen opzien een blad onder de heerschappij der Duitse censuur te laten verschijnen, laten goedschiks hun vrijheid knevelen, en onderwerpen zich in alle gedweehed aan den overheerscher. Hoe toch kan een fier geweten, hoe kan een vrijheidminnende pen, hoe durft een Vlaming dingen drukken zooals wij met schaamte lezen in 't omschrijven van uw doel: 'Zooveel het ons toegelaten wordt zullen wij recht en onrecht aanwijzen.' En ten slotte zegt hij: 'Maar U, Leo Picard, Minnaert, Domela Nieuwenhuis, Stijn Streuvels en wie daar nog meer van uw slag zijn zou, U allen druk ik vooral en boven alles op het hart, grif ik in 't geweten dien hoogmenschenlijken zielekreet van René de Clercq: Heeten de beulen broeders etc., Waarop Leo Picard in zijn wederwoord (De Vlaamsche Post 30 maart) zonder pathos eraan herinnert, dat hij al voor den oorlog partijganger was van bestuurlijke scheiding en niet van standpunt veranderd is. Dat hij bij 't uitbreken van den oorlog, zoo goed als wie ook, pijnlijk geslagen geweest is door al de smart die over het Belgische volk kwam. Hij gaat dan verder: 'Maar wij verloren er het hoofd niet bij. Wij willen van dezen tijd dat alle Europeesche zaken opnieuw besproken worden en misschien herzien; wij willen van dezen tijd gebruik maken om de zaak van Vlaanderen ook tot een Europeesche zaak te verheffen. Wij willen het nu vooral zeggen dat België geen nationale staat is, maar een staat die over twee volkeren regeert en die, helaas, één van die twee niet tot zijn recht heeft laten komen... Wij willen het Vlaamsche gevoel wakker houden en versterken omdat wij na den oorlog, als het Belgische regiem terugkeert, een harden strijd zouden moeten voeren tegen de voorstanders der 'àme belge' en als Duitschland zich hier vestigt waarschijnlijk ook ons zullen te weren hebben tegen zekere centraliseerende richting in de Duitse politiek. Ons doel is: niet een op zich zelf levende Vlaamsche staat, maar een vrije Vlaamsche volk binnen de huishouding van een grootere (Belgische of in de toekomst andere) staat. Zoo doende strijden wij niet alleen voor ons volk maar voor de vrijheid van geheel Europa.' (...) Picard pareert Het gedicht van De Clercq met het volgende slot: 'Heusch, Mijnheer De Swarte, hier in het land te blijven en te doen wat men kan, is lastiger maar ook nuttiger dan bij een gastvrij volk de rol van Belgischen held te spelen.' Deswarte antwoordt: 'Wanneer gij laat verstaan dat wij iets verbergen willen dan gelooft ge dat zelf niet. Noch van grondbeginsel noch van standpunt zijn wij veranderd. De ergste oneenigheid tusschen U en ligt in het 'quo modo'.' (Faingnaert pp.112-116)

Ook De Vlaamsche Stem had al in februari fragmenten uit Streuvels Oorlogsdagboek gepubliceerd.

zeggen dat Streuvels zijn oorlogsboek ongeschreven had moeten laten... Maar hij had in geen geval zijn handschrift aan de drukker mogen leveren²⁶. Ironisch genoeg had De Vlaamsche Stem zelf op 21 februari drie andere fragmenten van het 'oorlogsdagboek' gepubliceerd (aanteekeningen van 26 tot 28 augustus 1914). Streuvels' Nederlandse uitgever Jacobus Veen publiceert 'In Oorlogstijd' per deel, in een vrij snel tempo vanaf 12 maart 1915 (deel 1), 23 maart (deel 2), 20 april (deel 3), etc. Niettegenstaande in juni 1915 exemplaren van 'In oorlogstijd' in het Etappengebied door de Duitsers in beslag genomen worden (wegens sommige passages té pacifistisch en té

26 Frans Van Cauwelaert stelde zich gematigd op t.o.v. Streuvels en vond dat er te vlug met de term verraad werd geschermd: 'Tussen onbezonnenheid of onkiesheid en verraad ligt wel enige afstand'. Het vaderland was volgens hem niet gebaat 'met per fas et nefas het aantal der gebrandmerkten onder ons te willen vermeerderen'. De Clercq's Gentse atheneumcollega en latere ruwaard van de Frontbeweging, Adiel Debeuckelaere, stond sceptisch tegenover de hele polemieek: 'Hier heeft niemand het werk gelezen en toch wordt er overal over gepraat'. (Vanacker, De Frontbeweging, 2000)

anti-Duits) zal Anton Kippenberg²⁷ de rechten van Veen afkopen voor een Duitse vertaling. Streuvels vooroorlogse biograaf André de Ridder, bespreekt ‘het oorlogsdagboek’ in *De Vlaamsche Stem* van 13 maart en later nog in de nummers van 7, 10 en 12 augustus. De Ridder vindt dat Streuvels een ‘onvaderlandse toon hanteert.’ Op 10 april breidt de polemiek zich uit tot *De Nieuwe Amsterdammer* waar literator Herman Robbers²⁸, een vooroorlogse vriend van Streuvels, een ‘Antwoord aan René De Clercq’ publiceert. Later zal oorlogsvrijwilliger August Van Cauwelaert schrijven (broer Frans neemt over in Vrij België dd. 7 januari 1916) dat Streuvels ‘als schrijver een slecht boek heeft geschreven en als mens een slechte daad verricht’. Nu mengt zich ook Streuvels in het debat die wat graag gelooft dat het om een aanval van zijn streekconcurrent gaat ‘die er niet toe komt de mensen te laten geloven dat zijn Vlasgaard geplageerd werd door mijn Vlaschaard’ (brief aan de Bom 7 juni 1915). Volgens hem zitten ‘de vluchters’ in Nederland in een gemakkelijke en veilige positie t.o.v. de ‘blijvers’, hun kritiek is dus nogal gratis. Op 3 juli publiceert Streuvels zijn verweerschrift in de *Nieuwe Amsterdammer*; eigenlijk treedt hij hier het gematigde, latere passivistische standpunt bij: ‘De Duitser moet eerst uit de voeten dan eerst kunnen we weer aan onze eigen zaken beginnen’ (...) ‘Wij zijn Germanen geen Duitsers, Belgen eerst en daarna Vlamingen’ (...) ‘In plaats van één vijand (= de Franskiljons JV) hebben we nu te doen met twee (= de Franskiljons en de Duitsers JV)’. De Clercq, die het gedicht zonder commentaar had laten verschijnen, zal zich weren door te stellen ‘dat het gedicht reeds lang werd geschreven voor ik het eerste nummer uit het Oorlogsdagboek met een opdracht aan (sic) den schrijver ontving’. Het incident verwordt – overigens in de versie van Streuvels – tot een populaire mythe (de aanstokers zijn volgens Streuvels ‘stokebrand De Ridder en rijmelaar De Clercq’). De hele polemiek over ‘het Oorlogsdagboek’ wordt door Streuvels biograaf Hedwig Speliers (die

27 Anton Kippenberg (Bremen 22 mei 1874 in Bremen – Luzern 21 september 1950) was tussen 1905 en 1950 van Insel Verlag in Leipzig. Hij gaf veel Vlamingen in Duitse vertaling uit o.w. René De Clercq *Das Nothorn* in 1917.

28 Herman Robbers (Rotterdam, 4 september 1868 - Amsterdam, 15 september 1937)

overigens vindt dat Streuvels tijdens de Eerste Wereldoorlog ‘slalomt tussen activisme en passivisme’) geschat op 300 publicaties in Vlaamse, Nederlandse, Franstalige, Belgische en Duitse bladen: samen goed voor 1.000 bladzijden... Van De Clercq volgen er nog de gedichten ‘Als de heiland’ (4 april) en ‘Het Belgisch volkslied’ (oorspronkelijk in 1912 geschreven in officiële opdracht van de ministers Helleputte en Poulet). De gedichten ‘Aan koning Albert’ en ‘Aan koningin Elisabeth’ verschijnen beide op 8 april in een speciaal ‘Koning Albertnummer’ (zie illustraties pagina 20, 21 en 22). ‘De raven’ en ‘Een lied van trouw’ verschijnen in een tweede Koning Albertnummer op 11 april. Er volgen nog ‘Defilé’ (25 april; later onder de titel ‘Opmarsch’), ‘De specht’ (27 april), ‘De jonkers’ (2 mei), ‘De vuurproef’ (16 mei), ‘De dag is sterk’²⁹ (23 mei) en ‘Een sterke ziel’ (30 mei). Op 11 mei was ook al het Groot-Nederlandse ‘Is ’t Noorden het hoofd’ (uit de vooroorlogse bundel *Toortsen*) verschenen. André De Ridder haast zich in hetzelfde nummer om uit te leggen dat achter dit gedicht geen staatkundige bedoelingen zitten... Op 26 mei wordt De Clercqs artikel ‘Verborgene kracht’ hernomen waarin hij een vernederlandsing van de Gentse universiteit tijdens de oorlog afwijst maar tevens de noodzaak van Nederlandstalig onderwijs in Vlaanderen onderstreept. Op 6 juni volgt nog ‘De lyriek in Noord en Zuid’. Du Castillon valt in een brief aan *De Stem* uit naar Nederlandse letterkundigen ‘die hun Vlaamse collega’s erg links lieten liggen’. De Clercq antwoordt met het gedicht ‘Waar vluchten zonder ouders’ waarin hij hulde brengt aan de Nederlandse gastvrijheid³⁰. De *Vlaamsche Stem* wordt op 5.000 exemplaren gedrukt en verkoopt (tot achter de IJzer) tussen de 1.500 en 3.000 exemplaren, is niet

29 Anders dan dr. Hulpiau (Koen Hulpiau, René De Clercq, een monografie, *Gentse Koninklijke Academie voor Taal en Letterkunde*, 1987) duidt Romain Van Landschoot dit gedicht als ‘het einde van de reeks Belgisch-nationalistische, royalistische en anti-Duitse gedichten.’

30 *Waar vluchten zonder ouders wordt opgedragen aan Daniël (Rotterdam, 11 juli 1841 - Point Loma, Californië, 31 januari 1918) en Agnes De Lange. Hij is een welstellend zakenman, die geïnteresseerd in het Nederlandse volkslied (hij publiceerde *Nederlandsch Volkschliederboek* (verschillende uitgaven ts. 1897 en 1913) bij S L Van Looy, *De Clercqs vaste uitgever*) en in de herontdekking van de renaissance- en barokmuziek (Bach, Haendel etc.). Mevrouw Agnes De Lange is ‘eerste zangeres’ in de Berlijnse opera.*

zelfbedruipend, rekt op steeds uitblijvende overheidssteun en is in april 1915 al zo goed als failliet, misschien ook omdat het té intellectueel en te weinig populair is opgesteld. De reeds vermelde Belgisch-gezinde (ex-) daensist Léonce du Castillon, een ervaren journalist, wordt door de Belgische regering betaald om zich via het Office belge bezig te houden met De Vlaamsche Stem maar extra-centen komen er voorlopig niet. Intussen zijn de schulden van De Stem bij het Algemeen Handelsblad, waar De Stem wordt gedrukt, opgelopen tot fl 1.500 ...

WAT HET GELD VERMAG!

OF DE HANDELWIJZE

van den huidige Conservator van het Museum Wiertz,
van BORMS, VERHULST, JACOB, V. D. BROECK
en andere Landverraders,

GESCHANDVLEKT

door

DICHTER RENÉ DE CLERQ,

toen deze zich nog niet had laten omkoopen
door de DUITSCHERS.

ONDER DEN HELM.

Heeten de beulen broeders,
wordt er een zwaard betrouwd,
eer nog de tranen der moeders,
eer nog de lijken koud?

Geen vriendschap, geen vriendschap
geen vriendschap onder den helm!
*Wie met hem hand in hand kan staan
Is in het hart een schelm.*

Houd u voor lange vingers,
Houd u voor grof geschut;
waar ze den bundel slingeren
blijft nog kerk of hut.

Geen vriendschap, geen vriendschap
geen vriendschap onder den helm!
*Wie met hen hand in hand kan staan
is in het hart een schelm.*

Komt gij ons volk beschaven,
gij, die het land verwoest?
Overal puin en graven,
Overal bloed en roest?

Geen vriendschap, geen vriendschap
Geen vriendschap onder den helm!
*Wie met hen hand in hand kan staan
is in het hart een schelm.*

Duitscher, ruk met uw horden
zwijgend over den Rijn.
Broeders willen we worden
als ge weer mensch zult zijn.

RENÉ DE CLERQ.

1915

De Clercq werd later als activist nog dikwijls geconfronteerd met zijn Belgisch patriotisme.

Penteekening van KRIMPEN, afgestaan door S. L. VAN LOOY, Uitgever.

Aan Koning Albert.

Wij zullen den Koning vieren,
Den Koning in zijn land,
Wanneer Hij met luide banieren
Terugkeert triomfant.
We zullen zijn roem verkonden
In de wijde wereld Gods.
Hij heeft zijn volk gevonden,
Albert, onze Trots.

Niet langer knielen wij neder
Vóór zijn edel beeld bij 't kruis,
Wij willen Hemzelven weder.
Wij willen den Koning thuis!
Dan spannen wij uit zijn wagen,
Die de driekleur voert uit 't veld.
Op handen zullen wij dragen,
Albert, onze Held!

RENE DE CLERCQ.

Aan Koningin Elisabeth.

Thans bitterheid der mannen borst vervult
Met edel wraakgevoel en ongeduld,
En géén kan bidden, harde daden plegend,
Thans zij Uw naam ons laatste en liefst
gebed,

Smart heil'ge Koningin Elisabeth,
Wees boven alle vrouwen Gij gezegend.

Zacht was uw gang door vreugdig feestge-
gons,
Uw glimlach liefde, trots alleen in ons,
Toen Gij van hier voert zocht de blik U
hoog.

De zoete hoop doorstraalde 't duister oog,
Het scheen als had een Engel ons bejegend.

Die nu, in opperst lijden, kracht van troost
Kunt schenken aan het Koninklijke Kroost,
En aan uw Volk, dit ander arme kind,
Gij nooitvolprezen, nooit genoeg bemind,
O Moeder, wees gezegend!

RENE DE CLERCQ.

De Dag is sterk.

De dag is sterk.
Hij heft uit den afgrond land en zee,
Vol licht en schaduwen, lust en wee,
De volle wereld doorvoeld als werk.

Der bergen stoet
Rijst kruinenruischend, woud bij woud,
De waatren klaatren in vreugd van goud
Zijn stralend aanschijn tegemoet.

Wij zien wij staar,
Zondank, in pracht voor sterren te
grootsch.
De dag omglanst de graven des doods
En leert het leven ten arbeid gaan.

RENE DE CLERCQ.

Afscheidsavond

voor zijn vertrek naar België van

Emiel Hullebroeck

(Impresario MAX VAN GELDER).

Entrée Zaal en Balcon f 1.

Kaartverkoop en plaatsbespreking
dagelijks bij „De Nieuwe Muziekhandel”,
Heiligenweg 5. Telef. 1321.

Concertvleugel uit het magazijn van
J. HESLENFELD, Rokin 86.

ONS ALBERT-NUMMER.

Sedert onze aankondiging van gisteren, zijn nog
verschillende nieuwe bijdragen toegekomen van
Dr. Gunzburg, Leo van Riel, E. Tileman, F. van
Ostaeyen enz. Deze bijdragen brengen reeds het
aantal medewerkers op 24...

Wij willen vooral de blijde verwachting onzer
lezers wakker schudden met de belofte van het
Belgisch Volkslied, de nieuwe „Braban-
corne”, die onze groote volkszanger René de
Clercq voor dit nummer heeft gedicht; benevens
dit heerlijk nationaal lied, zullen onze lezers van
den gevierden dichter in dit nummer drie andere
stukken vinden, zijn **Lied van Trouwe** en
twee gedichten aan **Koning Albert** en **Ko-
ningin Elisabeth**. Wij hebben tevens het
genoegen te melden, dat deze twee laatste ge-
dichten zullen verschijnen met fraaie portretten
van het vorstenpaar, als briefkaart, bij den uit-
gever S. L. van Looy, Amsterdam.

Het nummer zal bijzonder rijkelijk geïllustreerd
worden met portretten van den Koning, symboli-
sche teekeningen enz. Het zal op zes blad-
zijden verschijnen, tegen den gewonen prijs van
vijf cents.

Alle Belgen moeten ons Albert-nummer koopen!
Een dure, Vaderlandslievende plicht zal hun het
nummer in groote getallen doen koopen om het
kosteloos uit te deelen aan onze arme landge-
nooten, aan onze geïnterneerden en aan onze
dappere strijders aan het front. Bestellingen
worden op ons kantoor verwacht.

Twee Prentbriefkaarten AAN KONING ALBERT AAN KONINGIN ELISABETH

Gedichten van René de Clercq — Met de
portretten van den Koning en de Koningin
IN TWEE KLEUREN GEDRUKT OP
TWEEZIJDIG KUNSTDRUKCARTON.

Prijs per Kaart 5 cents.

Bij afname van getallen gelieve men con-
ditie's aan te vragen.

De Fransche uitgave dezer kaarten, met de
fraaie vertaling der gedichten door Hélène
Swarth, in de prijzen als boven. AMSTERDAM,
S. L. VAN LOOY, KEIZERSGRACHT 198.

Aan Koning Albert

Wij zullen den Koning vieren,
Den Koning in zijn land,
Wanneer hij, met luide banieren,
Terugkeert triomfant.
Wij zullen zijn roem verkonden
In de wijde wereld Gods.
Hij heeft zijn volk gevonden,
Albert, onze Trots!

Niet langer knielen wij neder
Voor zijn edel beeld bij 't kruis.
Wij willen hemzelve weder,
Wij willen den Koning thuis.
Dan spannen wij uit zijn wagen,
Die de driekleur voert uit 't veld.
Op handen zullen wij dragen
Albert, onzen Held!

René de Clercq.

Aan Koningin Elisabeth

Thans bitterheid der mannen borst vervult
Met edel wraakgevoel en ongeduld,
En géen kan bidden, harde daden plegend,
Thans zij uw naam ons laatste en liefst gebed,
Smartheilge Koningin Elisabeth.
Wees boven alle vrouwen Gij gezegend.

Zacht was Uw gang door vreugdig feestgegons,
Uw glimlach liefde, trots alleen in ons.
Toen gij vanhiervoert zocht de blik u hoog,
De zoete hoop doorstraalde 't duister oog;
Het scheen als had een Engel ons bejegend.

Die nu in opperst lijden, kracht van troost
Kunt schenken aan het Koninklijke Kroost
En aan Uw Volk, dit ander arme kind,
Gij nooitvolprezen, nooit genoeg bemind,
O Moeder wees gezegend!

René de Clercq.

GERRETSON ALS ONDERZEEËR

Eerste luitenant Frederik Carel Gerretson

De Nederlander Frederik Carel Gerretson³¹, die voor de oorlog te Brussel o.m. in het Solvay-Instituut had gestudeerd, was van mening dat Nederland belang had bij een Duitse overwinning. Hij had de werken van de Nederlandse 19de eeuwse antirevolutionaire (= anti-Franse!), protestantse denker Groen Van Prinsterer ingezogen. Deze gedachtegang luidt in het kort als volgt:

- 1) België is een satelliet van Frankrijk;
- 2) daarom verdrukt België de Vlamingen en bedreigt het Holland;
- 3) een sterk België (bvb. bij een overwinning van de geallieerden) zal de Vlamingen nog meer onderdrukken en Holland nog meer bedreigen.

Gerretson was van huize uit pro-Duits³². Over de entente-aanhangers schrijft De Clercq later in *De Dietsche Gedachte*: 'Zelfs in Nederland, het broederlijk stamverwante, voelden wij den

31 Frederik Carel Gerretson (roepnaam: Carel) (Kralingen, 9 februari 1884 – Utrecht, 27 oktober 1958) was een Nederlandse dichter, essayist, historicus en politicus.

32 Gerretsons vader was Tweede-Kamerlid voor de Christelijke Historische Unie; hijzelf was een tijdlang secretaris van CHU-voorzitter de Savornin Lohman; 'de Ger' zal van 1925 tot 1954 geschiedenis doceren te Utrecht. Hij voelde zich verwant met de Duitse cultuur en wetenschap. Het is overigens duidelijk dat de Nederlandse klassieke rechterzijde (leger, zakenwereld en universiteiten) eerder Duitsgezind is, terwijl men bij liberalen en socialistten (bvb. ook Ferdinand Domela, de legendarische oom van Jan Derk) ook aanhangers van de Entente vindt.

Muiterij onder de Duitschers te Gent.

Volgens eene half-officieele nota uit Parijs, heeft te Gent, aanvang Februari, een opstand plaats gehad onder de Duitse soldaten.

Vijfduizend soldaten, waartusschen dertig officieren, werden naar Brussel, Mechelen, Antwerpen en Namen gezonden. Volgens een getuige waren zij bijna allen geboeid.

Op twee Februari reed te Leuven een lange trein voorbij, gevuld met soldaten en officieren, welke aan den Yser weigerden in de vuurlinie te gaan.

Dit alles wordt ons door het Reuter-agentschap medegedeeld.

Duitsche onderzeeërs door de Vlaamsche kanalen.

SAS VAN GENT, 3 April. (Tel.) Uit betrouwbare bron wordt nog medegedeeld, dat Vrijdag te Gent twee onderzeeërs door de Schelde gepasseerd zijn, die uit Antwerpen naar de Noordzee gevoerd werden. De booten werden getrokken door Duitse artilleriepaarden en namen hun weg langs de z.g. Visscherij, waar de stroom het vervoer zeer bemoeilijkte.

Vernieling der St. Pietersstatie te Gent.

De „Tijd”-oorlogscorr. seint van de grenzen: Zaterdagmiddag is de Sint-Pietersstatie te Gent door talrijke bommen, uit vliegtuigen geworpen, grootendeels vernield.

De Vlaamsche Stem publiceerde soms eigenaardige berichten (bvb. onderzeeërs op het kanaal Gent-Terneuzen) waaronder wel eens kwakkels die voortsporen uit geruchten (massale desertie bij de Duitsers, doorbraak van de geallieerden etc.). Uiteraard was het toen moeilijk en soms onmogelijk om de bronnen te controleren.

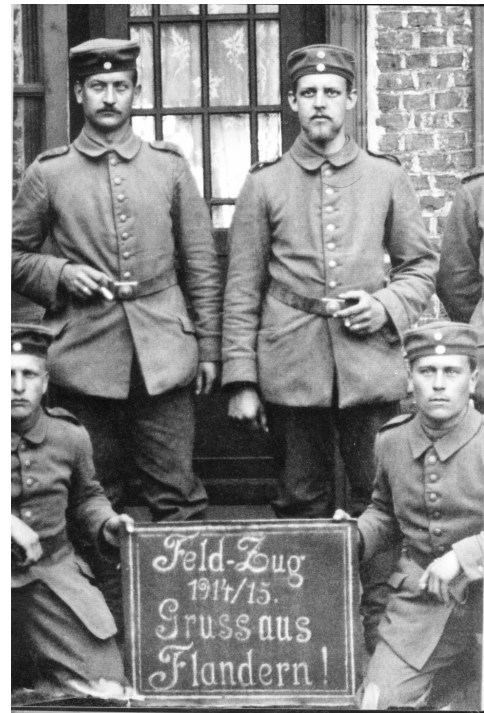
druk van Walen en Franschgezinden zwaar op ons'. 'De Ger' is wel gekant tegen de annexatie van Vlaanderen door Duitsland maar vindt 'dat bij de eindafrekening Nederland misschien zijn voordeel kan doen...' Lucien Brulez³³ vat Gerretsons visie als volgt samen: 'Nederland en Vlaanderen als gezamenlijk cultureel front tegen het cultureel expansieve Frankrijk met Duitsland als rugdekking'. Onder de pseudonimen 'Egmont' en 'Erasmus' publiceert Gerretson

33 Lucien Brulez (Blankenberge 9 juli 1891 - Rendsburg 19 september 1982)

ook in De Vlaamsche Post. Hij komt zeer goed overeen met hoofdredacteur Leo Picard. Uit Duitse documenten blijkt zeer goed dat de Duitsers beseffen dat de Groot-Nederlandse beweging in Nederland hun diensten kan bewijzen en volgens hen is Gerretson de 'eigentliche geistliche Leiter der ganzen Grossniederländische Bewegung'. De voorbedachtheid van 'de Ger' in volgende intrige blijkt uit een brief aan zijn vriend Hoek³⁴ (zoon van de Brusselse dominee) van april 1915 waarin hij schrijft: 'De coup is mogelijk'. Eerst had hij zich nog degelijk geïnformeerd over de rechten van de aandeelhouders van De Vlaamsche Stem en aanvankelijk denkt hij dat (zoals voor De Vlaamsche Post via Wirth en Leo Picard?) het Duitse geld via Gent zal komen. Het zijn de extreme demarches van ds. Jan Derk Domela Nieuwenhuis die de Gentse connectie waarschijnlijk onbruikbaar hebben gemaakt... In mei 1915 (volgens Lode Wils van maart 1915 tot oktober 1916) wordt aan de Duitse ambassade van Den Haag blijkbaar niet toevallig een zgn. 'Hilfstelle für deutsche politische Arbeit' toegevoegd o.l.v. de gezanten von Kühlmann en Friedrich Wichert³⁵. Richard von Kühlman was al tussen 1908 en 1910 Duits zaakgelastigde in Nederland en wordt vanaf 1917 Duits staatssecretaris (= minister) van buitenlandse zaken. In die positie zal hij met Leon Trotski de vrede van Brest-Litowsk onderhandelen (januari-februari 1918). Von Kühlmann is dus niet de eerste de beste Duitse diplomaat, wat het belang van deze Hilfstelle onderstreept. De Hilfstelle krijgt ruime financiële middelen toegewezen o.m. om de Nederlandse pers in pro-Duitse zin te beïnvloeden en de Flamenpolitik te ondersteunen. Duitsland probeert nu ook Vlaanderen te lijmen vanuit Nederland en Nederland bovendien zelf te winnen met Vlaanderen als lokaas. Von Kühlmann moet mede zorgen voor 'de opslorping van de kleine Germaanse randstaten'. In het pangermaanse ideaalscenario moet op termijn ook Nederland worden opgeslorpt en op termijn verduist om uiteindelijk aan te sluiten

34 Derk Hoek (Hoogvliet 6 juni 1887 - 's-Gravenhage 14 december 1976).

35 Richard von Kühlmann (Constantinopel 3 mei 1873 - Ohlstadt Oberbayern 16 februari 1948); Friedrich Wichert (Kastell-bei-Mainz 22 augustus 1878 - Kampen-auf-Sylt 24 januari 1951).

Zonder commentaar.

Wishfull thinking in De Vlaamsche Stem!

In 1915 werden de Pickelhaube geleidelijk aan vervangen door Stahlhelmen

Theobald von Bethmann Hollweg, Duits rijkskanselier van 1909 tot 1917.

bij 'Mitteleuropa'. De tactiek is om enerzijds de Flamenpolitik als lokaas voor Groot-Nederlanders van het slag van Gerretson te gebruiken en tegelijkertijd Vlaanderen te penetreren met Hollandse hulp. De imperialistische Pangermanisten van het Allduitsche Verband spreken in dit verband steeds van een 'Wiedervereinigung der deutschen Stämme'. Toch dient eveneens beklemtoond dat, in de politiek van kanselier Bethmann, België en het Vlaamse zelfbeschikkingsrecht meer en meer een sleutelfunctie krijgen in gelijk welk vredescenario. Vooral t.o.v. de Amerikaanse president Wilson, die aanvankelijk de VSA uit de oorlog wil houden³⁶ maar later zijn land in de oorlog zal loodsen, denkt Bethmann het Vlaamse zelfbeschikkingsrecht als troefkaart (Faustpand) te kunnen uitspelen. Ook het gros van de activisten hoopt dat Vlaanderen zijn voordeel zal doen in een 'vrede door vergelijk'; men voelt aan dat

³⁶ *Wilsons afzijdigheidspolitik leidde nochtans tot zijn herverkiezing in 1916.*

de kaarten voor Vlaanderen in een dergelijk scenario beter zullen liggen. Bij een Duitse overwinning zal Vlaanderen volkomen een Duitse vazalstaat worden wat alleen door enkele radicale Jongvlamingen wordt gewenst. Op diverse tijdstippen hebben de activisten tevergeefs gepoogd de Vlaamse kwestie tot een item van internationale politiek te promoveren. Voor de VS en de Entente blijft het herstel van de Belgische soevereiniteit echter een *conditio sine qua non* in elk vredescenario. Reeds op 23 augustus 1915 schrijft Kühlmann aan kanselier Bethmann: 'Als het doel de annexatie (van Vlaanderen) is, moeten we de Hollandse invloed niet versterken. Maar als het doel is de hoofddelen van België terug te trekken en door het benadrukken van de Vlaams-Waalse verschillen blijvend te verzwakken, dan is het heel goed mogelijk om een werkwijze te bedenken, waarbij de Hollanders als nuttige werktuigen voor de Vlaamse zaak kunnen gebruikt worden'. In 1916 zal von Kühlmann herhaaldelijk rapporteren 'over het grote succes van de Duits-Groot-Nederlandse propaganda die Nederland voorhield dat het 'Frans-Engels gevaar' werd versterkt door een 'half-Frans België' vol haat tegen Holland, een niets ontziend België in geval van een overwinning der Entente. Dergelijke zege zou voor Nederland het verlies van Limburg en Zeeuws-Vlaanderen betekenen, nog afgezien van een blijvende culturele bedreiging van Holland (door Frankrijk met zijn Belgische satelliet). Wat is daartegen te doen? Alleen een Vlaams d.w.z. een Hollands België (...) Nu betekent de Vlaamse Beweging niet meer de uitlevering van een verbrokkeld België aan het zegezekere Duitsland maar de opbouw van een barrière tegen het Franse (en Engelse) gevaar. Nederland zou geen bezwaar hebben tegen een inlijving bij Duitsland van het gebied ten oosten van de Maas, dus van het grootste deel van Wallonië en de vervlaamsing van het overige België. Daarna zouden Holland en België de rol kiezen van bolwerk tegen Frankrijk en Engeland en dan kan Duitsland beschikken over de Schelde en de Nederrijn', aldus nog gezant von Kühlmann. De Hilfstelle van den Haag verstrekt fl 6.000 cash waarmee 61 aandelen van de 100 van De Vlaamsche Stem worden opgekocht zodat een positie wordt verworven waardoor men de strekking van het dagblad kan beïnvloeden.

Via de connectie Gerretson-Picard is ook Jong Vlaanderen Gent van ds. Domela op de hoogte van de intrige. Tot dan toe wordt De Vlaamsche Stem door de Duitse Politische Abteilung als anti-Duits en dus ook anti-Vlaams beschouwd en is het dagblad voor hen gewoon een werktuig in de Franstalig-Belgische anti-Duitse hetze. Op 8 mei zijn er reeds contacten tussen Gerretson en de Duitse legatie. Toch heeft de coup van Gerretson nog aan een zijden draadje gehangen. Gerretson die op dat moment als reserve-officier met de rang van eerste luitenant is gemobiliseerd en in De Klundert (Noord-Brabant) dient, heeft een dronken kapitein, die bovendien zijn meerdere is, terechtgewezen. Het daarna ontstane handgemeen leidt tot het verzoek van de kapitein om een duel, dat uiteindelijk door de tussenkomst van een generaal wordt afgeblazen...

Vanaf 23 juni laat de financiële nood van het dagblad zich materieel zien wanneer De Stem nog 6 maal per week i.p.v. 7 keer verschijnt en nog slechts 2 pagina's telt i.p.v. 4. In september zal De Stem nog slechts driemaal per week verschijnen (op dinsdag, donderdag en zondag); vanaf 3 januari 1916 wordt ook nog het formaat verkleind.

De tijd is nu rijp voor een koerswijziging want enkele redacteuren, onder wie ook De Clercq, vinden dat de Godsvrede door de Franstaligen wordt geschonden en misbruikt en verwachten al geruime tijd een arbitrair 'bevrijdend woord'³⁷ van de regering in Le Havre in ruil voor blijvende 'onderwerping' aan de Godsvrede. De regering is echter niet van plan om op dit terrein veel te bewegen en stelt maar al te graag dat ze hierin onbevoegd is vermits dit een zaak is voor het parlement, dat gezien de omstandigheden niet kan bijeenkomen... De sfeer bij de Vlaamsgezinden in Nederland verslechtert zienderogen. Het Franstalige pamflet 'La vérité sur la chute (où la capitulation) d'Anvers' (februari 1915); volgens Lode Wils een Duitse provocatie; volgens Hippoliet Meert verspreid op 10.000 exemplaren, zet kwaad bloed: het verwijt de flaminganten Louis Franck, burgemeester De Vos e.a., Antwerpen in oktober

37 'Eén loyaal woord van de Overheid kan als bij tooverslag de sombere spanning wegnemen', schreef Jacob, zoniet wordt 'de huidige staat van spanning gehandhaafd en verscherpt' (De Vlaamsche Stem 13.07.15 en 08.09.15).

1914 eerloos en uit eigenbelang te hebben overgeleverd. Het pamflet eindigt met: 'De tijd van de flaminganten is voorbij, leve het onverdeeldbare België!' Andere doornen in het oog van de flaminganten zijn de uitspraken en geschriften van journalist Gérard Harry³⁸ 'Vlamingen en

August Borms (Sint-Niklaas 14 april 1878 - Etterbeek 12 april 1946).

38 Gérard Harry publiceerde in de Franse krant *Le Petit Bleu/le petit Journal*. Een artikel van Harry heeft althans August Borms' evolutie naar het activisme versneld. Faingnaert (pp 62-63) schrijft hierover: 'Dr August Borms was op die vergaderingen (van de Groeningewacht JV) altijd aanwezig en op zekeren dag (begin januari 1915 JV) bracht hij een briefje mede van een Merksemschen oorlogsvrijwilliger, August Willekens (verscheidene leden van de Groeningewacht hadden zich in augustus 1914 dikwijls door de aanmoedigingen van Borms gemeld als oorlogsvrijwilliger), waarin geklaagd werd over het feit, dat de Vlaamsche soldaten voortdurend bespot en gehoond werden om wille van hunne taal en hun Vlaming-zijn. Als bewijsstuk was bij het briefje een artikel van Gerard Harry gevoegd getiteld 'L'Union morale et verbale des races' (De versmelting der rassen door zeden en taal) en verschenen in het Parijzer 'Petit Journal' van 21 December 1914. In dat artikel werd o.a. beweerd dat, van af het begin hunner marteling, de Belgen den taal- en rassenmuur neergehaald hadden; dat de daad van Duitschland in enkele uren meer gevolg gehad had dan vijf en twintig jaren onvermoeide werking voor de verzoening onzer twee ethnische bestanddeelen en de versmelting hunner zeden en spraak; dat het kabinet de Broqueville een Vlaamschgezinde (Helleputte, Van de Vyvere of Pouillet? JV) telde die werkte voor de overheersching der spraak van Vlaanderen; doch van af den 3n Augustus riep hij harder en hartstochtelijker dan wie ook: 'Leve de Fransche kuituur'. Kortom, er waren Vlamingen noch Walen meer, niets dan Belgen, maar voortaan vast besloten hunne onverbreekbare verstandhouding nog te versterken door eene spraaktoenadering die hen zal vereenigen door dit betooverend anti-germaansch verband: de Fransche taal'. Achter het IJzerfront werden de Vlaamse soldaten dan weer op de proef gesteld door de officieuze regeringskrant *le XX siècle* van Fernand Neuray die voortdurend op het oorlogspad was tegen de Vlamingen. Waar de Vlaamse kranten voortdurend werden gecensureerd en lastiggevalen omwille van de union sacrée (= Godsvrede of volgens de frontsoldaten: 'die sakkerse eenheid') werd de XXIème gedurende de hele oorlog nooit lastiggevalen, wel integendeel. Le XXe Siècle onderstreepte steeds opnieuw de eendracht die onder Vlamingen en Walen heerste. 'Flamands et Wallons sont unanimement Belges avant tout', verkondigde de ene kop, 'Belges avant tout!' luidde het enkele weken later. De redactie verzekerde: 'Le patriotisme belge est un roc qu'aucun

De Leeuwen Dansen.....
5 Briefkaarten,
 Prachtige Kleurendruk.
 Vijf symbolische voorstellingen van den Belgischen Leeuw.
 Prijs: **15 Cent**
 Uitgave van „De Vlaamsche Stem”,
 Kalverstraat 64, Amsterdam

BELGEN,
 Vraagt uwen Boekhandelaar de prachtige reeks van
5 Postkaarten.
 Met den Belgischen Leeuw
 gende **15 Cent.**
 Uitgave van „De Vlaamsche Stem”,
 Kalverstraat 64, Amsterdam.

Walen zouden na de oorlog verbonden worden door een betoverend anti-Germaans verbond van de Franse taal' (21 december 1914). Ook Nobelprijswinnaar Maurice Maeterlinck zou volgens Le Figaro van 2 december 1914 zijn misprijzen over de Vlamingen hebben geuit in de Scala van Milaan. Met hun verzet tegen de Duitse doortocht hadden de Belgen volgens hem 'de Latijnse beschaving gered (...) de enige beschaving waarin de meerderheid van de mensen kan en wil leven'. De Wallingant Colleye heeft op 15 augustus 1915 een artikel geschreven: 'L' avenir de la Belgique latine' met de beruchte zinsnede 'La Belgique de demain sera latine où elle ne sera rien'. Het is duidelijk dat Franstaligen en Vlamingen overprikkeld waren en de spanning en het wederzijdse wantrouwen stegen. Nochtans hebben Hoste en du Castillon erop gewezen dat deze zgn. anti-Vlaamse campagne, zeker het pamflet 'La vérité etc.', Duits maakwerk was. In dit klimaat komt Gerretson in de redactie van De Stem op de proppen met de theorie van het zgn. 'loyauteitsprincipe'³⁹:

effort allemand ne réussira à entamer. Flaminganten waren twistzoekers en konden beter een voorbeeld nemen aan de soldaten, betoogde de krant: die voelden zich niet langer Vlaming of Waal, maar Belg. Volgens Neuray was elke Vlaamsgezinde een verrader of een vermomde Duitser.

³⁹ *Het loyaliteitsprincipe was in de lage landen al gegroeid tijdens de Middeleeuwen: het volk is slechts trouw verschuldigd aan een regering die de belangen van dat volk behartigt; cfr. het voor Groot-Nederlanders fameuze Plakkaat van Verlatinge van 1581 waarbij de Staten-Generaal van de Nederlanden hun gehoorzaamheid aan Filips II opzeggen; cfr. eveneens de Middeleeuwse contracten tussen vorst en onderdanen bvb. De Blijde Inkomst. Alle Vlaamsgezinden, achter het front, in het bezet gebied en de vluchtelingen hebben tijdens de Eerste wereldoorlog dit gewetensonderzoek van het loyaliteitsprincipe gedaan. Zij hebben verschillend gereageerd en in een verschillend ritme hun onderscheidene evoluties of niet-evolutie doorgemaakt.*

- a) een voorwaardelijke trouw aan de Belgische regering indien die geen concrete Vlaamse toezeggingen zou doen voor na de oorlog.
- b) de berichtgeving van De Stem moet meer 'waardigheid' krijgen d.w.z. geen Duitse wreedheden vermelden als die niet 'bewezen' zijn, geen uitspraken als bvb. 'de strijd tegen vlooien en ongedierte is minder dringend dan de strijd tegen de 'Cultuurbarbaren' etc.
- c) de Vlaamse zaak moet worden geïnternationaliseerd en losgekoppeld van de Entente en dus van België.

briefkaart De Vlaamsche Stem: De Belgische leeuw houdt een levenloze Duitse adelaar in zijn muil...

Volgens Lode Wils roept Gerretson de Vlamingen op om zelfbestuur te eisen in de wetenschap dat dit hen zeker niet zou worden toegekend door de Belgische regering, wat dan weer eens te meer zou bewijzen dat België een satelliet van Frankrijk was en de Vlamingen Duitse hulp nodig hadden en deze ook moesten aanvaarden. ‘Loyauteit t.o.v. België afhankelijk van Vlaams rechtsherstel’ (een standpunt waar veel Vlaamsgezinden zich toen in konden vinden), is volgens Wils een bewuste eerste stap om een deel van de Vlaamse Beweging in botsing met België te brengen. Vermits von Bissing er niet in geslaagd was de Vlaamse bevolking voor zich te winnen en zelfs tevergeefs contact probeert te leggen met invloedrijke personen uit het Vlaamse openbaar leven, schakelt hij nu over op een langzame strategie in stappen om via de Vlaamse Beweging België te breken. Met deze eerste stap, via Gerretson, zou hij verwarring zaaien in de Vlaamse Beweging. Via de vervlaamsing van de Gentse universiteit zou hij vanaf 1916 menig flamingant de Belgische wetelijkheid doen verlaten (men breekt met Le Havre en de vooroorlogse partijpolitieke flamingantische leiders o.w. ‘de drie kraaiende hanen’ nl. Van Cauwelaert, Franck en Huysmans), waarmee hij ze naar een ‘point of no return’ manoeuvreert waar alleen de vlucht vooruit (de afbraak van België) nog enig perspectief geeft. Voor de ogen van de wereld kon Duitsland dan stellen dat een (marionetten)-regering (de Raad van Vlaanderen met de commissie van gevollmachtigden) Duitsland zelf zou verzoeken ‘om Vlaanderen na de oorlog verder te beschermen’, de Belgische administratie te splitsen enz. Bovendien moet nog volgens ‘de Ger’ de radicalere Antoon Jacob⁴⁰ worden opgenomen in de redactie als medehoofdredacteur waar hij autonoom een rubriek ‘De kleine kroniek’ zal verzorgen. Niet René De Clercq maar de tot dan onbekende Filip de Pillecyn⁴¹ wordt met Jacob mede naar voor geschoven. Sommige auteurs bestempelen deze periode als een soort pre-activisme.

40 Volgens Romain Van Landschoot wat het vooruitschrijven van Antoon Jacob gedirigeerd vanuit Gent door Domela en Picard. Nog volgens hem werd ‘in de volgende veertien dagen het lot van De Clercq aan dat van Jacob vastgeklonken’.

41 Filip De Pillecyn (Hamme 25 maart 1891 - Gent 7 augustus 1962) zou pas later in 1915 naar het front vertrekken en er later secretaris en plaatsvervangend ‘ruwaard’ van de Frontbeweging worden.

De toenemende zenuwachtigheid uit zich in de toon en de teneur van de artikels vanaf mei-juni 1915. Wat ook speelt is de toenemende vrees van de Vlaamsgezinden dat België zijn neutraliteit zal ruilen voor een bondgenootschap met Frankrijk. In het Koning Albertnummer n.a.v. de veertigste verjaardag van Albert I in april was er overigens al algemene rechtsgelijkheid voor de Vlamingen geëist, wat tot een confrontatie binnen de schoot van de redactie had geleid. Deswarte volgt Gerretson aanvankelijk om zijn blad te redden en propageert een federaal standpunt. ‘Mephisto’ Gerretson beweegt Deswarte tot het schrijven van 3 hoofdartikels nl. ‘Spreeken is Plicht’, ‘Diagnoses’ en ‘Het Redmiddel’, respectievelijk verschenen op 28, 29 en 30 juni. Deze artikelen zijn niet anti-Belgisch maar propageren ‘een herstel van België op federale grondslag’. Zij worden veelbetekend in De Vlaamsche Post overgenomen. Ook Jacob schrijft op 1 juli in De Stem: ‘De grootste strijd voor het recht van bestaan van de kleine volkeren die door België wordt gevoerd, opent een nieuwe periode ook in de geschiedenis van de Vlaamse Beweging. Een herstel van België op de oude grondslag – de verdrukking van de nationaliteit van de Vlamingen – is onmogelijk.’ ‘De Ger’ zou, volgens Julius Hoste, met Deswarte een contract hebben afgesloten waarin Jacob en De Clercq ‘de vrije zeg’ wordt gelaten in afwachting dat ‘de alhele leiding in hun (nl. die van Jacob en De Clercq – JV) handen zou overgaan’. Van Cauwelaert en Hoste praten nu in op Deswarte waarop deze schuld bekent en verklaart te zijn misleid. Toch blijkt uit de ‘gedenkschriften’ van Van Cauwelaert dat alles nog mogelijk wordt geacht want tijdens een onderhoud met minister Pouillet vraagt Van Cauwelaert deze om een geruststellend woord voor de Vlamingen vanwege de regering. Pouillet antwoordt dat hij premier de Broqueville hierover zal aanspreken. Pouillet keurt ook de agressiviteit van de Franstalige pers af en vindt integendeel De Vlaamsche Stem ‘zeer sympathiek’. Alleen vindt hij ze ‘ietwat té eenzijdig taalstrijdend’. Volgens hem moeten ‘Vlamingen vooral zelfvertrouwen hebben in hun eigen kracht want ze vormen de meerderheid in België’.

Ook de gevoelsmens-bij-uitstek De Clercq is in mei, juni 1915 inhoudelijk en qua toon flink opgeschoven. Royalistische gedichten blijven nu

achterwege en in de plaats verschijnen artikels over de noodzaak van Nederlandstalig onderwijs en de verbondenheid van Noord en Zuid. De toon wordt agressiever omdat de Vlamingen volgens hem al te veel hebben moeten incasseren zonder wederwoord. Het is nu duidelijk dat Jong Vlaanderen in Gent De Clercq aan het bewerken is. Niet toevallig schrijft Edgar Rietjens over De Clercq in De Vlaamsche Post van 25 juni: 'Dat Vlaanderen nog heden dienaars telt als De Clercq is ons een waarborg voor morgen'. Als een uitdaging voor de dichter sluit hij zijn artikel af met diens gedicht uit 1909 'Wat doen wij voor U'... De dag nadien verschijnt er eveneens van Rietjens een stukje over 'René De Clercq in Holland in het lacherige dorpje Bussum'. Precies dezelfde dag lanceert L' Echo Belge een scherpe aanval op de flaminganten. Ook de Franstaligen merken dus de evolutie op. En nog op dezelfde dag verschijnt in De Stem een scherp artikel van De Clercq 'Wat gezegd moet worden'. Alluderend op Maeterlincks optreden in december, stelt De Clercq: 'Nu weten we 't de wereld moet verlatiniseerd worden, Vlaanderen verfranst (...) waar de voorstanders van de Vlaamse zaak tot voorzichtigheid worden aangemaand, mag den ultra Fransgezinde een vriendelijke berisping niet onthouden worden'⁴². Wat ons betreft, wij hebben al genoeg water in onzen wijn gedaan'. Twee dagen later zag Van Cauwelaert minister Prosper Pouillet en vroeg hem of de regering in Sainte-Adresse geen 'geruststellend woord' diende te spreken, 'daar de ophitsing van de Franstalige kranten en aan de andere kant de zichtbare aanhaligheid van de Duitsers de gemoederen begonnen te verontnemen'. De Vlaamsche Post neemt op 3 juli het artikel van De Clercq integraal over onder de titel 'Wat René De Clercq te zeggen heeft', flatterend maar tevens compromitterend. Ook Deswarte wordt in deze periode door de hoofdredacteur van De Vlaamsche Post, Picard opvallend ontzien. Na Deswartes radicale artikelenreeks en ondanks het verzoek van minister Pouillet om de polemiek met L' Echo Belge te staken, verschijnt in De Stem van 2 juli een bijdrage van De Clercq 'Ons Dietsch'. De uitdaging van Rietjens beantwoordend en Pouillets advies in de wind slaand, laat hij zijn stuk eveneens voorafgaan door het gedicht 'Wat

42 Vergelijk ook de toestand achter de IJzer bvb. t.o.v. Le XX siècle (zie supra en Vanacker De Frontbeweging)

doen wij voor U'. In het artikel valt hij de frans-kiljonse verdachtmakers aan die 'Diets' opzettelijk als 'Duits' lezen; volgens hem moet het Frans uit Vlaanderen worden gebannen. Ook dit artikel wordt door De Vlaamsche Post overgenomen...

Op 4 juli, de geboortedag van De Clercqs jongste kind Marva⁴³, wordt door Deswarte, die twijfelt over zijn positie, een vergadering belegd waar alle standpunten nog eens naar voor worden gebracht om de strekking van het blad te bepalen. Waren aanwezig: Deswarte, Cyriel Buysse, De Clercq, Jacob, De Ridder, Wittemans, Hoste, Van Cauwelaert en niet onbelangrijk: de Brusselse radicale flamingant Maurits Josson⁴⁴, die op 25 februari in De Stem een vrij radicaal 'Manifest',

43 Marva De Clercq (Bussum, 15 juli 1915 – Sint-Niklaas, 24 december 1990) was een 'vluchtelingenkind'. Zoals haar oudere broer Harmen verwijst haar naam naar één van de figuren uit De Clercqs autobiografische roman Harmen Riels. Het werd een gecompliceerde bevalling in het Majellaziekenhuis in Bussum. Het kind werd niet gedoopt en kreeg de Belgische nationaliteit.

44 Volgens Faingnaert (p 66) was de veteraan van de Zuid-Afrikaanse Boerenoorlog, Maurits Josson (Antwerpen 10 februari 1855 - Leiden 13 december 1926) in die periode de go between tussen het Brussels, Gents en Antwerps activisme. Wij geven hierna de tekst van het manifest: 'Vlamingen! Vlaanderen neemt een roemrijk deel aan de verdediging van België, het gemeenschappelijk vaderland van Vlamingen en Walen. De Vlaamsche soldaten hebben met den grootsten moed gestreden bij Luik, Cortenaken, Halen, Namen, Epepegem, Antwerpen; heden verdedigen ze als helden het laatste bolwerk van België, waarvan het grootste deel — en de Vlaamsche steden nog het meest — verwoest is door een vreeselijken oorlog. Gedurende de eerste dagen van Augustus 11. waren er op honderd Belgische soldaten 65 Vlamingen; heden bij den IJzer, telt men op honderd Belgische soldaten ten minste 80 Vlamingen, daar de meeste Walen geen gevolg hebben kunnen geven aan de laatste oproeping van de Belgische Regeering, Wallonië reeds toen gansch bezet zijnde. De Franskiljons evenwel hebben nooit opgehouden de Vlamingen en hun rechtvaardigen eisch tot gelijkstelling met de Walen kwaadwillig te bestrijden; thans zelfs schamen zij zich niet hunnen verachtelijken veldtocht tegen onze nationaliteit door te zetten. Die antinationale partij verheugt zich over de rampen die Vlaanderen teisteren en durft zelfs de hoop uitdrukken het door nog ergere rampen te zien treffen; zij verspreidt in de dagbladen en door middel van strooibriefjes, op de openbare plaatsen en in de bijzondere gesprekken, de hatelijkste lasteringen tegen de Vlamingen, die zij voor lafaards en verraders uitscheldt; zij laat kleine berichten aanplakken, waarop men deze woorden kan lezen: schande over de Vlamingen! Zij heeft tot verscheidene voormannen van de Vlaamsche Partij naamlooze brieven gericht, die met deze woorden eindigen: TER DOOD. En, om de kroon op haar loffelijk werk te zetten, voorspelt die anti-nationale partij aan het Vlaamsche Volk, als erkenning voor het overwegend deel, dat het aan België's verdediging genomen heeft en nog neemt, eene volkomen miskennis van zijn heilig taalrecht op elk gebied. Alle rechtgeaarde Belgen zullen met verontwaardiging met ons verzet aantekenen tegen die hatelijke kuiperijen, die de eer der Vlamingen krenken en tweedracht zaaien tusschen Vlamingen en Walen.' De Clercq reflecteerde hierover &(jaar later: 'En meer en meer drong de Vlaming in mij den Belg op den achtergrond, omdat ik sinds lang ondervonden had dat alleen betrouwbare en edele menschen (hij bedoelt Josson JV) voor Vlaanderen strijden. Vlaanderen is immers arm.'

Wat gezegd moet.

Vlaamsche Belgen, geloofden we en te goeder trouw gelooven nog, dat we in dezen gruweloorlog strijden voor den gemeenschappelijken vadergrond van Walen en Vlamingen tegen een gemeenschappelijken vijand; dat het gaat om onze haardsteden en huisgezinnen; om onze eigen vrijheid, eigen zeden, eigen taal, om gansch ons inwendig en uitwendig wezen; om het goede recht der kleine volkeren; om België in Europa, en Vlaanderen in België.

We dolen, schijnt het.

Maeterlinck leert, d'Annunzio verkondt en duizend kleine monden spreken het de groote na: We strijden tegen het germanendom, tot behoud van de bedreigde latijnsche kultuur, de glansende boven elke andere, de onovertreffelijk onovertroffene, de eenig mogelijke en alleen zaligmakende op deze aarde.

Natuurlijk hebben deze eenzijdige would-be estheten het niet over de klassieke taal van Virgilius, Horatius en Terentius, maar over de neolatijnsche moderne talen: het Italiaansch, het Spaansch, het Roemeensch, het Fransch en haast, zou ik zeggen, het Engelsch, want om onzen sterken germaanschen bondgenoot niet vlak tegenover hun theorieën te zien staan, hebben ze hem, zoo kwaad het ging, geestelijk geassimileerd.

Met de Vlamingen, de vier miljoen Nederlandsch sprekende Germanen in België, lijden ze minder last. Wij zijn het gewoon genegeerd te worden, en zouden al buitengewoon prikkelbaar moeten wezen om in deze omstandigheid niet goedsmoeds te bedenken dat wij, benevens ons schrikkelijk deel in de algemeene ramp, ook deze onrechtvaardigheid moeten dulden om Godswil.

Nu weten we 't: de wereld moet verlatiniseerd, Vlaanderen verfranscht.

Stichtende lessen, hartontroerende ontboezemingen worden ons niet gespaard.

De heer Omer Boulanger, willend de verdiensten van het Fransche volk ten onzen opzichte in het licht stellen, schrijft aldus:

„Il est bon que nous le redisions, nous Belges, Flamands ou Wallons, nous avons accepté de subir les atrocités de cette terrible guerre pour nous ranger aux côtés du peuple français; ce grand peuple a toute

notre confiance et, comptant pour rien le sang que nous avons déjà versé, nous donnerions la dernière goutte de ce qu'il nous en reste si son salut l'exigeait.”

Dat is te zeggen:

„Het is goed dat wij het herhalen, wij Belgen, Vlamingen of Walen, wij hebben aanvaard de gruwelen van dezen vreeselijken oorlog te ondergaan om ons te scharen aan de zijde van het Fransche volk; dit groote volk heeft gansch ons vertrouwen en, het bloed dat wij reeds vergoten voor niets rekenend, zouden wij den laatsten druppel van hetgeen ons overblijft, geven indien zijn heil zulks eischte.”

Van een boek met zulke onware, weinig fiere en gevaarlijke uitlatingen heet het: „ce livre vient à son heure.”

Wellicht heeft de heer Boulanger, medegesleept door een overdreven gevoel van dankbaarheid, te veel en te ver en zijn eigen meening voorbij gesproken. Ik althans zal geen anathema over hem uitroepen zooals gedaan werd over enkele Vlaamsche vrienden.

Doch waar de voorstanders der Vlaamsche zaak tot voorzichtigheid worden aangehaand, mag den ultra-franschgezinden een vriendelijke berisping niet onthouden worden.

Wat ons betreft, we hebben al water genoeg gedaan in onzen wijn; nu willen we wijn in ons water.

Wij zijn voor ons volk, niet tegen een ander.

We houden van de zoete, klare, en klinkende Fransche taal al wordt ze wanklank in de zuurheid van veel monden; we houden van het milde, wijnbruisende Fransche gemoed al wordt 't door sommigen vervalscht met kleurwater en houtgeest; we houden van de hooge en veelzijdige Fransche letterkunst waarvan de meeste antivlamingen ook het oppervlakkigste niet begrijpen; doch, in Godsnaam, spreekt ons van Rabelais, Montaigne, La Fontaine, Molière, Rousseau, Diderot, Beaumarchais, Balzac, Zola en zet ons de kleine goodjes niet tot aanbidding voor op een pronkblad.

Onzinnig is het Cornelle te vernederen om Vondel, Erasmus om Voltaire, Descartes om Spinoza.

De breed-intellectuele sluit geen genieën uit; de wereld geen volk.

Tout homme a deux pays, le sien et puis le monde.

RENE DE CLERCQ.

De Belgische regering resideerde tijdens de oorlog in Saint-Adresse bij Le Havre, koning Albert in De Panne.

Maurits Josson (Antwerpen 10 februari 1855 - Leiden 13 december 1926) hier als vrijwilliger in de Zuid-Afrikaanse Boerenoorlog (1899 - 1902)

een oproep tot Vlaamse actie, had gepubliceerd. Ditzelfde 'Manifest' werd reeds door hem in België op 12 februari uitgebracht. Volgens Van Cauwelaert is het hier 'dat René De Clercq, al in de greep van Gerretson, echt op de voorgrond treedt'. 'Jacob voert duidelijk het woord, terwijl De Clercq hem emotioneel bijvalt'. Van Cauwelaert schrijft later 'dat hij zich toen die spijtige voorvallen gebeurden, niet tegenover den dichter (= René De Clercq) bevond, maar tegenover zijn schaduw, of beter: tegenover een opgewonden instrument'. De Clercq beschrijft Van Cauwelaert later als iemand die daar 'met mooie plechtige, zware woorden en gebaren, belovend, vleiend, dreigend de medeleden van de vergadering te omdoezelen dat zij zich zouden tevreden stellen met eene zo dun mogelijke daad, een schijn van daad (...) Jacob daarentegen door zijn diep historisch inzicht, zijn scherpen, tegelijk analytischen en synthetischen zin en vooral door de vastheid van zijn doorsnijdend keurig woord, de angstvallig ervaren en uit den gemakkelijken tijd van klanckenpraal en schijnkracht, letterlijk verbaasd en verbijsterd (...) maar wie daar stoutst van al sprak, echt revolutionair en anti-Belgisch (het eerste anti-Belgisch woord, dat ik in die dagen gehoord heb) was de kranige Maurits Josson. Ik zie hem nog opspringen, den grijs geworden strijder, met een kop vuurrood van verontwaardiging, toen hij zijn ontstellend requisitorium tegen België zou uitspreken (...) Van Cauwelaert begon te sussen...'. Op 6 juli schrijft minister Poulet aan premier Charles de Broqueville over zijn pacificerende tussenkomsten in Amsterdam. Maar hij is bijzonder argwanig tegenover De Vlaamsche Stem, van wie hij nog geen respons had gekregen op zijn verzoek tot kalmering van de geesten. De Vlaamse leiders (en daarmee bedoelt hij op de eerste plaats Frans van Cauwelaert) 'zijn erg opgewonden, zij trekken ten aanval onder de titel 'spreken is plicht', terwijl het gezond verstand zegt: 'zwijgen kan niet verbeterd worden ...'. Poulet lijkt hier ongelukkig met de oproepen van Frans van Cauwelaert in zijn blad. Net op het ogenblik dat de crisis binnen de redactie in volle hevigheid zou openbarsten, vertrekt van Cauwelaert op 7 juli voor minstens een week naar Londen... Voor zijn vertrek had hij een tekst klaargemaakt naar aanleiding van de Gulden Sporenherdenking: een rechtstreekse oproep tot

koning Albert. 'Wij hopen, Sire, dat het Vlaamse bloed en ons lijden niet onvruchtbaar zullen geweest zijn voor de toekomst... dat Vlaanderen recht heeft op volledig eerherstel, recht op volkomen gelijkheid, recht op zijn evenredig aandeel in de stoffelijke en geestelijke goederen van de Belgische staat.' Deze boodschap verschijnt in het nummer van 11 juli en is gewoon een herhaling van de koninklijke oproep van 4 augustus 1914: 'Vlamingen, herdenk de slag der Gulden Sporen'.

HET BUSSUMER TELEGRAM

Bussum 11 juli: Flamands et Néerlandais réunis par milliers...

Op 11 juli⁴⁵ verschijnt het themanummer van De Vlaamsche Stem met De Clercqs gedicht 'Vlaanderen dijn recht is out'. De redactie van De Stem organiseert die dag samen met de Utrechtse studentenafdeling van het ANV (met Van Vessem en Rietjens, zonder Gerretson!) een meeting in het Bos van Bredius in Bussum. Deswarte houdt er een Groot-Nederlandse rede. Dan beklimt De Clercq het podium, huldigt Wilhelmina en Albert en stelt dat de Vlaamse Beweging tot dan toe te braaf is geweest; haar leiders moeten radicaler zijn. Hij duidt de Vlaamse strijd als 'een strijd aan den lijve' zowel in 1302 als nu aan de IJzer, 'een strijd naar den harte' waarin de kunstenaars geestelijk brood leveren aan het volk en tenslotte 'een strijd naar de geest': de wetenschap moet zijn weg vinden naar het volk via

⁴⁵ *Ter vergelijking: de open brief van de Frontbeweging aan koning Albert, op vele manieren te vergelijken met het Bussumer telegram voornamelijk omdat de Vlamingen er eveneens een geruststellend signaal verwachten van de koning dateert van exact 2 jaar later nl. 11 juli 1917... Ook in 1917 wordt dit onderkend: in de briefwisseling tussen de gevangene Jozef Goossenaerts en de leider van de Frontbeweging, Adiel Debeuckelaere, beiden collega's van De Clercq aan het Gentse atheneum, ten tijde van de open brief, wordt gesteld dat Van Cauwelaert nog de beloften van de ministersgeloof 'maar de frontsoldaten niet meer' Daarom stonden volgens de correspondenten de soldaten 'dichter bij René De Clercq dan bij Van Cauwelaert'.*

1 Op 11 Juli 1915 in 't Bosch van Gredius te Bussum, zagen en hoorden we René de Clercq voor 't eerst. Daarvoor wisten we van de strijd van de Vlamingen om hun recht weinig of niets. Wat we daar hoorden maakte diepe indruk. Die middag zal voor ons altijd onvergetelijk blijven.

In de winter 1915-1916 maakten we met René de Clercq en zijn gezin nader kennis. 's Laterdags middags, als er bij ons muziek werd gemaakt (de familie Karel Platteau ~~was~~ dan ook) kwam hij nogal eens aanblijven. De fluit bracht hij dan mee. Maar er werd ook veel gepraat. We hoorden over Tamar waar hij in de zomer 1916 mee bezig was, maar 't allermeest sprak hij in die tijd over Vlaanderen.

In Juli 1917 vertrok hij met zijn gezin naar Brussel. In September bracht hij zijn zoon Joost terug, die bij ons in huis kwam, tot in 't voorjaar ook zijn vrouw en de andere kinderen weer in Bussum kwamen wonen. Toen hij overkwam om een huis voor hen te zoeken, las hij ons "de eerste Gudeus" voor, dat in Brussel ontstaan was. Zijn zus. fer Greetje zou er een boekversiering voor tekenen. Die uitgave is toen niet tot stand gekomen. Maar 't was een heerlijke middag.

In de winter 1918-1919 toen hij zelf ook weer in Bussum terug was, kwamen wij veel in de Prinsstraat en hij kwam met zijn vrouw dikwijls bij ons. Hij schreef in die tijd Maria Magdalena.

In 't voorjaar verhuisden we van Bussum naar Hollandse Rading, gemeente Kaartensdijk, en al gauw kwam hij te voet naar de Rading om ons op te zoeken. In 't najaar kwam hij op een Zondagmiddag vol plannen voor 't oprichten van zijn Kunsthandel "De Blauwvoet" om ook werk van ons uit te zoeken. Die winter brachten we er een paar maal nieuw werk.

De familie Pieck verhaalt hoe ze De Clercq en zijn familie leerden kennen (archief Jacob ADVN)

de vernederlandsing van de Gentse hogeschool. Die moet er volgens hem onmiddellijk na de oorlog komen. Uit zijn rede blijkt ook duidelijk dat De Clercq toen nog dacht deze strijd pas na de oorlog te hervatten. Hij heeft het – voor alle duidelijkheid – niet over een onmiddellijke vervaamsing door de Duitsers. Het fameuze 11-juli of Bussummer telegram, waarin men, nog mét Deswarte, op zoek gaat naar een geruststellend woord voor de Vlamingen vanwege de koning, dat men daarna verstuurt, doet de toestand echter escaleren. Het doorkruist ook volledig de actie van Van Cauwelaert... Ironisch genoeg moest een internationaal telegram vanuit Nederland in het Frans of het Engels worden gesteld⁴⁶: ‘Flamands et Néerlandais réunis par milliers (...) confiants en Votre haute sagesse pour garantir la Flandre autonome dans la Belgique indépendante’. De Utrechtse Grootnederlanders, onder instigatie van Gerretson, sturen op hun beurt een motie over de onmiddellijke vernederlandsing van Gent aan het Duitse consulaat-generaal in Amsterdam en aan gouverneur-generaal von Bissing in Brussel. Tevens wordt aan koningin Wilhelmina een telegram gezonden. Via minister Poulet, die in die dagen in Den Haag verblijft, moet een aantal van deze machinaties in de regeringskringen van Sainte-Adresse snel bekend zijn geworden. Reeds op 14 juli stuurt de Duitse gezant in Den Haag, Richard von Kühlmann, een verslag naar Berlijn over de sterke werkzaamheid van de Grootnederlanders. Bij het verslag heeft de diplomaat de tekst van het Bussummer-telegram gevoegd, met een juiste inschatting dat de koning en zijn entourage dit document ‘met heel gemengde gevoelens’ zouden lezen. In het overleg tussen de regering en het Hof over de Bussum-zaak verzoekt Poulet, zoals gezegd op dat moment in Nederland geposteed, de koning te wachten met zijn antwoord op de Utrechtse studenten en hun ‘télégramme in-convenant’. Het is dus duidelijk dat de Grootnederlandse agitatie een negatieve rol gespeeld heeft. Het antwoord van de

46 Robert De Vos (Antwerpen, 11.06.1878 - 21.01.1956), een voormalig vertegenwoordiger van de Société Générale in Mantsjoerije en ooit Belgisch consul aldaar was moeten vluchten i.v.m. de boxersopstand. Hij was regelmatig op vakantie in het chique Gooi (Laren) en zou regelmatig als geldschietster optreden. Het Bussummer telegram aan Albert had fl. 3.000 gekost en De Vos stond erop dat er geen woord werd geschrapt. Volgens De Clercqs dochter Elza heeft hij het hele bedrag opgehoest.

koning aan Deswarte en De Clercq wordt pas op 16 juli verstuurd, met de bekende ontwijkende boodschap, waarin geen enkele van de drie door Van Cauwelaert genoemde kernbegrippen en zelfs geen enkele verwijzing naar 1302 voorkwam. De tekst van het telegram, dat zeker na afspraak tussen de koning en de regering de Broqueville tot stand is gekomen, luidt als volgt: eerst dankt men de stellers voor hun ‘sentiments devouement’ en dan: ‘Les autorités constituées du pays sauront prendre, quand la nation aura recouvert le libre exercice de sa souveraineté, toutes les mesures à sauvegarder les aspirations et les intérêts de son peuple. En attendant le Roi fait un pressant appel à tous les belges pour que devant l’ennemi, ils n’y aient d’autre souci que la libération du territoire.’ De Clercq zal dit later lapidair vertalen als ‘vecht en zwijgt’. Le XXe Siècle, de spreekbuis van premier de Broqueville, betitelt het telegram van Deswarte en De Clercq als een ‘incroyable manifestation’ en sommeert de leiders van de Vlaamse beweging te bewijzen dat men niet aan hun patriotisme hoeft te twijfelen. Fernand Neuray had Van Cauwelaert net in een brief gewaarschuwd tegen de pro-activistische koers van De Vlaamsche Stem: ‘Je me suis abstenu jusqu’ici, par conciliation, de protester contre ses tendances, mais je ne pourrai pas toujours garder le silence.’

KRACHTLIED

Aan de familie A. F. Pieck

Waar de leeuwen hebben gedanst,
Ijzere baren bruisten,
Staan, en hun hart in hun oogen glanst,
Kerels met koppen en vuisten.
Onverduitscht, onverfranscht,
Voor Vlaanderen,
Die Leeuwe danst !

Waar het klare, klinkende woord
Slingerde koene gedachten,
Bussumer boomen hebben 't gehoord,
Staan wel daden te wachten.
Onverduitscht, onverfranscht,
Voor Vlaanderen,
Die Leeuwe danst !

Ijzere armen, Bussumer geest,
Ieder juk aan spaanderen !
Stormt, en het recht is macht geweest
In het bevrijde Vlaanderen.
Onverduitscht, onverfranscht,
Voor Vlaanderen,
Heil Vlaanderen,
Die Leeuwe danst !

Krachtlied voor het eerst gepubliceerd in De Vlaamsche Stem dd.28.09.1915.

GEVECHT OM DE STEM

De Vlaamsche Stem reageert aanvankelijk niet echt ontgoocheld maar bevestigt wel dat men op de ingeslagen weg zal verder gaan. Toch neemt de spanning binnen de redactie nog toe. Op 14 juli verzoekt Léonce du Castillon om een nieuwe vergadering, kennelijk met de bedoeling Antoon Jacob onderuit te halen en de eenheid onder de 'Belgische Vlamingen in Nederland' te herstellen. In het nummer van 17 juli schrijft Jacob nog dat 'de Vlamingen de pogingen der Duitsche lokstemmen met afkeer verijdelen, het medegevoel der Noord-Nederlandse taal- en stambroeders voorlichten en het tegengevoel van zekere landgenoten in alle zakelijkheid en verzoeningsgezindheid overreden'. Gerretson schrijft tevreden aan René: 'Ik genoot van uw mannelijk woord te Bussum. Hoe graag was ik mee daar geweest'. Vanaf dan volgt een korte strijd tussen de strekking Gerretson en de strekking Van Cauwelaert die beiden het blad in hun greep willen krijgen. Van Cauwelaert wil o.m. Jacob uit de redactie hebben. Op 21 juli probeert Van Cauwelaert o.m. De Clercq nog over te halen door hem een nieuw 'Vlaams manifest' te laten tekenen. Het manifest is opgevat als expliciete afwijzing van het nagenoeg openlijk pro-Duitse Gentse tijdschrift De Vlaamsche Post, maar er kan uiteindelijk alleen consensus komen over de ondubbelzinnige steunverklaring aan het 'Belgische staatsverband'⁴⁷. Maar De Clercq zegt: 'Dit stuk kan ik niet ondertekenen, om wat er in staat en om wat er niet in staat... (Van Cauwelaert) bezwoer mij toch voorzichtig te wezen: het ware schier niet te verantwoorden dat een populair dichter in Vlaanderen en België zich over politieke zaken al te scherp zou uitlaten...' De Clercq beschrijft in 1931 in een bijdrage 'Manifesten' gepubliceerd in Dietsche Stemmen

47 *Onder invloed van het koninklijk antwoord werd beklemtoond dat de Vlaamse beweging 'geen afbreuk wil doen aan de staatkundige eenheid van België'. Maar een vernederlandsing van het gehele onderwijs, tot en met de Gentse universiteit, bleef onontbeerlijk. 'Op de dag van de bevrijding (Van Cauwelaert ging woordelijk in op de termen van het koninklijk telegram) hervatten wij onze strijd om, dank zij het door de oorlog versterkte zelfbewustzijn en het gevoel van eigenwaarde, ons recht zelf in handen te nemen. We hopen dat bij de regering, de koning en de Walen uit deze beproeving het inzicht zal gegroeid zijn dat het voor de inwendige vrede en de vooruitgang van België onontbeerlijk is, dat het Vlaamse volk volledig recht worde gedaan.'*

De Clercq en Antoon Jacob (Boom 8 maart 1889 - Antwerpen 23 februari 1947), hoofdredacteurs van De Vlaamsche Stem.

de ultieme vergadering als volgt: 'Met Dr. Ant. Jacob reisde ik er heen. 'Let er op', waarschuwde mijn vriend, 'wij zullen daar alleen staan om het echt Vlaamsche standpunt te verdedigen'. 'En Josson?' vroeg ik. 'Die zal er niet zijn. Daar zullen de heeren wel voor gezorgd hebben.' 'En de Swarte?' 'De Swarte is nu hun man; niet de onze. Wij zullen er een eigenaardig manifestje te hooren en te zien krijgen. Zoodra het voorgelezen is, laat gij uw hart daarover gaan. Dat zal zeker een aanval worden. Maar bedenk u niet, spreek maar zooals gij steeds spreekt, vrank en ronduit.' 'Goed, ik zal aanvallen; gij zult met argumenten steunen.' 'Winnen doen wij het toch niet, vrees ik', zei Dr. Jacob, 'want zij zullen hun mannetjes opgeroepen hebben...' Na heel wat discussie gaat Deswarte door de knieën en tekent het manifest. De Clercq besluit: 'De vergadering liep af. De meesten vertrokken, ook de voorzitter met zijn manifest onder zijn arm. De laatsten bleven, als overwinnaars op het slagveld, doctor Jacob en ik.' Dezelfde dag nog schrijft René echter aan Gerretson: 'Volle vertrouwen heb ik in uw streven voor onze duurzame Vlaamse en Groot-Nederlandse zaak. Op mij kunt u rekenen. Best ware het Deswarte op onze hand te krijgen. We zouden een actieplan moeten opstellen. Kunt u naar Bussum komen? Antwoord zo snel mogelijk, want binnen De Vlaamsche Stem wordt gekonkeloofd. We moeten oppassen.' De wankelbaarheid van Deswarte blijkt uit een schrijven dd. 14 juli van Jacob aan de Pillecyn: 'Als Abéric Deswarte met Van Cauwelaert gesproken heeft is hij heel timide, als hij met René De Clercq gesproken heeft de oude radicaal'. Volgens latere verklaringen van De Clercq is Deswarte 'een zwakkeling'

's-Gravenhage, 30 JULI 1915

v.C.
K.

Aan den Heer R. De Clercq,
B U S S U M .

Waarde De Clercq,

De uitgever van het Koning Albert Boek heeft me dringend om spoedige aflevering van den overblijvenden tekst geschreven. Ik hoop, dat gij zoo goed zult willen zijn Uw werk zonder uitstel te voltooien.

Na ontvangst van de laatste gedichten zal ik onmiddellijk voor voldoening zorgen Uwer rekening. Indien ik later in de mogelijkheid ben nog iets bij den overeengekomen prijs te voegen, zal ik dat gaarne doen.

Ik heb dezer dagen dikwijls aan U gedacht. Ik ben een oprecht bewonderaar van Uw dicht^{sv}werk en gij weet, dat ik me nooit onbetuigd heb gelaten wanneer ik Vlamingen bijstaan kom met mijn invloed. Mijn sympathie laat mij toe te verzwijgen dat ik soms bezorgd ben dat ongewenschte aandrang van gevaarlijke vrienden of de onverantwoordelijke aanval van Franschgezinde schrijvelaars U tot onvoorzichtige uitlatingen zouden kunnen brengen.

Gij weet echter, hoe in deze treurige tijden het minste woord
at door een Vlaming minder tijdig gesproken kan zijn onmiddellijk
ordt opgeblazen tot een vreeselijke gebeurtenis. En het zou mij
nnig leed doen, indien gij, van wien wij voor onze Vlaamsche let-
erkunde zooveel hebben te verwachten en die ook als huisvader
Uwe zorgen en verantwoordelijkheid hebt, op deze wijze in Uw toe-
komst eenige schade mocht ondervinden.

Met mijn oprechte genegen gevoelens,

Uw dw.

Jan Van Cauwelaert

en zou hij hem bij het ultieme afscheid gezegd hebben: ‘De Clercq, gij hebt het goed voor, uwe inzichten zijn zuiver. Mijne overtuiging is dat ge gelijk hebt. Doch denk aan uwe vrouw en uw kinderen. Wat zult gij later doen in België?’ Van Cauwelaert⁴⁸ doet nog een laatste poging om De Clercq, die ‘gevangen is in een wierook narcose van een paar vrienden onder wie Gerretson die hem voor hun wagen willen spannen’, over de streep te trekken. Hij vindt hiervoor een aanleiding in het uitblijven van vertaalwerk dat hij aan De Clercq heeft bezorgd en waarschuwt hem in een brief dd. 30 juli tegen ‘onvoorzichtige uitlatingen ingegeven door gevaarlijke vrienden of onverantwoorde uitvallen tegen Fransgezinde schrijvelaars’. Hij besluit: ‘het zou mij innig leed doen, indien gij van wien wij voor onze Vlaamse letterkunde zoveel hebben te verwachten en die ook als huisvader uwe zorgen en verantwoordelijkheden hebt, op deze wijze in uw toekomst schade mocht ondervinden’. Dat De Clercq niet louter een willoos ‘instrument’ van de groep Gerretson is maar echt uit eigen overtuiging handelt, blijkt uit zijn antwoord aan de volksvertegenwoordiger: ‘U voelt echter, beter dan wie ook, dat er fel moet gestreden worden voor een vrij Vlaanderen in een vrij België, tegen den Duitser, vijand van onze grond, tegen het franskiljonisme, vijand van onze taal (...) Ik zal het doen in alle eerlijkheid en trouw, met moed en omzichtigheid’. Enigszins pathetisch idealistisch vervolgt hij: ‘Het oordeel der buitenwereld is niet te vrezen voor wie zijn diepste gevoelens tot richtsnoer neemt’ en enigszins naïef: ‘Ik ben overtuigd dat onze wegen minder van elkaar afwijken dan het schijnt’. De positie van Van Cauwelaert komt duidelijk naar voren in een brief van 3 augustus aan Van de Perre⁴⁹: ‘Ik heb hier met Julius Hoste 14 dagen een echte worsteling moeten voeren om een einde te stellen aan de kuiperijen welke rondom de Vlaamse Beweging aan de gang waren. De toestand is nog niet geheel opgehelderd, al meen ik te mogen zeggen dat ik de toestand meester ben. Ik merkte ineens aan enkele stukjes in De Vlaamsche Stem en enkele

mondelijke mededelingen die ik vertrouwelijk opving, dat er in het geheim een systematische werking werd gevoerd om tussen De Vlaamsche Post en de flaminganten in Holland een band te leggen en toen ik verder op onderzoek uitging, ontdekte ik dat achter de zaak een groepje zat van Hollanders, welke met geld en met de pen en met raad dat verderfelijk werk steunde (...) Het is volstrekt nodig dat ieder compromis tussen die mensen en onze Vlaamse Beweging zoveel mogelijk wordt verhinderd en desnoods met geweld afgebroken. Ze zijn niet zeer talrijk, hebben over het algemeen weinig gezag maar zijn listig en goed georganiseerd’. Aan Leo Simons schrijft Van Cauwelaert in dezelfde periode: ‘Over de ontwikkelingen welke zich in onze Vlaamsche Beweging dreigen voor te doen ben ik helemaal niet blijde noch gerust. Een paar roekeloze jonge lui zijn bezig tegen ons voor de toekomst een berg van misverstand op te werpen. Maar voor hen werkt een handvol Hollanders, welke niet alleen onze Vlaamsche eensgezindheid, maar ik vrees ook de goede betrekkingen tussen Noord en Zuid diep kunnen schaden’. Later zal Van Cauwelaert over het activisme gewagen van ‘een vreemd gewas, zorgvuldig voorbereid en kunstmatig door de Duitse veroveringspolitiek op de Vlaamse Beweging geënt’. Uit niets blijkt echter dat De Clercq in juli 1915 het geloof in de staat België had opgegeven. Hij heeft bijvoorbeeld nog

DE ZWARE KROON

VERZEN UIT DEN OORLOGSTIJD

DOOR

RENÉ DE CLERCQ

BANDTEEKENING VAN W. F. GOUWE

UITGEGEVEN TE BUSSUM BIJ
C. A. J. VAN DISHOECK, TEN JARE 1915

48 Aan Leo van Puyvelde schreef Van Cauwelaert op 28 juli dat hij hoop had De Clercq naar zich toe te halen.

49 Alfons van de Perre (Geel 13 juli 1872 - Wijnegem 4 augustus 1925). Tegenover De Clercq is de toon in deze brief verzoenend zoals ook in een brief van 2 augustus aan Arthur van Huffelen (geneesheer aan de Océan in De Panne)

maar net het contract voor zijn Belgisch-patriottische dichtbundel *De Zwarte Kroon* getekend met Van Dishoeck (27 juli). Het was zelfs zijn bedoeling de dichtbundel *Het boek België* te titelen... Het optreden van René de Clercq in de zomer van 1915 zou grote gevolgen hebben voor de Vlaamse Beweging maar was niet van meet af aan pro-Duits of anti-Belgisch. De Clercq verdedigde een kordaat soort flamingantisme, zonder daarbij het geloof in de houdbaarheid van zijn vaderland op te geven. Men heeft De Clercq later sterk aangevallen omdat deze gebeurtenissen een eerste koortsstoot betekenden die voor sommigen de aanzet zou betekenen van hun evolutie naar het activisme. De Clercq zou later trouwens één van de eerste bekende flaminganten zijn die toetrad tot het activisme. Dat is hem door velen nooit vergeven!

Hoewel de verkochte oplag van *De Stem* nu gestegen is tot 3.000 exemplaren, wordt de financiële last te hoog zodat De Clercq voorstelt om het dagblad op te doeken en een weekblad te beginnen. Gerretson weigert omdat hij denkt dat zijn opponenten dan toch nog het blad in handen zouden krijgen. Op 9 augustus vergaderen de oude aandeelhouders (met André De Ridder, Van Cauwelaert, Hoste en Deswarte) ten huize van professor Joost Adriaan Van Hamel, lid van de 'commissie van bijstand' van *De Vlaamsche Stem*. Van Hamel was de zoon van Gerard Anton, een Nederlands liberaal Tweedekamerlid en hoogleeraar strafrecht aan de gemeentelijke universiteit van Amsterdam, die op 10 maart 1901 nog voor de Association pour la Vulgarisation de la Langue française in Gent tegen de flaminganten komen spreken was! Naar verluidt bedraagt de schuld van *De Stem* bij Boissevaix, de directeur van het *Algemeen Handelsblad*, op dat moment fl 1.200. De financiële toestand is volgens Van Cauwelaert onduidelijk want 'men is sedert 14 dagen door Delbecque niet op de hoogte gehouden'. Van Hamel zei dat het Steunfonds niet fl 5.000 maar slechts fl 3.750 bevatte maar Van Cauwelaert belooft Deswarte ondanks alles steeds te zullen bijspringen indien nodig. De Commissie van Bijstand heeft in mei nog geopperd Gerretson als lid op te nemen maar deze laatste heeft dit afgewezen. Van Hamel zal hoe dan ook nog proberen met een gemeenschappelijke verklaring tot een

vergelijk te komen. Gerretson verdeelt echter de overgekochte aandelen onder veelal Nederlandse stromannen (o.m. ook Van Vessem en de Vlaming Lucien Brulez), die hij een soort contract laat tekenen (een voorbeeld van zo'n 5-puntencontract op naam van L. Bückman is nog bewaard gebleven). De latere redacteur Lucien Brulez blijkt ook op de hoogte van 'die geldkwestie' want hij schrijft hierover op 29 juni aan Hoek: 'Het spreekt vanzelf, dat ik nergens en aan niemand van dat verwenschte geld zou spreken, alhoewel ik het als een misstap beschouwen moet, want juist daardoor gaan we den weg op van de Franschelaars'. Bij deurwaardersexploot wordt nu een aandeelhoudersvergadering opgeëist op 16 augustus waar de N.V. *De Vlaamsche Stem* wordt geliquideerd. Hoste en Van Cauwelaert zullen nu in Den Haag het weekblad *Vrij België* uitgeven in de vroegere lijn van *De Vlaamsche Stem*, tegen de 'nieuwe lijn van Bussum'. O.m. De Clercq's vroegere succescomponist Emiel Hullebroeck maakt deel uit van de redactie. Het moet gezegd dat Van Cauwelaert zal proberen zoveel mogelijk de gematigde activisten te sparen (bvb. Dosfel e.a. die later een leerstoel zal aanvaarden in de Bissinguniversiteit). Bij de passivisten verliest hij door deze houding mensen als du Castillon en Van Puyvelde die in het pur et dur Belgische kamp belanden⁵⁰.

Dit Nummer bestaat uit 16 Bladzijden.

No. 65. VRIJDAG 17 NOVEMBER 1916. TWEDE JAARGANG.

VRIJ BELGIË

ONDER LEIDING VAN FRANS VAN CAUWELAERT EN JULIUS HOSTE JR.

PRIJS PER NUMMER:		VERSCHIJNT ELKEN VRIJDAG.	ABONNEMENTSPRIJS PER KWARTAAL:	
NETERLAND	10 cent		NETERLAND	/ 1—
ENGLAND	2 pence		ENGLAND	2 sh.
FRANKRIJK en BELGIË	0,20 fr.		FRANKRIJK en BELGIË	2,50 fr.

ALLE STUKKEN BETREFFENDE REDACTIE EN ADMINISTRATIE TE ZENDEN: 81, GEVERS DEYNOUTWEG, SCHEVENINGEN.

De Vlaamsche Kwestie een Nationale Zaak. Niet de groote onvrede staat de kluis Vlaamings geen luimere rechten bedrogen en te bezetten, maar het lijkt altijd opzien, dat ze evenmin luimere hun eigen taakgezeten on- dige wijze aangevoeld, waarom de reger- De kluis door de groote worden dienbaar het dezing willen brengen. Als Vlaamings stingsverklaring betreffende de Vlaamsche hervormingen welke eigenmachtig door den ge-gemakke of langzame opvoeren. Dit heeft verdragen vj alleen zelf tot ontzekking te Hoogheidskwestie met niet geheel heeft be- joerenswijzen worden het stand gienische en ge-gewandeld, ook de jongste, reeds te dik komen op eigen stans en te-ten, maar luimere vredegl. Maar als de regering zegt, dat het liet zij door de verzenzigtiging van het- hield een geluimere reactie de verstaan door gezeten door gezetvanden ook grond, jand en onbescheiden te vreden.

50 Van Cauwelaert moet later dezelfde spreidstand maken tegenover de Frontbeweging. Hij blijft kritisch trouw aan de Belgische regering maar wordt zowel door deze regering, de Frontbeweging als door de actieven als door sommige passieven in bezet gebied gewantrouwd.

Zaterdag avond 21^e Oogst aangekomen.
1915

Mijn beste Lie.

1° Na een in wesen hoogst dramatischen, in uiterlijk hoogst melodramatischen strijd, waarbij vrienden, bedriegen, politie, stokenmakers en een half dozijn advocaten te pas kwamen - is de Vlaamsche Stem nu steig in onse handen.

Zie de monchet van 't nummer van heden

2° Morgen verschijnt een radicaal manifest. Het was onse bedoeling, ook U te raadplegen, maar de snelle ontwikkelingen der gebeurtenissen verhinderde zulks. Toch zouden wij - zelfs indien op enige kantteekeningen had zeer spaarne uwe adhaesie hebben.

Wij kunnen dese, om allerlei omstandigheden niet officieel vragen

Maar we bidden U, het indien enigszins mogelijk, op de 1^e pagina van de Post of te drukken en er dan een of twee regels onder te zetten: "Met den inhoud van dat stuk gaan wij accoord" waarop dan uwe handtekening, en, tevens die uwer beide mede-~~redacteuren~~ redacteuren e. a. moeten volgen. Hetzelfde verzoeken wij aan andere Vlaamsche blaaden en bijzondere personen. Nietzins is naar België om handteekeningen te verzamelen.

Hebben we zoo dese handteekeningen verzameld, dan laten wij 't manifest op 10.000 exemplaren gedrukt, verspreiden, ook vertaald in 't buitenland.

3° Zoo zijn dan, ondanks V. C. alle radicale Vlaamingen weer gesolidariseerd: ook de Post met de Stem zonder dat men de Stemmannen, die immers U persoonlijk geen adhaesie vroegen, daarover kan lastig vallen.

Zie terwille van dit doel over kleine verschillen heen en tracht te bewerken, dat de censuur onveranderd

afdruk toestaat.

Wijs hen op het groote belang van de zaak - ook voor hen -
van een reünion aller radicalen.

4° Schrijf me toch met een enkel woord, of mijn zendschrijven
naar Sint, een goeden indruk heeft gemaakt. Wijs uwen vrienden
op 't resultaat onzer actie in de K. Sem: dat zal uwe positie versterken

5° En dan Pie! in Godsnaam: leer zwijgen, gij oude
? , gij duvelsche vadrouille 'mystique' die ons, door uw uitne-
mende acties reeds zooveel plezier, maar door uw loslappigheden
reeds zoo eindeloos veel zorg heeft gegeven.

Was de bijeenkomst te Zandwijk niet geheim? Ja,
zeer geheim. Hoe komt het dan, dat ene hier te Amsterdam, uit
Antwerpen gearriveerde commissie (Rudelskem en Wildiers) die
en radicaal bedweld maar weinig concies manifest ter teke-
ning kwamen aanbieden) van die bijeenkomst haarfijn op de
hoogte waren? Zoodat, niet ten overvloede, Jacob, die ze eerst ont-
kend had, en nu als niet-waar aan de haak kwam (gij weet
hoe pijnlijk dit juist aan zijn karakter moet zijn) als een leeuw
was, "zoekende" - gelijk de spreuken dichter zegt. - "wien hij zou
mogen verdinden"

O Pie. Pie, gij bezorgt mij ouden man, grijze
haren! Zult gij u niet verbeteren?

Loor heden genoeg. Er is weinig tijd tot schrijven
noch voor u noch voor mij, maar gij overdrijft toch. Zelfs in
style lapidaire is ons, is mij elk bewijs van meeleven, van
vriendschap, van eenstemmigheid in den tijden dierbaar.

Kracht en beleid!

de uwe met eerbied.

Gerretson.

Gerretson, die nu definitief het laken naar zich toetrekt, laat De Vlaamsche Stem 's anderendaags terug verschijnen. De leider van de Hilfstelle, Fritz Wichert stimuleert nu de oprichting van een Vlaams persbureau dat voor de 'juiste' berichtgeving zal zorgen. Leo Picard werkt een tijdlang voor deze dienst als 'Vertrauensmann': hij maakt overzichten van de Belgische emigrantenpers ten behoeve van de Duitse legatie in Nederland. Het is voornamelijk de bedoeling dat bladen in bezet gebied, zoals tot dan toe, informatie uit De Vlaamsche Stem zouden overnemen omdat de activistische pers zelf door de bevolking wordt gewantrouwd. Als niet gecensureerd dagblad met de mening van 'onafhankelijke flaminganten', verschijnend in het vrije Nederland, zou De Stem als een gezaghebbende, geloofwaardige bron overkomen in bezet België. Alleen in deze functie is de overgenomen Vlaamsche Stem interessant voor de Duitsers. Op 17 augustus legt Deswarte het hoofdredacteurschap neer en wordt veelbetekenend de dag nadien in L' Echo Belge gerehabiliteerd als patriot. De Vlaamsche Stem komt nu onder hoofdredacteurschap van het duo Jacob-De Clercq. Jacob was in Gerretsons plannen al lang de favoriet voor deze functie. Aan de labielere, emotionele De Clercq had hij oorspronkelijk niet gedacht. Begin juli wordt echter vooral de nog jonge Filip de Pillecyn bewerkt voor die plek. De Clercq beschrijft de koerswijziging van het blad later als volgt: 'Zoolang Mr. De Swarte aan het hoofd van de Vlaamsche Stem stond, waren wij Belg en Vlaming. Later, onder de redactie van Dr. René de Clercq en Dr. Anton Jacob, werd de volgorde omgekeerd. Wij waren eerst Vlaming, daarna Belg. Doch in den beginne vergaten ook dr. Jacob en ik al te zeer Vlaanderen om België'.

Op 19 augustus schrijft du Castillon in La Belgique, dat in Den Haag verschijnt: 'La Vlaamsche Stem n'est plus belge (...) le dédenteur de la majorité des actions et obligations n'est autre que le fameux Mr. Gerretson, lieutenant de l' armée hollandaise'. Jacob wordt er betiteld als een 'cireur de bottes' van Gerretson. Ook in Gent noteert Fredericq in zijn dagboek dat René De Clercq, 'die zatlappengek', deze baarlijke duivel en Draufgänger (waaghalzen) volgde. Men vreest dat de combinatie Gerretson-Domela, De Clercq

Hugo Verriest (Deerlijk 25 november 1840 - Inooigem 27 oktober 1922).

voor hun wagen gespannen heeft. Op 5 augustus heeft du Castillon in dezelfde krant geschreven over Hugo Verriest (Wirth en C^o waren na hun bezoek per dienstwagen aan Streuvels ook bij Verriest langs geweest, hetgeen niet onopgemerkt was gebleven): '... als ik hem voor den paal, waar men dat soort lui voorzet, om de twaalf verdiende kogels te krijgen, zag ineenzakken, ik zou er nog geen wenkbrauw voor vertrekken'. Men mag aannemen dat dergelijke krasse uitspraken over zijn dorpsgenoot, De Clercq sterk hebben getroffen... L' Echo Belge dd. 5 augustus 1916 herhaalt dezelfde dreiging: 'Le jour où il serait prouvé qu' il n'est qu' un mauvais patriote, sa soutane et son caractère ne m'empêcheraient pas de le clouer au pilori comme un simple René De Clercq et je le vrais tomber au poteau devant lequel on aligne les gens de cette sorte, pour les douze balles méritées, que je n' aurais pas un simple froncement de sourcils. Nous n' en sommes pas là heureusement'. Ook achter het front lokt dergelijke krasse

St. michiels 26/7/35.

Waarde Jacob,

Ja de opstandige gedichten van Declercq, of tenminste enkele daarvan ontvingen wij aan het front, en schreven die over zeer dikwijls heb ik ze dan voorgelezen voor mijn soldaten in de loopgrachten, en tot op de voorposten, samen met de gedichten van Rodenbach, zij werden van buiten geleerd en dikwijls, wanneer ik ze declameerde heb ik de stoere yzerratten zien weenen. Een wereld ging voor hen open. Zij ontdekten zich zelf, en de grootheid van hun volk.

De invloed van Declercq is niet zoo groot geweest; maar de die gedichten gaven een concreeten vorm aan den latenten opstandigheid die overal smeulde.

Ik hoop u zoo spoedig mogelijk te ontmoeten; liefst hier. Zoo-veel is te bespreken en dringend te bespreken.

Ik was zoo blij te vernemen dat gij thans het Dinaso verdedigt en propageert.

Ik, en wij alle zouden zoo blij zijn wanneer gij ertoe zoudt besluiten lid te worden van het Verbond en met ons volkomen mede te werken.

Wij hebben u noodig.

En de tijd dringt.

Ge zult wel zien dat het Dinaso snel groeit en ook Holland fel aanpakt en de jeugd ginds wint.

met mijn hartelijkste groeten en

Heil 'tDinaso!

Joris van Severen

taal reactie uit⁵¹. Frontofficier Joris Van Severens dagboek meldt op 18 juli 1917: ‘Zieleutbaters en gewetenloze commercianten met Vlaams bloed. Vier nu maar hoogtij, bras en maak plezier. Wij bereiden in wrokkige haatdrift het grootste werk der naaste omverkegeling. Geen twaalf kogels voor Hugo Verriest en De Clercq maar wee u, witbeplesisterde graven die met het hoogste huichelt en handel drijft en geniet’. Uiteindelijk zou de agitatie van Van Cauwelaert, Hoste e.a. De Vlaamsche Stem, naar verluidt, ongeveer al haar Amsterdamse abonnees hebben gekost...

DE CLERCQ AFGEZET BIJ KONINKLIJK BESLUIT.

De Clercq zelf voelt nu echter ook de wind van voren o.m. door gestook in de Belgische School

WIL HESBOMEN
D' Adiel Debeuckelaere, Oud-Strijder
UIT 'T GEVANG

Adiel Debeuckelaere (Handzame, 12 december 1888 - Ninove, 15 februari 1979), ruwaard of leider van der Frontbeweging, werd na de oorlog aangeklaagd.

51 Cyriel Verschaeve las bijna alle nummers van De Vlaamsche Stem: ‘Of de kwesties die het blad opwerpt, tijdig opgeworpen worden, laat ik onbesproken’, schreef hij zijn secretaris, soldaat Maurits Geerardyn, ‘maar zeker is ‘t een moedig gazetje, dat klare wijn schenkt’. Toen De Stem uit België de houding van De Clercq c.s. afkeurde, stuurde een dertigtal soldaten, bijna allemaal ‘jongens die hun volle vaderlandse plicht doen’, dit nummer verontwaardigd terug, ‘soms met bittere beschouwingen’. De twist maakte ook geen einde aan oude vriendschappen. Korporaal Adiel Debeuckelaere, de latere ruwaard van de frontbeweging, bleef brieven schrijven naar René De Clercq, zijn gewezen collega aan het Gentse atheneum én tussenpersoon voor de correspondentie met zijn vrouw in Gent. Hij betreurde dat men aan het front niet voldoende ingelicht was om De Clercq te kunnen verdedigen: ‘Dikwijls horen we over u spreken, maar niet altijd met de lof die u toekomt. En wij die de zaak niet kennen, die er ver van afleven en hier strijden op de vadergrond om de vrijheid als het moet met ons eigen bloed te verkrijgen, we kunnen niet antwoorden. Zelfs de XXe Siècle schrijft over u, over De Vlaamsche Stem, over Borms en anderen, Streuvels was de eerste die over de hekel gehaald werd, dan volgde Deswarte en nu komen er velen, zeer velen en het doet ons zoveel leed van al die mannen die de onze zijn, die onze kunst uitmaken, zoveel te moeten horen van onze vrienden, zoveel kwaad te horen vertellen waarvan we niets geloven, maar die we toch niet kunnen verdedigen.’ (Daniel Vanacker, De Frontbeweging, 2000)

tegen hem bij het begin van het nieuwe schooljaar dat ‘om allerlei deugdelijke redenen’ vervroegd is hervat. ‘De Belgische heren van het comité’ onder wie ook Deswarte, oud-hoofdredacteur van De Stem en voorzitter van het Comité van de Belgische School, laten zich hier niet onbetuigd. Zo wordt het aantal uren Duits verminderd, volgens De Clercq ‘alleenlijk omdat ik met dien leergang belast was’. Op een ‘ad hoc’ vergadering van het comité op 28 augustus probeert men de ouders ertoe te bewegen een formele klacht tegen De Clercq in te dienen hetgeen niet lukt. Deswarte probeert nu (op eigen initiatief of dat van het comité?) van Cauwelaert te bewegen minister Poulet te verzoeken De Clercq te ontslaan. L’ Echo Belge laat zich hier uiteraard ook niet onbetuigd. De twee nieuwe hoofdredacteurs worden verweten ‘qu’ils suivent Leo Picard derrière la bannière noir et blanc du roi de Prusse’. De Clercq laat zich als dommekracht meeslepen door Jacob en is zich volgens het blad niet ten volle bewust van de politieke draagwijdte van zijn optreden. De Vlaamse medewerkers van de nieuwe Stem zijn ‘trois où quatre malheureux dévoyés que le hollandais Gerretson a pris à sa solde’. Toch eist het blad zware sancties tegen De Clercq ‘qui a choisi le parti d’Allemagne malgré sa fonction de professeur à l’Athenée de Gand’ en nog: ‘Le gouvernement belge prendra contre ce singulier fonctionnaire telle mesure qu’il voudra (...) que ce devoyé ne puisse empester plus longtemps l’ intelligence des enfants dont les parents attendent en tout premier qu’on les élève à l’école

Phot. Bour.
M. Prosper POULLET,
Minister van Wetenschappen en Kunsten.

Minister Prosper Poulet (Leuven 5 maart 1868 - Leuven 3 december 1937) ha samen met zijn collega Joris Helleputte voor de oorlog De Clercq verzocht om een Nederlandstalige versie van La Brabançonne.

de l' honneur et du devoir (...) M. De Clercq n'a pas commis un délict d' opinion mais un crime contre la conscience nationale'.

Minister Joris Helleputte schrijft op 8 september aan zijn collega Poulet om sancties te treffen tegen Jacob en De Clercq wegens hun 'attitude inouïe'. Deze schrijft aan premier de Broqueville dat hij aan De Clercq een ultimatum zal sturen. Poulet antwoordt aan Helleputte dat hij De Clercq en Jacob, indien die ook staatsambtenaar blijkt te zijn, zal bevelen elke medewerking aan De Stem te staken. Indien de gepubliceerde artikelen in de kaart van de vijand spelen, zal hij sancties treffen tegen de betrokkenen.

Op 17 september moet De Clercq dan bij minister Poulet komen om 10.30 uur in hotel Paulez in Den Haag voor een 20 minuten durend onderhoud. Hij is onder de indruk van de sympathieke welwillendheid van de minister te zijnen opzichte. Hij herinnert de minister eraan dat de flaminganten niets anders willen 'dan een kloek woord waarop we kunnen bouwen' zodat ze gerustgesteld zijn over het lot van Vlaanderen na de oorlog. Ook de onrust over een mogelijk verbond met Frankrijk komt ter sprake. Poulet neemt een paar artikelen van Jozef De Cock⁵² en zegt: 'Een Belg mag zo niet schrijven en een Belg mag zo'n schrijven niet opnemen'. De Clercq antwoordt beslist negatief op de vraag of hij weet had van Duits geld⁵³ bij het opkopen van de aandelen. Als hij wist dat dit het geval was, zou hij zich dadelijk terugtrekken 'om elders doch niet anders de Vlaamse zaak te verdedigen (...) De minister weet zo goed als wij, dat de betrekkelijk geringe sommen waarmede het blad werd gesteund, voortdurend kwamen van Belgen en Nederlanders'. Poulet, die overtuigd is dat de dichter te goeder trouw is, wil dat De Clercq zich toch terugtrekt uit de redactie van een blad met een voor de regering onaanvaardbare politieke lijn.

De Clercq weigert officieel op 23 september zijn mening te herzien en stuurt bij zijn antwoord aan de minister de drukproeven van De Zware

52 Jozef De Cock (Herdersem 23 januari 1877 - Roosendaal 31 mei 1944).

53 Ook Jacob wist blijkbaar van niets want hij schrijft in november aan Gerretson: 'Wij hebben steeds onverenigbaar met het belang der 'Stem' gedacht: het aanvaarden van eventuele Duitse hulp en er bestaat ook thans geen aanleiding om van deze opvatting af te wijken'.

Kroon⁵⁴, een Belgisch patriotistische dichtbundel die op dat ogenblik bij Van Dishoeck op de pers staat en waarvan De Clercq het eerste exemplaar op 20 september in handen krijgt. De bundel start met twee vooroorlogse gedichten waarna een opvallend lege, witte pagina volgt. Dan beginnen de oorlogsgedichten met het prachtige De oogst. Dan volgen één na één de patriotistische gedichten die eerder in De Vlaamsche Stem verschenen. In het laatste gedicht Noodiging toont De Clercq zich volgens dr. Matthijs De Ridder⁵⁵ een voor

54 Volgens dr. De Ridder is het vrij uniek dat een beschuldigde een dichtbundel stuurt als requisitoir: 'In een brief aan de regering beargumenteerde De Clercq nog eens dat zijn hele streven erop was gericht het Belgische vaderland juist te versterken, door een oplossing te forceren voor het groeiende Vlaamse ongenoegen. De timing, noch het feit dat hij de bezetter in de kaart leek te spelen, scheen hem een probleem te zijn. Zijn vaderlandsliefde stond immers buiten kijf. Daaraan twijfelde De Clercq zelf geen moment en bovendien had hij het meest overtuigende bewijs in handen dat er maar kon zijn. Althans, dat dacht hij. De Belgische regering moet echter vreemd hebben opgekeken toen De Clercq in plaats van de verlangde excuses de drukproef van zijn dichtbundel De zware kroon stuurde.' Matthijs De Ridder doctoraats thesis Staatsgevaarlijk! De activistische tegentraditie in de Vlaamse letteren 1912-1933 (2009)

55 Dr. Matthijs De Ridder rekent in zijn doctoraats thesis Staatsgevaarlijk! De activistische tegentraditie in de Vlaamse letteren 1912-1933 (2009) staalhard af met zij die De Clercq vanuit een duidelijke hineininterpretierung van de feiten en 'met een achteruitkijkspiegel' beoordelen: er is hun 'veel aan gelegen om de populaire dichter af te schilderen als slachtoffer van zijn eigen goedgelovigheid, maar vermomd als wetenschap heeft de typering van De Clercq als wilsonbekwame romantische ziel snel school ge-

maakt.' En ook 'Als je een esthetische of een zogenaamde autonomistische literaturopvatting terug projecteert in de tijd, krijg je hoe dan ook een vertekend beeld' (volgens mij geldt dat eveneens op historisch gebied waar men vaak het huidige politiek correct denken in de tijd terug projecteert JV). Aldus De Ridder. 'Na decennia van apologetische geschiedschrijving blijkt De Clercq dan ook de ideale kop van jut te zijn in de kritischer historiografie die daarop is gevolgd. Bij Lode Wils, de grondlegger van de kritische geschiedschrijving van het Vlaams-nationalisme duikt De Clercq al op als iemand die 'in zijn gewone lyrische bedwelming' een troebel zicht had op de politiek' (Wils 1974:126). Bovendien volgt Wils volledig de lijn 'van zijn persoonlijk idool, Frans Van Cauwelaert'. Sindsdien lijkt het welhaast zeker. René De Clercq was een dichter en stond daarom per definitie een beetje buiten de realiteit. Hij was in ieder geval geen politicus en miste dus elke zin voor strategie en timing. We komen hem dan ook regelmatig tegen als dromer en in het extreemste geval als 'opportunist' of zelfs 'simpele ziel'. (De Schaepdrijver 2002:38-40; 49). De Ridder stelt dat er heel wat te zeggen valt over het activisme en het opportunisme van sommige activisten maar vraagt zich af 'of René De Clercq wel de juiste casus is om er deze fenomenen mee te beschrijven'. De echte reden dat men hem viseert is 'zijn cruciale rol in het conflict dat uiteindelijk leidde tot het uiteenvallen van de redactie van De Vlaamsche Stem.' (dit conflict veroorzaakte de eerste toestroom naar het activisme; August Borms en René De Clercq waren de eerste twee flaminganten met naam die tot het activisme toetraden; bij Borms was deze toetreding vrij duidelijk, bij De Clercq duurde het feitelijke proces tot juni 1917 als hij effectief naar Vlaanderen terugkeert JV). Volgens De Ridder was de Clercq geen opportunist omdat hij 'namelijk, en dat is even omstandig aangetoond, niet op de hoogte was van de dubbelrol van Gerretson. (Vanacker 1991:54-55; nevb:3423) Er hoeft dan ook niet getwijfeld te worden aan de anti-Duitse houding die De Clercq tijdens het verdere bestaan van De Vlaamsche Stem (tot februari 1916) bleef koesteren. Op het moment dat de actieven zich van de passieven begonnen af te scheiden was er dus geen 'opportunititeit' om na te jagen. 'De Ridder relateert wel met te stellen dat de Clercq net als Van Cauwelaert, Deswarte e.a. had kunnen vermoeden 'dat er pro-Duitse krachten aan het werk waren'. Bovendien stelt hij dat De Clercq 'zijn eigen beeldvorming niet in de hand had' want 'Goedbedoelende 'Vlaamschvoelende Belgen' als Gabriël Opdebeek bleken niet in staat om het standaardarsenaal aan flamingantische beelden en motieven in de hand te houden, waardoor er ongewild een opstandige sfeer rond René De Clercq werd gecreëerd.'

Een tweede kritiek van De Ridder is het goochelen met de chronologie door bepaalde historici. Zo beweert Lode Wils dat De Clercq de communautaire Godsvrede schendt omdat hij Van Cauwelaerts 21 julimanifest weigert te tekenen 'die zopas opnieuw was ingescheppt door de vorst' (Wils 1974:122 en 2000:158-159) en dat terwijl Albert nog niet eens op het Bussumer telegram had geantwoord (De Schaepdrijver 1997:155-156). Overigens stelt De Ridder, 'was intrigant Gerretson helemaal niet uit op De Clercq als nieuwe hoofdredacteur'. Verder schrijft de Ridder: 'Weer is het de vraag of het moment dat de opmaat zou blijken te zijn naar de definitieve doorbraak van het activisme niet te veel hineininterpretiert wordt in de richting van het anti-Belgische karakter dat deze beweging uiteindelijk zou krijgen. Uit niets blijkt namelijk dat De Clercq in juli 1915 het geloof in de staat België had opgegeven. Op het moment dat Wils de scheiding tussen de loyaal Belgische en radicaal Vlaamse krachten vaststelt (30 juli), had De Clercq bijvoorbeeld nog maar net het contract voor De zware kroon getekend met Van Dishoeck (27 juli). En in die bundel hield de dichter zich, zoals hierboven omstandig is aangetoond, op

een zeer lucide manier bezig met het probleem van een fanatiek beleden flamingantisme ten tijde van oorlog. Die zorgvuldige afweging valt uit in het voordeel van het vaderland, al blijft ook de moedergrond aan de dichter trekken. De timing van De Zware Kroon lijkt opmerkelijk, of misschien eerder veelzeggend. Want voordat hij het contract voor zijn vaderlandslievende verzen uit den oorlogstijd had getekend, had hij dus al zijn telegram gestuurd aan de koning én een richtingstrijd in de redactie van De Vlaamsche Stem op de spits gedreven. Het lijkt een merkwaardige contradictie, maar dat was het voor De Clercq duidelijk niet. Ook zijn nogal drieste campagne voor een autonoom Vlaanderen, was in zijn ogen een strijd voor een vrij en sterk België. Verhelderend is wat dat betreft nog het feit dat eind juli de titel van de bundel nog niet vast lag. Verwees de uiteindelijke titel naar de doornenkroon van Christus en via hem naar de wederopstanding van (de koning van) België, (cf. supra) dan was één van de alternatieve titels die in de zomer van 1915 werden overwogen, nóg duidelijker over de bedoeling van de tekst: Het boek België. (cf. Hulpiau 1986:278) Het optreden van René de Clercq in de zomer van 1915 zou grote gevolgen hebben voor de Vlaamse Beweging, maar was niet van meet af aan pro-Duits of anti-Belgisch. De Clercq verdedigde een kordaat soort flamingantisme, zonder daarbij het geloof in de houdbaarheid van zijn vaderland op te geven. Maar wie dat écht wilde begrijpen, moest behalve zijn gelegenheidsgedichten en artikelen eigenlijk zijn zorgvuldig gecomponeerde bundel De Zware Kroon lezen. Daaruit sprak niet alleen een ondubbelzinnige anti-Duitsheid, en een met verve bezongen liefde voor het vaderland België, maar ook een literaire worsteling met de omstandigheden. Voor de gelegenheid werd zelfs het Absolute Ideaal hertekend, al moest de dichter toegeven dat hij ondanks alles een slaaf bleef van zijn idealisme. In de strijd voor vrij België, moest er ook geijverd worden voor een sterk Vlaanderen. Zonder dat De Zware Kroon ook maar in de verte op een bundel lijkt waarin een activistische poëtica is te onderkennen, introduceerde De Clercq een bewustzijnsniveau dat op die manier wellicht alleen nog maar in het werk van Ledegouwer (ps. voor Evarist Verdurme, een vooroorlogs leerling van De Clercq aan het atheneum. Hij publiceerde in 1911, volgens dr. De Ridder waarschijnlijk onder invloed van De Clercqs Harmen Riels een bundel Heoos, het boek mijner jeugd waarvoor hij van school werd gestuurd. Hij pleegde zelfmoord op 15 januari 1914. Net als de vroeg gestorven Gentenaar onderzocht De Clercq namelijk een (ontwricht) discours op zijn uiterste consequenties. De uitkomst was in dit geval – zeer in tegenstelling tot Ledegouwer – een bewust, maar ingetogen flamingantisme. In de politieke praktijk viel dat ingetogen flamingantisme een beetje té bewust uit. De literatuur leverde deze introspectie een bundel verzen op waarin de poëzie nadrukkelijk in dialoog trad met de politieke omstandigheden. En alhoewel dat nog niet resulteerde in 'activistische poëzie', zou het wel de opmaat blijken van een nieuwe, militante literatuur'. De Ridder schrijft verder: 'Hoe je deze affaire ook waardeert, de conclusie dat René de Clercq misleid zou zijn door Duitse agenten of dat hij gezwicht zou zijn voor de plots geboden kansen, houdt geen steek. De stellige ongehoorzaamheid aan zijn regering van september 1915 was het resultaat van een eigen afweging, die De Clercq voornamelijk in zijn poëzie had gemaakt en grotendeels aan de hand van zijn poëzie wilde verdedigen. Daar had hij – en hij alleen, Gerretson (nochtans zelf een dichter) had hem geen verzen ingefluisterd – een logica gecreëerd die uiteindelijk tot een voor de Belgische staat onaanvaardbaar verzoek had geleid. Die eis gaat bovendien deels terug op ontwikkelingen die al sinds 1912-1913 in het werk van de schrijver van Harmen Riels te zien waren geweest. Gegeven de omstandigheden, was het wellicht niet erg handig om deze redenering tot het uiterste door te trekken, maar idealisme komt

loper van het Vlaams humanitair expressionisme. Paul Van Ostaijen zou zich aan dit gedicht spiegelen in *Komt, gij allen die mijn broeders zijt aan de Tafel, daar is de dis van het Leven!* (titelgedicht van *Het Sienjaal*). Overigens zijn volgens De Ridder zowat alle jonge expressionistische dichters schatplichtig aan De Clercq. Hij is onder meer hun idool omdat hij sterk maatschappelijk betrokken is⁵⁶. Het is natuurlijk niet de bundel *De Zware Kroon* zelf, die niet te verkrijgen is in bezet gebied, maar de turbulentie rond de afzetting en latere gedichten zoals *Krachtlied* die in tijdschriften verschijnen, die hem populair maken. De Clercq is er intussen in zijn antwoord van overtuigd dat hij het bij het rechte eind heeft. Hij laat zich niet dwingen zijn standpunt op te geven, omdat hij meent dat de minister door vijanden van Vlaanderen wordt beïnvloed om ‘in mijn persoon de zaak te treffen die ik verdedig’. Hij verzoekt de minister te onderzoeken ‘of er iets in mijne of andere bijdragen in *De Vlaamsche Stem*, iets in mijne oorlogsverzen (...) uit vaderlands oogpunt dermate af te keuren schijnt dat een plichtgetrouwe Belg het niet verantwoorden zou kunnen’. De Clercq beschrijft zijn gevoel na het onderhoud en de afzetting als een soort opluchting, omdat hij de stem van zijn geweten gevolgd heeft en niet thuishoort bij de lauwe ‘halvelingen’. Nog volgens hem reageerde zijn ‘goede zieke vrouw’ die toen werd verpleegd in de Majellastichting als volgt: ‘’s Anderendaags opnieuw, heel rustig, sprak zij: ‘Ik heb er de ganse nacht om gedacht. De koning is goed; maar hij kent u niet, kent ons Vlaanderen niet. Wat gebeuren moest is gebeurd. Het is best’. Met dit eenvoudige mooie woord, van een lijdende, sterke moeder, die mij, mijn kinderen en Vlaanderen, alles is, besluit ik: wat gebeuren moest is gebeurd. Het is best!’ Een jaar later zal hij aan familieleden in Vlaanderen in een brief, die hij meegeeft met Jacob schrijven (om ze gerust te stellen.²) dat minister Pouillet ‘hem heeft beloofd (...) dat ik na de oorlog onmiddellijk in eer en ambt hersteld word’

nu eenmaal lang niet altijd gelegen...

56 Volgens dr. Matthijs De Ridder evolueert ook Gaston Burssens na de afzetting van De Clercq naar het activisme en het humanitair expressionisme. Op 4 juni 1916 dicht hij *De Stemme van klokke Roelandt, eerbiedwaardig aan Dichter René De Clercq opgedragen: Van uit de toren, grijs in 't zwerk, zie 'k ijersterk De Clercq... Uiteraard hoort ook De Clerqs eigen leerling Richard Minne in deze rij thuis.*

en nog 'we hebben een Nederlandertje gekregen: Marva, een goddelijk klein kindje dat den 4den juli 1 jaar oud was. De kinderen spreken prachtig Hollandsch, en hebben hier veel beter scholen als in België. De mensen zijn beschaafd en goed. Zo zullen wij heel het Vlaamsche volk te volle maken, daarom gaat de strijd'. Intussen vat De Clercq alles nog eens samen in het gedicht ‘*Krachtlied*’ (opgedragen aan den Heer C.A.J. Van Dishoeck (uitgever van *De Zware Kroon*)), dat op de eerste bladzijde van *De Vlaamsche Stem* verschijnt op 28 september 1915. In die periode schrijft hij ook een striemend hekeldicht ‘*Aan die van Havere*’ (de Belgische regering resideerde in Saint-Adresse bij Le Havre) dat op 17 oktober in *De Vlaamsche Stem* verschijnt. Dit gedicht zal sterke indruk maken bij de activisten in Vlaanderen o.m. omdat de broodroofgedachte erin verwerkt zit. Een week later krijgt hij met een schrijven van de Belgische gezant in Den Haag, baron Fallon⁵⁷ per Koninklijk Besluit dd. 5 oktober officieel zijn ontslag als leraar aan het koninklijk atheneum van Gent. Het verschil van drie weken⁵⁸ tussen uitwerking en aankondiging van het ontslag moet worden verklaard door het feit dat de regering

57 Albéric Fallon (Gent 1862-1925) was een zwak figuur en beschermeling van de zeer anti-Vlaamsgezinde liberale minister Paul Hymans.

58 Op 24 september had Pouillet ook de koning ingelicht over de onwrikbare houding van Jacob en De Clercq. Binnen de regeringskringen viel op 5 oktober de beslissing over het principe van de afzetting. Over de precieze bewoordingen van het Koninklijk Besluit bestond nog enige aarzeling. Pouillet verzocht op 8 oktober om tot na de 15de te temporiseren. Minister Helleputte wilde nog aan de tekst sleutelen. Hij beoogde een disciplinaire en duidelijke veroordeling ten aanzien van de twee mannen maar trachtte een indruk van veroordeling van de Vlaamse beweging in zijn geheel te vermijden. Of de ‘amendering’ van Helleputte in het Besluit is terecht gekomen lijkt niet duidelijk. Via een briefje op het bureel van *De Vlaamsche Stem*. ‘*Légation de Belgique nr 9360. 's Gravenhage, 26 Oktober 1915. Mijnheer! Ik heb de eer U te laten weten, op verzoek van den Heer Minister van Kunsten en Wetenschappen, dat gij, bij Koninklijk Besluit van 5 Oktober, dat eerstdaags zal verschijnen, ontslagen zijt van uw ambt van professor aan het Koninklijk Atheneum te Gent, Hoogachtend, de Minister van België Baron Fallon. Mijnheer De Clercq, Bestierder van de 'Vlaamsche Stem' Amsterdam.* Twee dagen nadien bracht het Belgisch Staatsblad van 21-27 Oktober het volgende besluit: *Par arrêté ministériel du 5 octobre 1915, M. René De Clercq, professeur à l'athénée royal de Gand, directeur du journal 'De Vlaamsche Stem' est révoqué de ses fonctions de professeur dans les athénées royaux. Par arrêté ministériel du 5 octobre 1915, le docteur A. Jacob, directeur du journal 'De Vlaamsche Stem' est rayé de la liste des docteurs en philosophie et lettres, en sciences, etc., auxquels il peut être fait appel pour remplir les fonctions provisoires dans l'enseignement moyen de l'Etat.*

het niet snel kon eens worden over de formulering. Zo dringt Helleputte aan op een formulering die niet kan worden uitgelegd als een poging om de Vlaamse Beweging als dusdanig te treffen. De Clercq is nu wel ontslagen aan het Gentse atheneum maar daarmee nog niet aan de Belgische School in Amsterdam waar hij in feite is aangenomen door het inrichtend comité. Als hij zich 's anderendaags aanbiedt, ontmoet hij daar mijnheer Willem, een Waal, leraar aan het atheneum voor meisjes te Gent en lid van het comité. Deze verbiedt hem de gebouwen te betreden hoewel De Clercq toen nog niet was ontslagen. Er ontstaat een rel waar Willem volgens De Clercq zegt: 'Indien U het waagt de lokalen te betreden, wordt u uit België gebannen'. 'U overdrijft' antwoordde ik: 'Nog is de gekheid het land niet meester. En dan nog, desnoods blijf ik hier in Nederland. Ik voel er mij best thuis'. 'In Nederland?' riep de heer Willem: 'Nederland zal u nog eerder weren. En denk er om, er zullen geweerschoten vallen, wie weet van waar...'. Het inrichtend comité van de Belgische School te Amsterdam ontslaat hem uiteindelijk op 2 november. De Clercq had intussen wel de eer aan zichzelf gehouden en op 31 oktober zelf zijn ontslag ingediend. In een brief aan L' Echo Belge getiteld 'à propos d'une révocation', wast Deswarte zijn handen in onschuld. Hij legt de werkelijke gang van zaken uit (dat De Clercq zelf ontslag had genomen) en voegt eraan toe: 'Je n'ai pas voulu prendre part à une délibération et à un vote que l'on aurait pu prendre pour des représailles personnelles de ma part'. Volgens De Clercq was Deswarte dubbel kwaad op hem 'omdat ik hem niet gevolgd had bij zijn retraite uit De Vlaamsche Stem en de Vlaamse strijd dubbel ondankbaar had ik, om het theatraalwreed genoeg te zeggen, zijn troon overweldigd, zijn kind ontroofd'. Naast De Clercq wordt ook Jacob van de kandidatenlijst voor leraars geschrapt; Jacob had voor de oorlog een tijdelijke betrekking als leraar gehad aan het atheneum van Paturages bij Mons. Volgens Arthur Faingnaert werd De Clercq ontslagen 'omdat hij verzet aantekende tegen het voornemen van de Belgische regering om de bij traktaat van 1839 opgelegde neutraliteit op te geven'. Professor Fredericqs reactie op De Clercqs afzetting was enigszins profetisch: 'Arme René De Clercq, mijn zatlapgek, mijn

brave grote dichter, wat zal hij zijne vingers verbranden!' In De Telegraaf van 9 november probeert August Monet⁵⁹ aan de hand van tendentius gekozen fragmenten uit artikels van De Clercq en Jacob beiden belachelijk te maken in een artikel 'Candidaten voor het martelaarschap'. In Vlaamse kringen komt nu een storm van verontwaardiging op gang die het activisme een eerste verbreding van aanhang zal bezorgen. Uit Antwerpen komt er een solidariteitsbetuiging met 300 namen o.m. getekend door Eugene De Bock, Herman Vos, Paul Van Ostaijen, Oscar Jespers, Willem Elsschot, Rob Van Roosbroeck en Bob Van Genechten⁶⁰. Op deze jonge generatie

59 August Monet (Antwerpen 17 - 1 - 1875 - Antwerpen 8 - 10 - 1958) was in vreedstijd journalist voor De Nieuwe Gazet.

60 In De Goedendag, het radicale scholierentijdschrift, dat tijdens de oorlog blijft verschijnen, verwoordt Leo De Smet het als volgt: 'Wij, jonge Vlamingen, leerlingen van René de Clercq, opvolgers van Dr Jacob, verklaren ons één met hen. Wij zullen aan hunne zijde strijden voor een Vrij Vlaanderen! militair pedagogisch en bestuurlijk zelfstandig. Leve René de Clercq! Leve Dr Jacob! Leve onze helden!' en Adri van Tichelen: 'Voor al de neerblikseming van dichter R. De Clercq en Dr. A. Jacob uit de Staatshoogte, moet veler oogen geopend hebben, want hier staan we voor het feit dat zelfs flaminganten die in den Belgischen Staat gelooven als een voorwaarde van ons volksbestaan, niet meer door de Regeering geduld worden'. Tekst van het bewuste telegram: Na de betuigingen van verkleefdheid en bewondering die u reeds van gezaghebbende zijde toegestuurd werden, zij het eenige jongere flaminganten uit Antwerpen vergund, een nederig woord van dank tot u te richten voor de offervaardigheid die gij in den strijd voor het Vlaamsche volk tegenover de Belgische Regeering betoond hebt. In een tijd die voor de toekomst van de Vlaamsche beweging zoo gewichtig is, en waarin het wegens de verborgen aktie, die tegen ons bestaan als volk gevoerd wordt, een plicht voor ieder weldenkend mensch is, de vormen te zoeken die ons tegen verdere verdrukking beslist zullen beschermen, komt deze daad van eerlijkheid en belangloosheid ons vertrouwen in uwe leiding sterken, en ons plichtbesef verlevendigen. Waar gij geoordeeld hebt dat het eenvoudig uw plicht was, eene Regeering niet ten koste van een volk te dienen; waar gij uwe persoonlijke belangen niet ten koste van de volksbelangen hebt willen behartigen, waar gij, hooggeachte heer De Clercq, zulke zware verantwoordelijkheid tegenover de uwen uit liefde voor uw verongelijkt volk durft te dragen, en waar gij, hooggeachte heer Jacob, een schitterende loopbaan durft prijsgeven om uwe handen voor den strijd vrij te houden; daar hebben wij u willen betuigen dat de grievende maatregel, die, trots uwe gehechtheid aan het Koninklijk Huis en het Belgische Staatsverband, tegen u getroffen wordt, voor ons niet minder grievend is, dat die blijk van eerbied na onverdeelde toewijding u de gegrondheid van uwe overtuiging zal bevestigen. Eug[ène] De Bock, Herm[an] Vos, [...], P[aul] Verbruggen, [...], G. O. [Geo] Van Tichelen, Oscar De Smedt, [...], R[ené] Victor, Paul van Ostayen [sic], [...], Jan Melis, [...], Oscar Jespers, [...], J[os]. Léonard, [...], L[eo] Picard, [...], Dr. Antoon Picard, [...], [Willem] Grauls, [...], Prosper Arents, [...] Willem Elsschot, [...], J[ozef]. Peeters, [...], H[erman] Craeybeckx, [...], F[irmin] Mortier, [...], Victor Brumelair [Brunclair], [...], Leo Desmet [De Smet], [...], Jules Gondry, [...], Rob. van Roosbroeck, [...], Bob.

zal het activisme een grote aantrekkingskracht hebben; Van Ostaijen gebruikt de slagzin: ‘Elke jongere is een activist’. Het belang van zo’n solidariteitsactie wordt bij de epuratie na de oorlog onderstreept in een vragenlijst die de Antwerpse schepen Weyler aan het stadspersoneel voorlegt met o.m. de vraag: ‘Hebt gij deelgenomen aan de betoging, of een document geteekend, ten gunste van René De Clercq?’ Zelfs minister Poulet (hij was ironisch genoeg de meest Vlaamsgezinde Belgische minister in functie en als onderwijsminister ook bevoegd voor de Gentse universiteit...) keurt het politiek eerder onverstandige ontslag indirect af. Het spreekt voor zich dat de activistische pers in Vlaanderen deze kluit niet laat liggen. Het Vlaamsche Nieuws spreekt van De Clercq ‘die in Holland als bevrijder van zijn volk is opgestaan’. De Vlaamsche Post wijdt er op 4 november een artikel ‘Schandalig’ aan en komt geregeld op het thema terug. Het blad probeert op 1 december Hugo Verriest hierover tot een uitspraak te bewegen doch die houdt zich afzijdig. Hij laat zich op geen enkele manier verleiden tot enige publieke sympathie voor het activisme. Alle commentatoren, eigentijdse en actuele, wijzen op de grote propagandawaarde van het voorval voor de aanhang van het activisme. Ook de zgn. sublieme deserteurs, Jules Charpentier en Karel De Schaepdrijver zullen later verklaren dat ‘de nieuwgeboren overtuiging (bij de

van Genechten, [...] Jan van Neervoorde [= Jan de Schuyter], [...] Het Vlaamsche Nieuws van Borms startte een ‘steunlijst’ ten bate van ‘dichter René De Clercq’, die moest resulteren in een huldealbum opgedragen aan de dichter. Deze steunlijst ging weliswaar niet gepaard met het voornemen om de strijd tegen België met hernieuwde moed aan te vangen, maar droeg gezien de plaats waar ze werd gepubliceerd en de gretigheid waarmee de initiatiefnemers van de hierboven behandelde brief ook deze lijst tekenden, een haast even opstandig karakter. Of zoals Geo van Tichelen het op 24 januari formuleerde: ‘op die lijsten komen niet voor de namen van de armzielige dilettant-flaminganten en evenmin die van de steeds-scherp-berekende lieden, die immer kozen wat tastbaar profijt opleveren kon’. (Van Tichelen 1916) Ook de ondertekenaars van de steunlijst werden dus gezien als mannen van stavast. Wellicht niet in de laatste plaats omdat de groep rond Van Genechten, Van Tichelen en Van Ostaijen tot de eerste onwankelbare flaminganten behoorden die hun handtekening hadden gezet. Er zouden er nog velen volgen, van wie de namen tot ver in februari 1916 werden gepubliceerd. Onder hen onder meer belangrijke Antwerpse activisten als Karel Angermille, Gustaaf Schamelhout (Het Vlaamsche Nieuws, dd. 08-01-1916), Karel Waternaux (25-01-1916) en Arthur Faingnaert (27-01-1916). Goedendag-prominenten als Adolf Peremans en Leo de Smet. (08-01-1916) Maar ook mensen die tot een strekking behoorden waarin activisme een taboe was, zoals Boomgaard’er (Paul) Gust(ave) van Hecke (12-01-1916), of mensen die zich wat op de vlakte hadden gehouden als Pol de Mont, Hubert Melis (13-01-1916) en Lode Baekelmans (16-01-1916). (doctoraatsthe-sis De Ridder)

Paul Van Ostaijen in 1918.

Vlaamse frontsoldaten) werd versterkt door de kranige houding van De Clercq en Jacob⁶¹.

61 ‘Hoe bewonder ik een De Clercq!’, zuchtte soldaat Frans Van Raemdonck. ‘Wraak roept het geval van De Clercq op. Hoon tegen de regering, de Latijnen!’ Verzaken aan de Vlaamse strijd, ‘niet spreken, niet wreken’, leek hem in deze tijd ‘lafheid, stamverzaking, de grootste zonde die we zouden bedrijven’. Maar dat veranderde niets aan zijn inzet in het leger: ‘Wat scheelt me de regering! ‘k Vecht niet voor haar! Ik kamp voor mijn Temse eerst en vooral te verlossen, en eens de grond van Vlaanderen vrij, dan is mijn plicht gedaan en dan strijd ik en neem ik het zwaard van het recht om tegen verbastering en verfransing en onrechtvaardigheid te kampen.’ Soldaat Edgar Van Haelst vernam de bestraffing van De Clercq uit L’Indépendance Belge en noteerde boos in de marge: ‘Valse bloedhond!’ Een vriend schreef eind 1915 aan Jeroom Leuridan: ‘De Vlaamsche Stem heb ik altijd graag gelezen om haar gloedvolle stijl, haar prachtig woord en haar strijdlustige gedachten. Al het kwaad dat erover gezegd is geweest, is volstrekt onwaar. Al het kwaad dat erover gezegd is geweest, is volstrekt onwaar. Moest ik voorbij het bureel van Le XXe Siècle komen, ik ging er al de ruiten uitgooien, dit loos blad, de oude pastoorsgazet die haar kap over de haag gesmeten heeft, die duivelse krant die met haar stinkende adem ‘t vergif der tweedracht in de zielen van onze soldaten gebracht heeft’. Korporaal Juliaan Platteau (zie ook infra) stuurde De Clercq een lange, strijdlustige brief, bedoeld als ‘een aanmoediging in uw edel streven’ en als ‘een steun in de lastertocht die van allerwege u omringt en bestormt en vellen wil’. In naam van enkele Vlaamse soldaten meldde Platteau dat De

DE GEKAAPTE STEM.

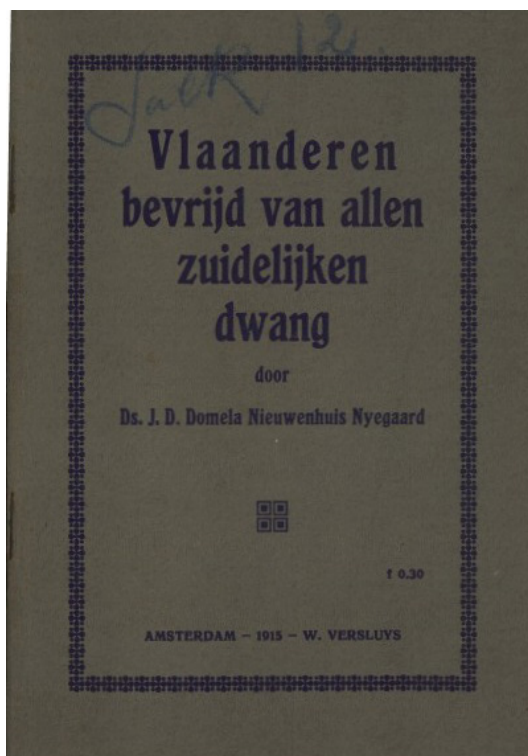
We nemen de draad terug op midden augustus 1915 op het moment dat het voor iedereen duidelijk is dat Gerretson het blad in handen heeft. Jacob en De Clercq⁶² worden nu beiden hoofdredacteur en sturen de nieuwe Vlaamsche Stem onmiddellijk in federalistische lijn, gesteund op culturele autonomie voor Vlaanderen en Wallonië. 'Zolang mr. Deswarte aan het hoofd van De Vlaamsche Stem stond, waren wij Belg en Vlaming. Later, onder de redactie van Dr. René de Clercq en Dr. Antoon Jacob werd de volgorde omgekeerd' lezen we later in De Dietsche Gedachte. Van de Pillecyn is geen sprake meer en eigenlijk zit De Clercq op een positie die initieel niet voor hem bedoeld was. Jacob houdt vol dat hij loyaal aan België is maar eist dat deze loyaliteit 'wederkerig moet zijn ... (en): 't Is mij eender onder welk juk ik moet buigen, onder 't Waalse of onder 't Duitse. De ene slavernij is me de andere waard'. Op het radicale Jongvlaamse standpunt van Domela Nieuwenhuis staat het blad evenwel niet, wat blijkt uit de bespreking van Domela's brochure uit die tijd Vlaanderen bevrijd van alle Zuidelijke Dwang. Daarin schrijft Domela o.m. dat 'de zonen van Brabant en Vlaanderen in 1914 aan de zijde van hun eigen ras nl. aan de zijde van Duits Germanje hadden moeten staan'. In De Stem van 30 september repliceert Jacob⁶³ dat 'de Vlamingen in augustus geen partij

---

Vlaamsche Stem het enige blad was dat hen 'kloeke kost' bezorgde en dat ze niet langer van plan waren passief toe te kijken als de Vlaamse rechten miskend werden. Vlaams zelfbestuur was hun nieuw ideaal. (Vanacker, De Frontbeweging, 2000)

62 Jacob en De Clercq verdedigen op 29 augustus in Het Vlaamsche Nieuws van Borms hun federalistische overtuiging die zij als waarborg presenteren voor een welvarend België. Zij verklaren zich ondergeschikt aan 'het Hoogste Gezag' (de koning) en poneren: 'Alleen Vlaanderen dienend, kunnen wij België groot maken.'

63 In kanteekeningen in De Vlaamsche Stem van 30 september 1915 steekt Jacob de draak met het 'Groot Teutonië' van Domela. Hij duidt Domela als een fantast 'die zich hiervan geenszins bewust is'. Jacob vermaakt zich met Domela's idee om van het Nederlands een soort Germaans Esperanto te maken als intern communicatiemiddel voor het Groot Teutonenrijk omdat onze taal 'in zijn vereenvoudigste vorm' het gemakkelijkst is om aan te leren... Op de vraag van Domela of de Vlamingen niet beter aan Duitse zijde hadden gestreden, schrijft Jacob: 'De vraag van den heer Nieuwenhuis achten wij niet ontvankelijk. De Vlamingen hadden in augustus 1914 geen partij te kiezen tusschen Romanen en Germanen, maar te gehoorzamen aan hun staatsburgerlijken plicht. Dat zij bij het uitoefenen van dezen plicht tegenover de Duitse legers kwamen te staan, is te

In 1915 verschenen twee werkjes van ds. Domela Nieuwenhuis.

---

wijten aan de Duitse diplomatieke actie, die er niet voor terug bleek te deinzen, in haar conflict met den Belgischen staat, ook de Vlaamsche bevolking onder den voet te loopen' (...) 'Maar daartoe' vervolgt de heer N. 'had 't Vlaamsche volk geen macht, immers alle leiders op politiek en militair gebied waren Walen of verbelgschte (sic) Vlamingen'. Wij kunnen ons niet voorstellen dat een zuiver Vlaamschgezinde regeering in dit geval anders zou zijn opgetreden dan de verfranschtse Belgische Regeering van Augustus 1914. Niet uit Romaansch oogpunt is de schending der Belgische neutraliteit te beschouwen: de Belgische Regeering stond hier tegenover een staatsrechterlijk vraagstuk, dat zij heeft opgelost op een wijze als elke regeering (ook bvb. die van 't Germaansche Nederland, Denemarken of Noorwegen) in haar geval zou hebben gedaan, als ook een zuiver Vlaamsche Staat, indien die bestaan had, aan zijn eer verplicht zou geweest zijn te doen'.

tussen Germanen en Latijnen te kiezen hadden doch enkel te gehoorzamen aan hun staatsburgerlijke plicht. Een zuiver Vlaamse regering van België had niet anders kunnen handelen dan de verfranste Belgische regering'. Tot daar een zinsede die de positie van de overgenomen Stem bij uitstek illustreert. Op 8 september had hij reeds geschreven: 'dat één loyaal woord van de Belgiese (sic) regering de sombere spanning kon weg nemen' (...) 'In de lijn van de Duitse belangen ligt hun onverantwoordelijk zwijgen, waardoor ons spreken noodzakelijk wordt'. En op 17 oktober: 'Of een Vlaams Vlaanderen ook een Duits belang is kan ons onverschillig laten. Ons volstaat te weten, dat het is: ons hoogste volksbelang'⁶⁴. In De Stem van 2 november schrijft Jacob: 'Verre van splijtzwam achten wij zelfbestuur (van Vlaanderen en Wallonië JV) integendeel hét binnenlandse bindmiddel. Steeds was en blijft in geheel onze actie het Belgiese (sic) staatsverband het enige uitgangspunt'. Lucien Brulez, een jong West-Vlaams jurist die in Brussel had gestudeerd en eind 1911- begin 1912 de Leidse professor Gerardus Bolland naar Vlaanderen had gehaald om er voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit te komen pleiten, wordt in de redactie opgenomen. Volgens hem moet België in de wereldbrand 'zichzelf een bemiddelbaarstaak voorschrijven' en 'moet men tot een onderdrukte (= Vlaanderen) niet over eendracht komen praten'. Een ander nieuw redactielid is de Leuvense priester en hoogleraar germanistiek Jozef De Cock die scherp kon formuleren zoals

64 Op 17 oktober 1915 verschijnt ook De Clercq's gedicht *Aan die van Havre toen zij vergaten dat ook Vlaanderen in België lag*. Jacobs artikel heet *Geschermtsel I, Bedrieglijk Schermen*. Hij heeft het hier over Vlaams zelfbestuur: 'Want de macht in Vlaanderen brengt Zelfbestuur algeheel en integraal in onze handen. Zelfbestuur verzekert ons integraal Volksbelang. Wie zelfbestuur bekampt, strijdt tegen ons integraal Volksbelang. Wie zelfbestuur bekampt, verzaakt ons integraal volksbelang –al moge hij nog zoo dapper met eischen van volksbelang op bedriegelijke wijze schermen. (...) De tegenstander van zelfbestuur staat op gespannen voet met de gezonde Vlaamsche rede. Aan haar snedige argumenten waagt hij zich niet: hij kwetst eraan zijn hand. Uit vreemden koker haalt hij liefst een giftige pijl. In de lijn der vermaarde Duitse belangen richt hij zijn arendschoot (...) Uit den booze, een autonoom Vlaanderen in het Belgische staatsverband! Het is een Duitsch belang'. De vraag is niet, of het een Duitsch belang is. De Vraag is: Of een Vlaamsch Vlaanderen een Vlaamsch belang is? Nog zou ons recht op een Vlaamsch Vlaanderen onafwijsbaar zijn. Of een Vlaamsch Vlaanderen ook een Duitsch belang is, kan ons onverschillig laten. Ons volstaat te weten, dat het is: ons hoogste Volksbelang'. Dr. A.J.

bvb. op 26 augustus: 'Ame belge, ge zijt nog niet in mij gevaren. Bestaat ge werkelijk? Ik weet alleen dat de âme belge met alles wat de papieren Belgische staat behoort de Vlamingen nog niet veel goeds heeft gebracht'. Onder druk van zijn Leuvense collega's-hoogleraren moet hij echter spoedig terugtreden. Ook Filip de Pillecyn, die zich later als vrijwilliger voor het Belgische leger zal melden, schrijft occasioneel.

De ploeg van de gekaapte Stem v.l.n.r. Jan Eggen, Edgard Rietjens, Leo Picard, Carel Gerretson, Antoon Jacob, Derk Hoek en René De Clercq.

Medewerkers van de hernieuwde De Vlaamsche Stem v.l.n.r. Jan Eggen, Marcel Delbecque, René De Clercq, Jan De Reyghere, Antoon Jacob en Lucien Brulez.

Medehoofdredacteur De Clercq beperkt zich tot 'inzage van stukken van belang'. Het is Jacob die werkelijk de positie van hoofdredacteur invult. De Clercq zal de komende 5 maanden van het voortbestaan van het dagblad een twintigtal artikels (meestal opgepoetste bijdragen uit het vooroorlogse Jong Vlaanderen en De Witte Kaproen) en evenveel gedichten laten verschijnen. Op 22 augustus publiceert hij wel 'Tot klaarder inzicht' waarin hij poneert dat een Vlaming 'eerst Vlaming is, aler Belg, aler

Europeeër'. 'Wat wij willen'⁶⁵ op 27 augustus, is een oproep tot Vlaamse weerbaarheid: 'België herleve dan vrij in de wereld, Vlaanderen vrij in België'. 'Naar daden', een herneming van 'Krachtstorm' in Jong Vlaanderen van december 1901, wordt overgenomen in het activistische Het Vlaamsche Nieuws en De Vlaamsche Post, wat perfect beantwoordt aan Gerretsons eigenlijke bedoeling met De Vlaamsche Stem. De bijdrage 'Volksvertegenwoordigers'⁶⁶ van 5 september is een herwerking van het antipolitieke 'Het hogere

65 *In 'Wat wij willen' staat o.m.: 'Ja, wij willen hooger! En klimmend steunen wij op niets en niemand, tenzij op 't goede recht van onze zaak, op de oude sterke traditie en op het eerlijke volk dat in het goed recht gelooven zal zodra het hem bekend is. (...) Wij springen wie nood roept ter hulp, en wie zijn hand opsteekt redden we uit den afgrond. De onderdrukkers, afpersers en dwingelanden, de vleiers, smeekers en bevers smakken we omver en gooien ze in den oven van het schadelijke en onnutte (...) En daartoe eerbiedigen wij een breede religie die strookt met het zieleven van ons volk, bestrijdend buiten en binnen haren schoot degenen die ze uit baatzucht verdedigen. En daartoe steunen we met hals en schouder al wie krachtig ijvert voor de stoffelijke opbeuring van den kleinen man. Daartoe eisen we een stevig onderwijs... (...) In politiek – van politiekery hebben we een afschuw – denken we eerst aan Vlaanderen, daarna en daarom aan België, we zijn niet de blinde volgelingen van blinde of ziende leiders, maar sterkbewust ons zelf, en houden het met dezulken die de zegepraal van onze ideeën bevorderen, zijn ze ditmaal van links, andermaal van rechts. Allermint kunnen we huichelaars en belovers uit nood velen; en wie niet recht in zijn schoenen loopt trappen we ongenadig op zijn teenen: Rechtzinnigheid, rechtvaardigheid! Recht! Recht! Geen kleine mensen in dezen grooten tijd! Bij dezen dubbelen nood van Vlaanderen rijze een sterke zelfstandige regeering op, die brekend met een onvlaamsch en bijgevolg onvaderlandsch verleden, de rechtvaardige zaak van het volk, grootmoedig drage voor den Koning van de Plicht! België herleve vrij in de wereld, Vlaanderen vrij in België! Dat willen wij! En met dit programma trekken wij ten strijde op, zonder aarzelen, zonder zwichten, zonder opzicht van vriend of vijand, hardnekkig trotsch en fanatiek, zeker van de overwinning en desnoods getroost met onzen kop ons koppigheid te boeten! Vlaanderen zal vrij zijn spijs alles!'*

66 *In 'Volksvertegenwoordigers' eindigt hij met: 'Boven de duizenden sprekende poppen en modemannen die sinds 't jaar dertig de natie hebben voorgezeteld, steken er ternauwernood een tiental koppen uit van tel. Straten en steenen dragen gewillig namen, die mensen uit hun hoofd weren. Denken we aan hun daden, het luttel goede in zooveel tijds teweeggebracht nemen we aan, zonder geestdrift in ons dankbaarheid; en dit vooral kunnen we noch vergeten noch vergeven dat zij, bij fraai gebazel over allerlei beuzelarijen, haast niet gedaan hebben voor de heropbeuring van het geheele volk, dat ze het Vlaamsche ras hebben laten verkwijnen in armoede en vernedering, en gekozen door hen, de eerste rechten hunner broeders hebben medebestreden of zwak verdedigd in een vreemde taal. (...) Aan honderd poppen hebben we niets. We willen een man! Een die kan, die wil, die durft! Die optreedt tegenover de natie, de regeering en de buitenwereld, en spreekt met gezag omdat hij een ideaal vertegenwoordigt en een volk. Een man, een man! In klaren dage, met lantaarnen, zoeken wij een man!'*

bolspel' uit de vooroorlogse De Witte Kaproen. Op 11 september volgt 'Eerst Vlaming daarna Belg'⁶⁷ waarin hij nog royalistische gevoelens ventileert. Op 16 september herneemt hij 'De kudden', ook uit De Witte Kaproen, waarin hij als kunstenaar naar onafhankelijkheid vraagt t.o.v. de politieke partijen. In 'Vlaanderen dag en nacht' uit hij een sterke sociale bekommernis. In 'Het stelsel' heeft hij het tegen de vele verdachtmakingen waarvan de Vlamingen volgens hem steeds het slachtoffer zijn. Deze hetze moet dienen 'voor den drang der Latijnsche staten opdat België zijn neutraliteit zou opgeven en Vlaanderen verdwijnen moet'. De titel 'Lauwe leiders'⁶⁸ van 14 oktober spreekt voor zich. In 'Ervaring' van 31 oktober schiet hij met scherp naar Van Cauwelaert die op 27 augustus met een eigen weekblad 'Vrij België' was gestart. Hij wil dat de politicus afstand neemt van zijn gematigde houding en mee ijvert voor 'zelfregering'. Wil hij het niet dan 'wordt zonder hem de grote taak volbracht'. De Clercq omschrijft hem geregeld als een 'schijngrote'. Het is tekenend dat De Clercq's verwijten aan Van Cauwelaert reeds dateren van voor de oorlog: 'Als Vlaming had ik hem leren mistrouwen tijdens de jammerlijke besprekingen in de kamer aangaande de school- en legerwet, toen hij, uit eigenbelang, zozeer als

67 *In 'Eerst Vlaming, dan Belg' eindigt hij als volgt: 'Wij ware, trouwe Vlamingen, zijn de eenige berechtigden om over onzen toestand te oordeelen, en wenschen en eisen uit te drukken betreffende ons toekomstig lot. Welnu, wien het ook bevalle, of niet bevalle, wij kunnen niet anders dan eerst ons Vlamingenschap voelen, daarna ons Belg-zijn. Dat is geen vooringenomenheid, noch dwarsdrijverij, want het is waarlijk onze schuld niet dat het laatste slechts het gevolg is van het eerste. Natuur zelf heeft het zoo geschikt. Van het ouderlijk huis breidt zich de maatschappelijke ontwikkelingskring van den enkeling uit tot het volk, de menschen van eender taal, zeden en geschiedenis, vervolgens tot de natie, het rijk waartoe dit volk behoort. Wie het anders beweert stelt de dingen op hun kop en geen drogreden en houden ze recht. Eerst Vlaming dus, en als Vlaming liefst Belg. Geboren Vlamingen hechten we, sinds den oorlog Vlamingen en Walen samen aangedaan, hechten we nog sterker aan het Belgische staatsverband: maar dan eischen we ook alles wat elken Belg rechtmatig toekomt: in de eerste plaats eerbied voor onze taal en ons volk. Even vurig, moedig, hardnekkig als onze broeders aan het front met zwaard en geweer, strijden wij hier met het wapen des woords voor het herstel van België; doch zoowaar als onze heldhaftige en hooggeliefde Vorst bij zijn triomfantelijken terugkeer in het vaderland, te Bergen, te Luik en te Namen begroet zal worden uitsluitend in het Fransch, zoo waar zal hij in de bevrijde steden van het zichzelf besturende Vlaanderen gehuldigd worden uitsluitend in het Vlaamsch.'*

68 *In 'Lauwe leiders' sommeert De Clercq het Vlaamse volk het eigen lot in eigen handen te nemen. De leiders gaan en gingen toch maar mee op het schuim en spottend met hun onderscheidingen: 'Uit kruisjes smeedt men halsbanden, uit lintjes vlecht men hangkoorden.'*

uit partijbelang, de bijna zegevierende volkszaak verried'. Deze zinsnede raakt m.i. de kern van De Clercq's de facto antipartijpolitiek denken (J.V.). Dat De Clercq enig gezag blijft ressorteren, blijkt uit een brief van 27 september van Jozef De Cock aan een oom-hoofdonderwijzer in Vlaanderen: 'Maar René wijkt geen duim. Onze regering staat nu meer dan ooit onder den druk van Frankrijk en de Vlamingen dienen nu voet bij stuk te houden'. René's achterneef Godfried Rooms⁶⁹ schrijft hem op 25 oktober uit het krijgsgevangenenkamp Göttingen: 'Ons is uw streven heilig, René, en uwe persoon neemt een ereplaats in onder onze voormannen. Wees verzekerd dat gij niet alleen op de bres staat en velen u blindelings zullen volgen'. Op 2, 4 en 9 november drukt De Stem een brief af van korporaal Juliaan Platteau⁷⁰. Die

69 Godfried Rooms (Ardoie, 10 oktober 1893 – Bad Godesberg, 4 september 1968) was de zoon van Emma, een dochter van René De Clercq's oom Ivo. Hij studeerde voor de oorlog onder impuls van René De Clercq Germaanse filologie aan de universiteit van Gent en één jaar aan de universiteit in Göttingen waardoor hij vloeiend Duits sprak en schreef. Bij het uitbreken van de oorlog nam hij vrijwillig dienst in het Belgische leger, waar hij werd ingedeeld bij het 1ste Regiment Grenadiers. Hij vocht er op de verschillende fronten, maar werd op 3 november 1914 met een dertigtal andere Belgische soldaten gevangengenomen nabij Stuivekenskerke en eerst in Holzminden en later in Göttingen opgesloten. In dat laatste kamp maakte Rooms kennis met professor Stange die hem aanspoorde om zich in te zetten voor de Vlaamse belangen. Men wou immers van Göttingen een modelgevangenenkamp maken waar o.m. kaders zouden worden opgeleid voor een toekomstig autonoom Vlaanderen. Rooms ontpopte zich als een leidinggevend activist, zeker nadat hij in maart 1915 het kampblad *Onze Taal* stichtte. Onder zijn eigen naam, maar ook onder de pseudoniemen 'Madriska', 'g.r.' en 'Kilo', schreef hij tientallen artikelen over de meest diverse onderwerpen in *Onze Taal* en Borms' blad *Het Vlaamsche Nieuws*. Hij gaf lessen in de Vlaamse kampschool, leidde er de debatten in het Vlaams Huis over de Vlaamse en andere kwesties. Rooms later verder studeren aan de vervlaamste zgn. von Bissinguniversiteit en zou doorheen de oorlog verder radicaliseren. Hij zou een belangrijke rol spelen in de Duitse acties om Vlaamse soldaten te demotiveren en aan te zetten om massaal over te lopen. (zie o.m. Jos Monballyu: 'De Strafrechterlijke repressie van het Vlaams activisme tijdens de Eerste Wereldoorlog in de Duitse krijgsgevangenkampen (november 1918 tot juli 1925) *Wetenschappelijke Tijdingen* deel 2 jaargang 70 nr 4 dec. 2011 pp. 323-326)

70 Juliaan Platteau (Antwerpen 26 maart 1894 - Bonheiden 1 december 1964) was voor de oorlog al lid van Borms' Groeningewacht. Hij was oorlogsvrijwilliger (10 linie; 4de legerdivisie) en speelde een belangrijke rol in het Fronttoneel (met o.m. De Clercq's atheneumcollega Oscar De Gruyter; samen brengen ze achter het front ook werk van De Clercq naar voor) en het ontstaan van de Frontbeweging in de 4de divisie waar deze beweging aanvankelijk het sterkst stond. Hij organiseerde eveneens soldatenfeesten en kunsttentoonstellingen (onder andere *Kunst aan den IJzer*). Wat betreft De Clercq's werk achter de IJzer, dit moest –uiteraard– in de illegaliteit worden gebracht. Jerom

In november 1917 bezoekt De Clercq (met hoed) het krijgsgevangenenkamp van Göttingen. Hij ontmoet er zijn achterneef Godfried Rooms (zes posities links van De Clercq; zelfde gestalte; met bril en pet)

Oscar De Gruyter (vooraan in het midden) met zijn toneelgezelschap, vier vrouwen en acht mannen. Rechts achter De Gruyter staat Jules Platteau een pijp te roken.

Oscar De Gruyter

Leuridan getuigt van een illegaal feestje op 11 juli 1918: 't Was een bijeenkomst helemaal in 't stille te Izenberge, tussen 'pinten en glazen', 't Dreunde er niet te minder om en 'de leeuwen dansten' geweldig. René De Clercq's gloedverzen, gekneet met vuur en bloed, galmden uit een forse keel, en we werden er koud om, al die arme Vlaamse jongens, eenvoudige piotten en jagertjes, met nauwelijks één sergeant in ons midden die het durfde bestaan met ons die glorie dag van Vlaanderen te vieren (Vanacker De Front beweging p.367).

schrijft in naam van een groep Vlaamse soldaten: 'In u hebben wij ons vertrouwen gesteld als onzen enigen redder, u hebben wij uitgekozen om in ons aller naam den kamp te kampen'.

Op 13 november schrijft Van Cauwelaert nog een brief naar De Clercq 'naar aanleiding van een mededeling in De Vlaamsche Post dat ik namens de regering ene dreigbrief zou hebben geschreven aan één van onze eerlijkste voormannen...' Het gaat om de brief van 30 juli (zie hoger), die een louter persoonlijk karakter had ('denk aan uwe toekomst, denk aan uwe vrouw en aan uwe kinderen') en die door De Clercq blijkbaar aan Rietjens was getoond die hem dan in De Vlaamsche Post als dreigbrief heeft afgeschilderd. Van Cauwelaert verwijt nu De Clercq een gebrek aan fair play. Diezelfde avond wordt vergaderen geblazen bij Van Cauwelaert thuis. Volgens zijn gedenkschriften vindt men er 'de maatregelen tegen De Clercq onpolitiek en is men van mening dat René De Clercq het niet onaangenaam heeft gevonden deze martelaarskroon op zijn hoofd te ontvangen'. Overigens vinden vele passivisten en ook enkele activisten dat De Clercq zich maar al te graag in de martelaarsrol wentelt. Ook Hoste acht het ontslag van De Clercq ongelukkig, al kan hij hem vanuit regeringsstandpunt begrijpen. Volgens ene Jacobs, die daar ook aanwezig is 'heeft De Clercq de maatregel verwacht en hem zopas nog gezegd: 'Ik heb nog 2.000 frank en zal het daarmee wel lang genoeg kunnen uithouden.' Toch is het Antoon Jacob die nu de echte politieke lijn van De Stem bepaalt. In een artikel van 25 november 'Het passieve axioma'⁷¹, dat hij ondertekent met 'activist', lanceert hij voor het eerst de term 'activisme' tegenover de 'passivisten', die volgens hem niets ondernamen. Jacob ontleende de term 'activist' aan de Zweedse activisten, die hun land aan de zijde van Duitsland in de oorlog willen brengen. Dit artikel is overigens een antwoord op een anonieme brief ter verdediging van de ontslagen van De Clercq en Jacob in De Nieuwe Rotterdamsche Courant (NRC) van 2 november die achteraf van De Clercqs oudcollega uit het Gentse atheneum Van Puyvelde blijkt te zijn. Volgens Van Puyvelde worden door

71 De tekst eindigt met: '... Maar nog blijven wij hopen, wij vaarders van den Vlaamschen wal (sic), dat de bedriegelijke vlag zal worden neergehaald, dat men aan den passieven kant weldra tot zuiverder inzicht mag komen. ACTIVIST'.

het ontslag 'gene ideeën veroordeeld maar wel de wijze waarop die ideeën door ambtenaren van den Belgischen staat vooruitgezet worden (...) Sedert de bekende reorganisatie van De Vlaamsche Stem plaats greep, is de nieuwe redactie hardnekkig opgetreden tegen het Belgisch staatsverband (...) Herhaalde malen heeft zij sommaties gegeven aan 'die van Le Havre' over zaken, die zonder de wetgevende kamers, de regering nu toch niet oplossen mag, en is zij er zelfs toe over gegaan stukken te laten verschijnen waarin, met begrijpelijke bijbedoelingen, gezegd wordt dat de Vlamingen hulp moeten halen overal waar die te halen is'. Hetzelfde NRC publiceert overigens op 6 november ook de brief van De Clercq aan Pouillet. Een ander essentieel verschilpunt tussen activisten en passivisten is het al dan niet-geloven in het bestaan van een zgn. Belgische ziel (âme belge). Dit is overigens al een vooroorlogse discussie. De pro's menen nu echter dat het bestaan van een Belgische ziel is bewezen in de algemene patriotistische stemming van augustus 1914. Volgens Duitse Vlamingenvrienden en de activisten is de oorlog echter 'des Vlämischen Volkes Schicksalstunde', hét moment waarover Vlaanderens lot zal worden beslist... Aan het schrijven van 7 oktober 1915 van von Kühlmann aan het Auswärtiges Amt in Berlijn voegt die een memorandum toe van de hand van Gerretson (i.s.m. Picard). Het memorandum telt 14 blz. en geeft Gerretsons bekende standpunten weer. 'De Ger' pleit bij de Duitsers voor een Vlaams minimumprogramma. Plaatselijke groepen in Vlaanderen en elders zouden nog uitsluitend rond dit minimumprogramma mogen ageren. Ultra's als Domela schaden volgens hem de Vlaamse Beweging en bijgevolg ook de Duitse belangen. Als voorbeeld haalt 'de Ger' een artikel van Domela aan over wie nu de toekomstige koning van Vlaanderen moet worden... Domela had rond dezelfde periode zijn 7-puntenprogramma aan de kanselier, de hoogste legerleiding en de Rijksdag bezorgd. Hij pleitte bij 'de hogere regering' voor de instelling van een Vlaams vrijkorps, het uitroepen van een koninkrijk Vlaanderen met als eerste stap de bestuurlijke scheiding, de instelling van een Raad van Vlaanderen en de heropening van de Gentse universiteit in het Nederlands... In het

memorandum, bijgevoegd aan een brief van Kühlmann aan kanselier Bethmann, verklaart 'de Ger' zijn tactiek als volgt: 'Blijft men officieel loyaal, benut men de hele bombast van een officiële loyauteit en stelt men rechtmatige eisen aan de gerechtigheid van de koning, dan krijgt men de mogelijkheid door middel van de scherpe tegenstelling tussen wat de koning en de regering voor Vlaanderen zouden moeten doen en wat ze niet doen, het aanzien van de Belgische staat en zijn regering te ondergraven en een brede oppositie te kweken'. Over De Vlaamsche Stem zelf schrijft Gerretson: 'Het blad staat officieel volkomen vrij en op één na, steller van dit memorandum, zijn alle aandeelhouders, redacteurs, medewerkers en administrateurs volkomen overtuigd dat men met een Hollandsch-Vlaamsche onderneming te doen heeft. Het is van het grootste belang dat dit zo blijve'. Leo Picard verklaarde hierover nog in 1974 dat hij toen wist 'dat De Vlaamsche Stem via Wichert financiële hulp kreeg'. Waarschijnlijk waren inderdaad slechts hij en 'de Ger' hiervan op de hoogte. In Berlijn valt het memorandum in goede aarde bij staatssecretaris van buitenlandse zaken von Jagow⁷². De Politische Abteilung in Brussel zou zich nu meer richten op de groep rond Het Vlaamsche Nieuws van De Clercq's vriend August Borms en de 'Antwerpse negen'. Borms behoorde toen nog eerder tot de gematigde actieven. Zo had hij niet geloofd dat Van Cauwelaert De Clercq zou hebben kunnen verraden aan de Belgische regering maar 'de afschuwelijke Belgische partijpolitiek heeft u (= Van Cauwelaert) aan ons ideaal ontstolen'⁷³. Later spreekt een meer geradicaliseerde Borms van 'Broodroof' en de rol van 'de eens zo gevierde Vlaamse hoofdman (...) die een bepaald zware schuld draagt in de onwettelijke en willekeurige afstelling van onze trouwe strijdgenoten, dichters René De Clercq en Dr. Jacob (...) en die niet genoeg heeft gedaan bij de regering om de afstelling te verhinderen'. Nu reageert Van Cauwelaert scherp in Vrij België: 'Ik verschop met mijn voet het lasterpraatje aangaande mijn optreden tegenover de heren De Clercq en Jacob'. Volgens De Clercq

72 *Gottlieb von Jagow (Berlijn 22 juni 1863 – Potsdam 11 januari 1935) was Duits minister van buitenlandse zaken van januari 1913 tot 1916.*

73 *Borms' artikel in Het Vlaamsche Nieuws van 20 november 1915: 'Van Cauwelaert, wat hebt ge met uw broeders gedaan?'*

zelf 'heeft Van Cauwelaert er zich op geroemd dat ik, alleen door zijn toedoen, bij den heer Poulet geroepen werd'. In De Vlaamsche Stem van 31 oktober reageerden Jacob en De Clercq op de afzetting met: 'het heeft onze koning behaagd, in antwoord op ons plechtig beroep op de overheid, om Vlaanderen recht te doen, de loopbaan als ambtenaar van de Belgische staat voor ons af te sluiten'. In het nummer van 4 november suggereert Jacob in een artikel 'Anti-Vlaamsche actie'⁷⁴ eveneens een actieve rol van Van Cauwelaert in hun ontslag. De Clercq heeft het in hetzelfde nummer over 'een betreurenswaardige maatregel die mij grieft, niet om mezelf, maar om mijn land en volk (...) voortgaande in mijn sterken strijd voor vrij Vlaanderen in vrij België, hoog en recht en zegezeiker, roep ik uit mijn diepste, trouwe hart: Leve de Koning!' In 'Een pamflet van den heer R. De Clercq' (Vrij België 14 en 18 januari en 11 februari 1916) bijt Van Cauwelaert zeer scherp en uitvoerig van zich af. De Clercq en Jacob hebben hun ontslag enkel aan zichzelf te wijten en alle argumenten à charge tegen hem die door De Clercq werden ontwikkeld, worden weerlegd. In de brede Vlaamse Beweging zal de rol van Van Cauwelaert hierin, zonder echte bewijzen aan gene of andere kant, hoe dan ook steeds worden betwist. In de krant De Tijd werd beweerd dat tijdens het onderhoud van Van Cauwelaert met koning Albert I in De Panne 'de nieuwe wending van de Vlaamse Beweging' besproken werd. Toen werd door de radicale flaminganten verondersteld dat ook de zaak De Clercq-Jacob ter sprake kwam. Volgens dr. Hulpiau was dit laatste echter niet het geval. Integendeel, Van Cauwelaert heeft eerder pogingen gedaan om De Clercq te redden. Het artikel in L' Echo Belge en het optreden van Helleputte waren 'doorslaggevend' en de houding van Deswarte was eerder 'verdacht'. Overigens vinden sommigen het verdacht dat de katholiek Van Cauwelaert alle wind vangt en de vrijzinnigen Hoste en Buysse niet worden aangesproken... Uit een brief van Gerretson aan Edzard Domela van 19 oktober vernemen we dat Gerretson nog probeert met de Jongvlamingen de plooiën glad te strijken en ook met hen tot een maximale samenwerking te komen over het minimumprogramma.

74 *In deze bijdrage wordt voor het eerst de term 'activisme' gebruikt naar analogie met de Zweedse activisten die aandrongen op een bondgenootschap met Duitsland (zie ook supra).*

Begin december (volgens Faingnaert (p 66) waarschijnlijk ca 7 december) 1915 keert Jacob naar Antwerpen terug om er te gaan schrijven voor Borms' blad Het Vlaamsche Nieuws. Volgens sommigen vertrekt hij omdat hij vreesde ingelijfd te worden in het Belgische leger. Anderen menen dat Jacob, die moeite had met Duitse steun aan het activisme, weg is gegaan toen hij de ganse financieringsgeschiedenis ontdekte. Op 14 december schrijft De Clercq naar Gerretson dat hij niet van plan is regelmatig van Bussum naar Amsterdam (waar de redactie was gevestigd) te reizen. De Clercq is overigens niet de geschikte man om het dagblad alleen recht te houden. Gerretson bestempelt hem in brieven aan Jacob als 'een onbekwaam journalist en een grenzeloze ijdelruit'. Gerretson had i.p.v. De Clercq eigenlijk liever zijn vriend Leo Picard als medehoofdredacteur gehad. Bovendien is er ook nog 'stokebrand' Rietjens die de relatie Gerretson-De Clercq verder doet verzuren. Toch geniet De Clercq een zeker gezag. Zo houdt hij eind augustus, begin september met groot succes enkele voordrachten in interneringskampen voor Belgische soldaten in Nederland, telkens voor 300 à 500 mensen. Ook binnen het groeiende activisme in Vlaanderen worden nu geregeld gedichten en artikels van hem uit De Stem in de gematigde Antwerpse activistische krant Het Vlaamsche Nieuws overgenomen.

DE BEKERING VAN DE CLERCQ DOOR DS. DOMELA TOT HET ACTIVISME EN DE LIQUIDATIE VAN DE VLAAMSCHE STEM.

We zagen al dat Gerretson probeerde alle activisten plus de Nederlandse en Duitse medespelers rond één minimum programma te doen marcheren. In dit kader mogen we waarschijnlijk ook het bezoek van Robert Oszwald aan De Clercq interpreteren in de loop van december 1915. Oszwald was dé vooroorlogse Duitse Vlaanderenspecialist die o.m. de eerste (weinig geïnteresseerde) Duitse gouverneur-generaal voor bezet België, marschalk von der Goltz⁷⁵ geweest had op het belang van het Nederlandstalige element in België. Sedert

75 Colmar Von der Goltz (Königsbergen, 12 augustus 1843 - Bagdad, 19 april 1916) was de eerste Gouverneur-generaal van België. Hij was volledig onverschillig voor de Vlaamse zaak, wou slechts Ordnung und Ruhe en verdween spoedig naar Turkije. Op 27 november 1914 nam Moritz von Bissing in Brussel zijn taak over.

Colmar von der Goltz, de eerste gouverneur-generaal van België.

juni 1915 trad hij voor de Politische Abteilung op als persensor in Antwerpen. Vanaf 1917 speelt Oszwald nog een belangrijke rol als Duits toezichter op het activistische Centraal Vlaamsch Propagandabureau (één van de best draaiende activistische organen) waar Arthur Faingnaert en René De Clercq een belangrijke rol zullen spelen. Samengevat mag met recht en reden worden beweerd dat Oszwald één der hoofdarchitecten van de Flamenpolitik geweest is.

Herinneringen aan René de Clercq.

Oswald
voor Gudrun
1934

Het w^{as} den 11^{den} December 1915 dat ik René de Clercq voor de eerste keer ontmoette. Ik had al met grootte belangstelling zijn artikels in de "De Vlaamsche Stem" gelezen en zijn kraai-ge huding bewonderd, hoe hij alles voor Vlaanderen opofferde. ~~Snel en koortsachtig~~ ^{snel} volgden de gebeurtenissen in den zomer van 1915 (op elkaar) van het Bussum^{mer} telegram en het antwoord "Vecht en zwijgt" tot de afzetting van René de Clercq en Dr. Jacob. Ik wist uit de vertellingen van zijn vrienden, met wie hij in drukke briefwisseling stond, hoe dabiigzaam De Clercq was, ~~indien~~ ^{waar} het zijn volk gold: "Kop leggen zal ik niet. Geen Vlaming mag het, die Vlaming blijven wil. Hebt vertrouwen. Vertrouwen zoo zeer als moed. We moeten vooruit en vooraan tot het einde, dat niet bitter kan zijn!" Toen ik De Clercq's brief aan Minister Pouillet gelezen had, die in "De Dietsche Stemmen" verscheen, schreef ik in mijn dagboek: "Deze brief is een historisch document en de schrijver er van ^{is} een held. Ik ken René de Clercq ~~af~~ niet, maar na dit ferme, grootsche en kraaiig geschreven stuk heb ik den indruk van hem als van een De Wet of Fourie. Hij blijft trouw aan zijn volk en aan zijn Vlaamsche zaak en aan zijn Vlaamsch recht."

Toen mij de gelegenheid geboden werd, René de Clercq persoonlijk te leeren kennen, heb ik die met beide handen aangegrepen. Elf December 1915 klom ik in Amsterdam op het Leidsche Plein een steile hollandsche trap, die bijna donker was, op naar de hoogste verdieping. Door een laage ~~slecht verlichte~~, smalle gaag kwam ik in een kamer, die door een klein lampje nauwelijks verlicht was. Ik zag iets dan dikke tabaks^{walmen}. Toen verhief zich laagzaam uit dit magisch duister een gestalte en werd groter en groter, rees op als Rubezahl en kwam op mij toe als een ^{reus} ~~reus~~ ^{van 'n} ~~reus~~ beer. Ik zag iets dan haren en baard, en toen een groote uitgestrekte hand, waarmee de reus met vasten druk mij welkom heette. Het was René de Clercq. Ik was de eerste Duitscher, dien hij na het uitbreken van den oorlog begroette. De eerste indruk, dien ik van hem in deze eigenaardige omgeving ontving, ~~met hem waren er nog Rietjens, Brules en Eggen~~ ^{een} ~~was~~ ^{diep}, ~~nog vóóránt~~ wij een woord met elkander gewisseld hadden. Het was de indruk van een innerlijk zekere, krachtvolle en toch zachte persoonlijk-

Robert Oswald beschrijft in 1934 in een bijdrage voor het tijdschrift Gudrun hoe hij René De Clercq leerde kennen (archief Jacob ADVN).

Het is echter ds. Jan Derk Domela die Gerretsons plannen weer eens doorkruist met een persoonlijke demarche. Domela reist op 13 december naar Nederland, waar hij - naar verluidt - op de kamers van Eggen te Amsterdam 3 dagen inpraat op 'de vrienden van Holland'. Behalve Jacob, die reeds naar Antwerpen was vertrokken, Gerretson en De Clercq, tekent de hele redactie van De Vlaamsche Stem Domela's radicaal 7 punten-programma⁷⁶. Gerretson schudde Domela na een heftige discussie (het is duidelijk dat 'de Ger' niet in zijn kaarten kon laten kijken) alleen maar de hand... Volgens dr. Hulpiau had De Clercq toen nog bezwaar tegen het vooropstellen van het verdwijnen van België, volgens De Clercq zou dat wel voorwaardelijk kunnen gebeuren. Toen zou Domela zijn opgestaan en met een van aandoe-ning trillende stem gezegd hebben: 'De Clercq in uwe zoogenaamde Belgische liederen hebt gij België geschreven, maar Vlaanderen gevoeld'. Toen was het volgens De Clercq 'alsof een zwart gewolk openscheurde en de hemel blauw stond'. René zei: 'Dominee, het is zoo. Gij kent mij beter dan ik zelf'. Het is De Clercqs oud-leerling Marcel Minnaert die dan een aanvaardbare formulering opstelt waarin hoedanook de loyauteit t.o.v. België wordt opgeblazen: 'De vijandelijke, van dag tot dag scherper wordende houding der Belgische regering tegenover de Vlamingen en het stelselmatig verwerpen van onze rechtvaardige loyale eis, brengen ons tot de overtuiging dat voor ons Vlaanderen de eindelijke rust en een heilvolle toekomst in een Belgisch staatsverband onmogelijk zijn en dat een koninkrijk Vlaanderen de enige oplossing is'. De scherpe toon van deze compromistekst is wel merkwaardig. Zelfs Domela verklaart later dat hij 'zulke verklaring nooit zou aanvaard hebben; ze was v

76 De 7 punten waren toen door 68 Jongvlamingen ondertekend waarvan 1/3 Gentenaars. Op één jaar was Jong Vlaanderen dus gegroeid van 10 tot 68 leden. Er bestonden o.m. kernen in Antwerpen (o.m. Juliane Gabriëls, Victor de Knop) die kort na de oorlog in de (kunst)kring van René De Clercq zullen vertoeven), Brussel (auteur Gustaaf Vermeersch), Lier (o.m. met Felix Timmermans) en Oostende (Eugeen van Oye) maar het zwaartepunt werd gevormd door de oorspronkelijke 'groep van Gent' (met nieuwe leden o.m. De Clercqs oud leerling Reinier Ysabee, dichter Richard De Cneudt, Jan Eggen (kwam uit De Vlaamsche Stem)). Voor alle duidelijkheid: August Borms was althans technisch gezien geen Jong Vlaming (zijn broer Karel wel). Jong Vlaanderen heeft nooit geïnvesteerd in Antwerpen waar men Borms zijn gang liet gaan.

En België?

België verdwijnt.

Slechts één Vlaamsch dichter heeft bij mijn weten, België bezongen. En mea culpa, mea maxima culpa, dat ben ik zelf geweest.

Ik heb het gedaan, toen ik te goedertrouw meende, dat België onschuldig geslagen werd. Dat wroegt mij het minst. Maar ik heb het ook gedaan in 1905, vijf en zeventig jaar na 1830. Dat wroegt mij het meest.

Toen had ik nog niet begrepen.

Thans begrijp ik, en zoozeer ik Vlaanderen liefheb, zoozeer moet ik België haten.

Niet om mij te verontschuldigen, doch om der waarheid wille sluit ik met een eenvoudig verhaal.

Nadat ik in 1915 uit Belgischen staatsdienst werd ontslagen, kwam de Gentsche dominee Domela Nieuwenhuis Nyegaard te Amsterdam om handteekeningen van Vlamingen te krijgen op een stuk, waarin Vlaanderen zelfstandig en België vervallen werden verklaard.

Enkele der op die vergadering aanwezige Vlamingen wilden terstond onderteekenen. Ik kon niet, ik mocht niet, omdat ik, ondanks veel, zooniet in de Belgische regeering, dan toch nog in Koning Albert geloofde. De heer Domela hield er aan ook mijn handteekening te hebben. En toen gebeurde iets, dat ik nooit vergeet. Hij rees rechtop, de hooge schoone man, met de lange witte lokken en het sprekend eerlijk gelaat, en zei met van aandoening trillende stem, terwijl zijn blauwe oogen geweldig straalden: De Clercq, in uw zoogenoemde Belgische liederen hebt gij België geschreven, maar Vlaanderen gevoeld.

Het was alsof plotseling voor mijn gezicht een zwart gewolk openscheurde en de hemel blauw stond: „Dominee, antwoordde ik, het is zoo. Gij kent mij beter dan ik zelf.”

Ik kon den edelen man niet laten heengaan met ledige handen.

Er werd een ander stuk opgesteld, waarin verklaard werd dat Vlaanderen zelfstandig moest worden, indien de Belgische regeering voortging met Vlaanderen zijn recht te onthouden ... Een voorwaardelijk stuk.

Thans weet ik en verklaar:

Wil Vlaanderen ooit zichzelf worden, België moet verdwijnen; zonder voorbehoud!

Wij dragen in ons hart een droom

Zoo schoon, zoo schoon!

Het Vlaamsche Volk is vrij en draagt

Zijn eigen kroon!

De Clercq beschrijft zijn 'bekering' door ds. Domela Nieuwenhuis in De Dietsche Gedachte, 'Voor-1830-na' - 'Vlaanderens hoogste belijders' (Zomer 1930)

Het kookpunt bereikte mijn patriotische opgewondenheid in het vers „Als de Heiland“, waarin ik, tegoedertrouw godslasterlijk, België toesprak als Gods liefste zoon. Hooger kon de krankzinnigheid wel niet stijgen. Toch vergat ik Vlaanderen niet. Dit getuigt „Eeuwig Vlaanderen“, mijn breedste gedicht uit dien tijd.

Ook het versje „Onz' sterkste Rivier“ schreef ik toen en zekeren dag toonde ik het, met andere antiduitsche spotdichtjes, aan een gezelschap Vlamingen te Amsterdam. Dr. Anton Jacob, dien ik voor den oorlog op de Hugo Verriestfeesten te Ingoyghem had leeren kennen, was er bij. Leo Picard zag ik er voor het eerst. Het ontging mij niet, dat er, bij het roemen van onze IJzersoldaten, een treurige glimlach liep over het bleeke gelaat van dezen zichtbaar vermoeiden man, die te Gent „de Vlaamsche Post“ zou helpen oprichten, en later, na moeilijkheden met zijn medewerkers voorgoed naar Holland moest komen. Van het streven der eerste activisten te Gent, te Lier en te Antwerpen was mij niets bekend en het verbaasde mij toen iemand uit de groep mij voorspelde — dat ik weldra anders zou gaan zingen.

RENÉ DE CLERCQ.

oor mijn doel nutteloos, onbruikbaar en zelfs gevaarlijk'. De perceptie van het gebeuren is dat De Clercq 'voorwaardelijk' (hij geloofde helemaal niet meer in de Belgische regering maar zou toen nog zijn hoop gesteld hebben in Albert I en zou nog tot juni 1917 deze spreidstand innemen) het radicaal 7 puntenprogramma van de Gentse Domela Nieuwenhuis ondertekend heeft, waarin het verdwijnen van België wordt geëist, en dus op Jongvlaams standpunt staat. Hoewel het radicale, romantische Jongvlaamse idee hem duidelijk het meest aanspreekt zal allemansvriend De Clercq evenwel naar buiten toe nooit een echte Jongvlaming worden. Hij probeert het, als propagandist, goed te doen met alle fracties binnen het activisme maar leunt nog meeste aan bij zijn vriend August Borms. De Clercqs' en Borms' evolutie verliepen overigens nogal parallel en waarschijnlijk in minimaal overleg tussen beiden. Borms verklaart bvb. in 1917: 'Wat dit punt betreft ben ik het helemaal eens met mijn vriend René De Clercq (de Vlaamse strijd voorrang geven op boven de trouw aan de koning). Ik voeg er aan toe dat de Saksen-Coburgs nooit veel sympathie opgebracht hebben voor de Vlaamse zaak. We hoopten dat Albert met die traditie zou breken. Wij zijn in die hoop teleurgesteld. Het zij zo'.

Van Jongvlaamse zijde blijft men echter via Rietjens de dichter bewerken. Met Domela heeft De Clercq nog sporadisch contact. Toch draagt hij het gedicht 'Mijn vijand heb ik lief' ('6 december 1916, aan den veel vijanden hebbenden, veel vriendschap waardigen ds. Domela Nieuwenhuis') aan hem op en wordt hij uitgenodigd, als vader Domela zoon Edzard bezoekt op 9 december.

Gerretson is ziedend om de coup de théâtre van de dominee en veegt De Clercq in een lange brief de mantel uit. De knieval voor Domela is waarschijnlijk ook de reden waarom Gerretson talmt om stoorzender De Clercq, die nu zonder inkomsten zit, achterstallige tegoeden uit te betalen. Jacob reageert uit Antwerpen dat de hele redactie zich nu in feite buiten het standpunt van De Vlaamsche Stem heeft geplaatst. De Stem wordt intussen achter het front verboden (in december komen exemplaren terug uit Frankrijk met een stempel 'non admis'), verliest abonnees en verschijnt

op steeds kleiner formaat en minder bladzijden. In het eerste nummer van 1916 bericht De Stem de verhuis van de redactie van Amsterdam naar Den Haag en ook nog dat 'richting en leiding onveranderd zijn en de medewerking uitgebreid'. Met dit laatste bedoelt men de medewerking van de radicale Daensist en vooroorlogse vriend van De Clercq nl. Hector Plancquaert. Over de laatste periode en uiteindelijke liquidatie van De Stem worden we ingelicht in 2 vertrouwelijke brieven van Eggen aan Domela in Gent. Op 5 januari lezen we: 'Gerretson en Hoek bezitten het geld dus zij zijn de baas (...) De krant drukt nu in Den Haag en Brulez is redactiesecretaris geworden (...) 's anderendaags kwamen op mijne kamer De Clercq, Brulez en X (onleesbaar) en wij spraken over de toekomst. X heeft getracht de zaak te redden doch het is lelijk tegengevallen zoals hierna zal blijken'. De soms ietwat argeloze en naïeve Domela dacht dat de hele redactie van De Vlaamsche Stem nu volledig op Jongvlaams standpunt stond en stak zijn ijdelheid over dit succes niet onder stoelen of banken. Zo laat hij afschriften van het door De Clercq en C^o ondertekende 7-puntenprogramma circuleren tot in Berlijn. Dit heeft o.m. tot gevolg dat de Politische Abteilung in Brussel, wiens plannen zijn doorkruist, Domela's bewegingsvrijheid beperkt. De naïeve, romantische en idealistische Domela botst overigens voortdurend met de Duitse realpolitik. Het is echter zijn vriend cavaleriegeneraal Wolfgang von Unger⁷⁷,

77 *Kavalerieluitenantgeneraal Wolfgang von Unger (Detmold 17 december 1855 - Berlijn 19 december 1927) van de 3de Duitse kavaleriedivisie was alsusdanig betrokken bij de inval in België, meer bepaald met het 5 de Duitse leger onder kroonprins Wilhelm, geconcentreerd in Saarbrücken. Deze legereenheid moest volgens het Schlieffenplan de grote slag slaan door Verdun in te nemen. Via Belgisch Lotharingen vochten ze eind augustus 1914 de slag bij Longwy net onder de Belgische grens waar ze de rechterflank uitmaakten. Vandaar stootten ze door richting Verdun - Varennes. Aanvang september namen ze de Duitse linkervleugel voor zich in de slag bij de Marne. Na het debacle werd von Ungers kavaleriedivisie toegevoegd aan het 4de leger dat in Vlaanderen opereerde o.m. in de Eerste slag bij Ieper. Merkwaardig genoeg is von Unger de enige Duitse generaal die tijdens de hele oorlog kortstondig de stad Ieper bezette nl. op 7 oktober 1914 met zijn ca 9.000 ruiters etc.. Hijzelf was ingekwartierd op de Grote Markt maar verliet 's anderendaags met zijn troepen de stad. Von Unger was tussen september 1915 en februari 1917 etappeninspecteur van het vierde Duitse leger in Gent. Hij stond bekend als gematigd en cultureel hoogstaand. Wegens zijn steun aan de Jongvlamingen werd hij na tussenkomst van de Politische Abteilung in Brussel geschorst in zijn functies. Dit laatste was*

ETAPPEN-INSPEKTION
DER 4. ARMEE.
PASSABTEILUNG J. NR.
T. B. N.

Gent, den 29. April. 1915.

Vorzeiger Van Maria T. D. Domela Nieuwenhuis-Mygaard
 woonhaft zu Gent
 Alter: 45 Jahre, Grösse 1.98 m., Figur schlank
 Haarfarbe brun Bartfarbe grau Augen blau
 Besondere Kennzeichen: —
 hat die Erlaubnis vom 1 Mai 1915 bis 31. Mai 1915.
 sich von Gent nach Holland und zurück.
 über (Weg) Selzack

zu begeben zwecks im Auftrage des N. Buris der Zivilverwaltung
der Etappen-Inspektion IV.
 Beförderungsmittel Eisenbahn oder Fahrrad

Falls Vorzeiger ausserhalb obengenannter Wege betroffen wird, ist er festzunehmen.
 Der Etappen-Inspection ist davon Nachricht zu geben.

Dieser Ausweis hat Gültigkeit nur für (Datum) 1. V. 1915 - 31. V. 1915
 und ist ohne Stempel der Etappen Inspektion ungültig.

(1) 1. V. 1915
bis
31. V. 1915.

Osteroth,

Hilfsarbeiter.

(Unterschrift und Dienstgrad).

Men wordt dringend verzocht dit
 pasport binst de 10 dagen na den ver-
 valdag terug te brengen naar de Pass-
 Büro.
 Wie zulks verwaarloosd wordt gestraft.

Gebühr

posten strasse 1515	posten strasse 10.515	posten strasse 10.515	posten strasse 20.515	posten strasse 20.515	posten strasse 29.515
---------------------------	-----------------------------	-----------------------------	-----------------------------	-----------------------------	-----------------------------

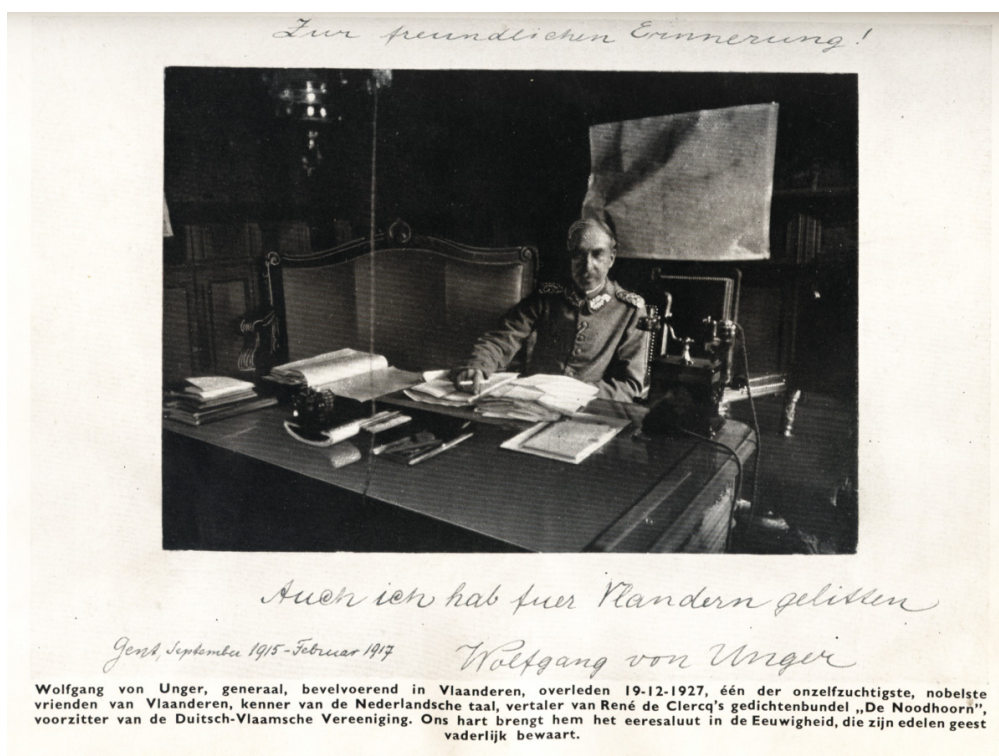
Dieser Schein ist spätestens 10 Tage nach beendeter Reise an die Pass-Abteilung

Een van de vele reispassen (soms na tussenkomst van Etappeninspecteur von Unger) uitgereikt door de Gentse Passzentrale aan ds. Domela Nieuwenhuis.

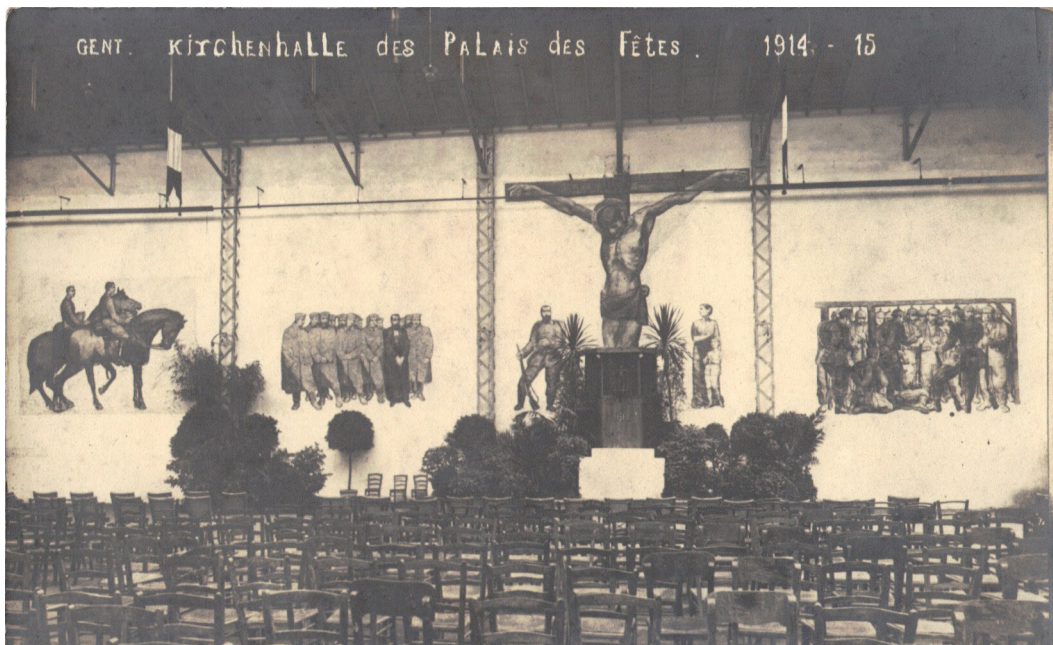

2. General der Kavallerie Erzellenz v. Unger, Etappen-Inspekteur der 4. Armee.

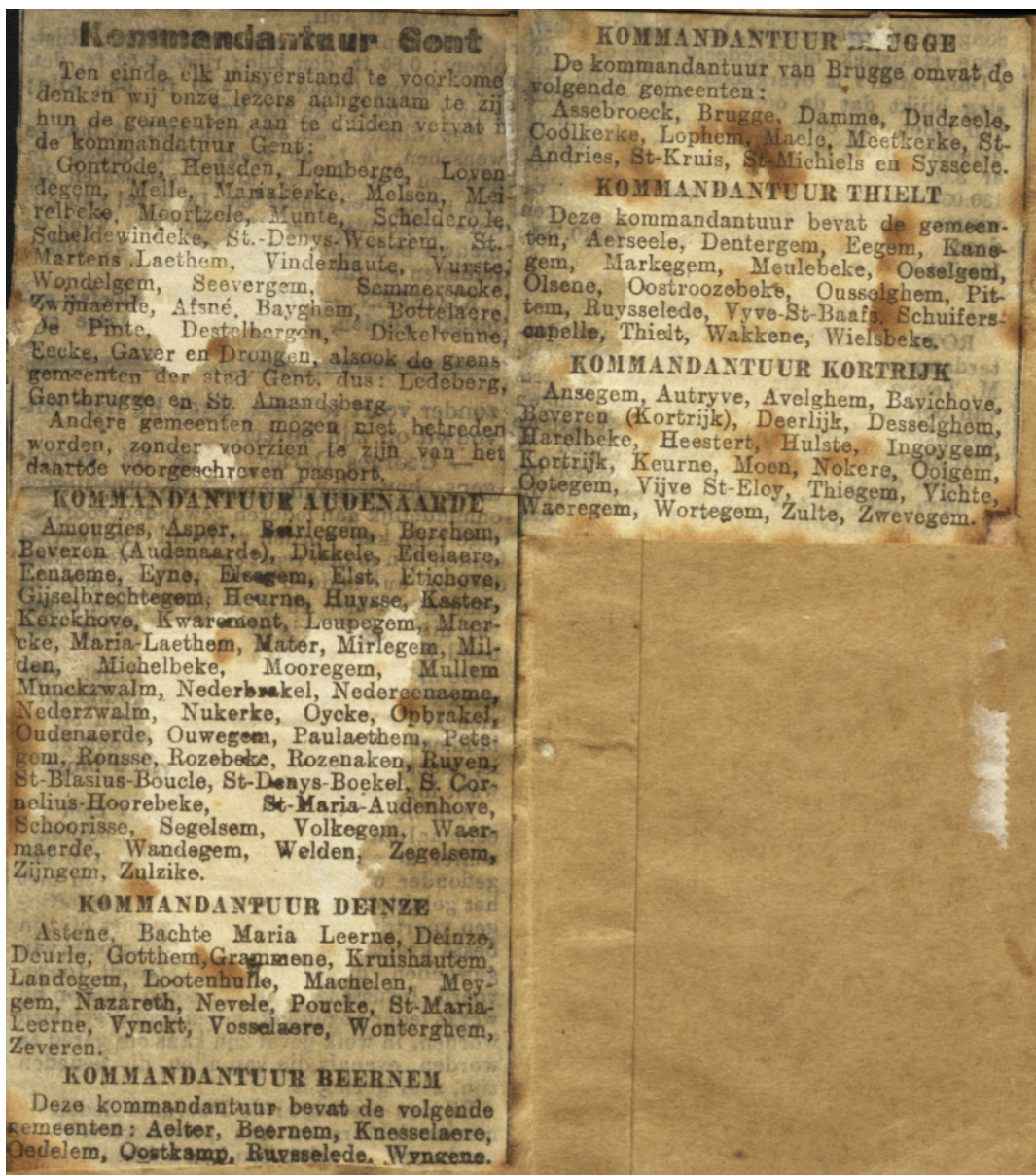
uit het Kriegsalbum von Gent, 1916

uit Geschiedenis der Jong Vlaamsche Beweging, Marcel Van de Velde, 1941

Het feestpaleis van de Gentse wereldtentoonstelling werd door de Duitsers gebruikt voor erediensten waar ook ds. Domela wel eens vooring.

Een oplijsting van alle Kommandanturen uit het Etappengebied uit het bezit van Domela (hoogstwaarschijnlijk uit De Vlaamsche Post)

San da veel vijanden hebben den,
t'el vriendschap waantigen *ds. Domela Nieuwenhuis*
Nyegaardts

Mijn vijand heb ik lief
Omdat hij vijand is,
Derrijl hij mij uit laksheid lief,
En lust geeft, die ik mis.

Mijn vijand is mij borg
Voor vasten moed en sterke daad.
Draag ik voor kleandren hart en zorg,
Dok voor mij vijand en mijn haat.

Lust ruis zijn die mij legen zijn,
Lust diep gaan wat mij wondt.
Eerst als ik opbriesch van de pijn
Voel ik mijn toorn gezond.

Eerst als het zwaard jeukt naar mijn hals,
Draag ik hem recht en hoog.
Kergend van al wat 'walsch en valsch'
Tand voor tand, rog voor oog.'

Handschrift van De Clercq's gedicht Mijn vijand heb ik lief van december 1916 opgedragen aan ds. Domela.

etappen-inspecteur te Gent en Vlamingenvriend, die Domela toch de nodige papieren bezorgt om aan de Pasz und Grenzsperrren te passeren en hem zo toelaat aanwezig te zijn op de begrafenis van zijn moeder in Nederland op 19 maart! Von Unger was eveneens een trouwe kerkganger bij Domela op de Brabantdam. De militairen hebben in de geldende oorlogssituatie nu eenmaal beduidend meer macht dan de burgers in Brussel. Dezelfde von Unger zal in 1917 ook De Clercq's 'De Noodhoorn' vertalen in het Duits! De bundel zal worden uitgegeven bij het Insel Verlag van Anton Kippenberg wiens uitgave van Vlaamse schrijvers volgens het Tatigkeitsbericht dd. 31 juli 1917 van de Politische Abteilung in Brussel 'een grote steun was in haar opdracht'. Het is duidelijk dat voor Gerretson De Vlaamsche Stem nu 'waardeloos' geworden is, omdat het blad 'door de kazakdraaijerij van Deswarte alle gezag verloren had'. Hoe het allemaal afliep lezen we in de 2de brief van Eggen aan Domela dd. 2 februari: 'Ziehier, hoe de zaak zich gisteren in Den Haag heeft afgespeeld. Waren aanwezig: Ger, Hoek, De Clercq, Brulez en ik (...) Gerretson verwijt de rest dat de ondertekening van de brief in de hoogste mate onvoorzichtig was (...) Van deze situatie hebben Ger en Hoek gebruik gemaakt om De Stem stop te zetten (...) Hun spel was zeer behendig en ik heb moeten buigen'. Op 31 januari 1916 kondigt de redactie inderdaad aan dat het blad om financiële redenen ophoudt te bestaan. In de laatste nummers publiceert hoofdredacteur De Clercq o.m. op 9 december het Groot-Nederlandse 'Coers'⁷⁸ lied', in het kerstnummer het weemoedige 'Kerstverlangen', op 3 januari 'Naar vrede' en op 27 januari 's Levens waarde'. In het allerlaatste nummer staat het mismoedige 'Een beleefdheid die doodt', hij steekt er de hand in eigen boezem en betoogt dat de Vlamingen door hun meegaandheid zelf schuld hebben aan de miskenning waarvan ze het slachtoffer zijn. Toch heeft Gerretson nog geprobeerd De Stem te verkopen o.m. aan Leo Simons. In een brief aan Simons dd. 8 januari 1916 schrijft hij o.m. dat: 'Het loskomen van De Vlaamsche

hoogst uitzonderlijk want zeker in die periode had das Militär zowat alles te zeggen...Hij werd toen o.m. actief in het Berlijnse Deutsch-Flämische Gesellschaft.

78 Frits Coers (Sindanglaoet 10 april 1870 - Utrecht 24 juli 1937) was de man van de Nederlandse liedbeweging die ooit de term 'Groot-Nederland' gelanceerd had.

Stem van mij, zou wellicht - vooral wanneer een bekend pro-Ententeman (= Simons JV) de eigenaar werd - in staat zou zijn, veel (overigens ongewettigd) wantrouwen weg te nemen'.

Na de liquidatie van De Stem duiken de medewerkers Marcel Minnaert, Lucien Brulez, Antoon Jacob en Jan Eggen later dat jaar respectievelijk op als docenten natuurkunde, wijsbegeerte en filologie, Nederlandse en algemene letterkunde en rechten aan de pas nederlandsste zgn. von Bissinguniversiteit te Gent. De Clercq houdt zich nu financieel recht met hulp van het Nederlandsch Comité tot steun van Belgische en andere slachtoffers. Sommige Nederlanders die hem beschouwen als 'een idealist die er ingevlogen is' steunen hem persoonlijk. Zo laat Leo Simons in De Nieuwe Amsterdammer van 20 november 1915 een oproep verschijnen voor de dichtbundel 'Van Aarde en Hemel' die zijn Wereldbibliotheek 'als steun aan de dichter zal publiceren'. Er zijn ook nog min of meer welstellende vrienden als Eerste Kamerlid voor Friesland, grootgrondbezitter en landbouwindustrieel baron Theo van Welderen Rengers⁷⁹, de Zuid-Afrikaanse professor Bodenstein⁸⁰, Robert De Vos en de kunstenaarsfamilie Pieck. Zijn tegenstanders zoals het giftige Belgisch Dagblad van 2 februari 1916 spreken van 'overschot' voor de dichter. Zelf wijst De Clercq in een brief aan Borms net voor zijn terugkeer naar Vlaanderen op de armoede waarin hij leeft.

VERANDERENDE KUNSTEN

We zagen al hoe het boude ontslag van de loyale De Clercq voor de jonge literaire garde in Vlaanderen zelf een schok betekent die de deur openzet om zich niet meer aan België te binden.

79 *Theo Van Welderen - Rengers (Leeuwarden 9 januari 1867 - Leeuwarden 15 juni 1945) was een Fries grootgrondbezitter en financier. Hij was sedert de oprichting van het ANV 1895 lid van deze organisatie.*

80 *H.D.J. Bodenstein (biografische gegevens onbekend) Diende in de Boerenoorlog onder generaal Louis Botha en was professor rechten in Stellenbosch. Hij promoveerde in 1907, in Leiden op een proefschrift Huur van Huizen en Landen volgens het hedendaagsch Romeinsch-Hollandsch Recht. Hij bekleedde ook een leerstoel Zuidafikaans recht aan de gemeentelijke universiteit van Amsterdam. Bodenstein vertegenwoordigde de Zuidafrikaanse tak van het ANV en was later betrokken bij De Dietsche Bond, de Toorts, Dietsche Stemmen etc. We kunnen veronderstellen dat René De Clercq via hem hoopte te emigreren naar Zuid - Afrika met een betrekking aan de universiteit van Stellenbosch begin de jaren '20*

Het tot dan toe zeer marginale activisme krijgt, uit pure verontwaardiging, een belangrijke groeischeut. De weg naar een complete, subversieve en onafhankelijke vernieuwing zowel naar vorm als naar inhoud ligt open. 1916 en 1893 (oprichting van de Van nu en straks-beweging) worden niet voor niets als dé twee mijlpalen in de Vlaamse literatuurvernieuwing beschouwd! Dr. Matthijs De Ridder trekt het volgende besluit: ‘Dat die (vernieuwde) poëzie niet uit het niets verschijnt, is wellicht niet zo’n opzienbarende conclusie. Dat deze dichters zeker in het werk dat zij direct na de Eerste Wereldoorlog maakten, in zekere zin voortborduurden op het kosmische en universeel-broederlijke beeldenarsenaal dat al bij De Clercq te vinden is, is misschien een iets verrassender conclusie. Maar mijn echte punt is dat de vernieuwende, Vlaams-nationalistische en dus revolutionaire poëzie van Van Ostaijen⁸¹ en Burssens niet zou kunnen hebben bestaan zonder het gehele literaire project dat De Clercq vanaf Toortsen, via Harmen Riels en vervolgens tot De zware kroon en uiteindelijk De Noodhoorn heeft afgelegd. De Clercq heeft niet alleen een sterke aanzet tot vernieuwing in de literatuur gegeven, ook in de beeldende kunsten staat hij mee op de eerste rij om de vernieuwing te promoten. In de kunstgeschiedenis, waar men zoals in de literatuurgeschiedenis en de geschiedenis tout court graag actuele normen van esthetica en politieke correctheid terug projecteert, komt de rol van de romantische flamingant De Clercq zo goed als niet aan bod... We gaven vorig jaar al het mislukte avontuur van Fritz Van den Berghe en zijn geliefde Stella Van de Wiele in de VSA weer. Begin 1914 verlaat Van den Berghe zijn huisgezin voor New York waar hij het een half jaar zal uithouden. Bedoeling is dat zijn vriendin, actrice Stella Van de Wiele zal nakomen maar zij mag het land niet binnen want Fritz’ echtgenote Elvire Van Houtte, wiens vader douanier is, kan via de consul van de VSA het visum laten weigeren wegens een zogenaamde ‘maladie de peau’ van Van de Wiele. Begin augustus heeft het oorlogsgeweld ook Gust. De Smet met zijn gezin over de landsgrenzen gejaagd. Na een dwaaltocht langs

81 *Paul van Ostaijen getuigt dat De Clercqs poëzie behoort ‘tot dit lyriese positivisme, zonder flou, zonder impressionisme, zonder hartsaandoening, reëel en niet uitspattend, dat wij, expressionisten, steeds hebben gepostuleerd en nagestreefd’*

Actrice Stella van de Wiele geschilderd door Fritz Van den Berghe.

Sas van Gent, Terneuzen, Vlissingen, Domburg en Rotterdam belandt het gezin uiteindelijk in Amsterdam. Samen met Van den Berghe en Stella Van de Wiele, vestigen ze zich op de Keizersgracht nr. 687 bij Veen, de uitgever van Streuvels die vroeger nog De Clercqs Natuur heeft verspreid, die zelf pas uit het pand was verhuisd. Stella van de Wiele kan als actrice aan de slag bij het gezelschap Willem Royaards. In de zomer van 1915 loopt De Clercq in Amsterdam de schilders tegen het lijf. Beide kunstenaars, afgesneden van hun thuisclüenteel, zijn in volle evolutie op zoek naar nieuwe, expressionistische wegen. In september 1915 exposeert de Nederlandse schilder Leo Gestel bij de Amsterdamse Kunsthandel Heystee en Smit op de Herengracht litho’s, aquarellen en tekeningen met de Belgische vluchtelingen als onderwerp. Bij Heystee maakt Gestel kennis met Gust. De Smet en Fritz Van den Berghe; van meet

af aan koestert hij een warme belangstelling voor hun werk en voor hun problemen. Het contact met Leo Gestel zal de twee ballingen de toegang tot de Amsterdamse kunstenaarswereld vergemakkelijken. Gestel betreft samen met o.a. Jan Sluijters die o.m. in de Nieuwe Amsterdammer tekent, een atelierwoning in de Tweede Jan Steenstraat. Hij introduceert de Gentenaars in zijn kring waartoe ook kunstverzamelaar Piet Boendermaker behoort. Iets later huizen Fritz en Stella in Hotel Philadelphia aan de Leidsekade waar Fritz o.m. het uitdagende portret van zijn geliefde schildert. Op 13 oktober vestigt De Smet zich aan de Spuistraat 36 in Amsterdam. In dezelfde stad stoten ze op André De Ridder met wie ze musea en tentoonstellingen van moderneren (o.m. Le Fauconnier die als deserteur uit het Franse leger in het neutrale Holland zat) bezoeken. Het Stedelijk Museum van Amsterdam toont in oktober een deel van zijn vaste collectie; het ensemble omvat werken van Breitner, Gestel, Sluijters, Toorop en Van Gogh. Het was precies daar dat Gust. De Smet en Van den Berghe, André De Ridder tegenkwamen. Jaren later herinnert De Ridder zich: 'Urenlang hebben we door de zalen van dit museum gekuierd terwijl we ons blind keken op al de moderne werken, welke we er mochten ontdekken op een ogenblik dat we van de evolutie der kunst van onze tijd alles behalve volledig op de hoogte waren.' Op 21 november 1914 wordt een tentoonstelling geopend met o.m. werken van Le Fauconnier. Gust. De Smet is onmiddellijk verkocht... De Ridder wordt gaandeweg bevriend met Le Fauconnier over wie hij een essay schrijft. Bij de Hollandsche Kunstenaarskring is De Smet in ieder geval een trouw exposant. Zijn lidmaatschap biedt hem herhaaldelijk de mogelijkheid zijn werken aan het Amsterdamse kunstpubliek te tonen. Dankzij de bemiddeling van Leo Van Puyvelde, werkzaam op de Belgische Ambassade, is ook in 's-Gravenhage het werk van De Smet te zien. De Ridder, is op dat moment samen met De Clercq, leraar aan de Belgische school en betrokken bij de oprichting van De Vlaamsche Stem, die zal verschijnen in februari 1915 (zie supra). Beiden vragen Van den Berghe om illustraties. Hij levert er drie: eeuwig Vlaanderen (11 juli 1915), Koningin der weeën (25 juli 1915) en vrede. De Ridder verzoekt De Clercq oude

Fritz Van den Berghe (l) en Gust. De Smet in mei 1916 in galerij Heystee.

veten⁸² te vergeten en in één of ander koffiehuis de vriendschap te bezegelen. Op 21 februari verschijnt een lovend artikel van de Ridder over De Clercq in de Groene Amsterdammer. De Clercq publiceert in het maandblad *Eigen Haard* (Amsterdam 21 aug 1915) een geschreven portret van Gust. de Smet. Men zal zich herinneren dat De Clercq al voor de oorlog dweept met De Smet. De tekst is verlucht met vier illustraties. De Clercq herkent in de Smet vooral een zoekend kunstenaar. 'Steeds blijft Gustave de Smet persoonlijk, voornaam, flink modern (...) Hij is niet van dezen die zich laten verleiden door makkelijk behaald bijval en rustend op hunne lauweren, hun besten tijd vergapen in bewondering voor het voltooide schoone. Wat hij voortbrengt is zoo niet telkens hooger, dan toch telkens anders (...) Hij oordeelt het beneden zich te leven op reeds verworven roem. Nimmer gansch voldaan spoort hij zijn geest naar hooger op, en heeft den moed zoowel tot vallen als tot stijgen'. Op 15 april 1915 organiseert de Gooise kunsthandel Van Faassen in Bussum al een tentoonstelling met Belgische kunstenaars waaronder Gust. De Smet.

Joost Vandommele

82 *Het vooroorlogse modernistische kosmopolitische literatuurtijdschrift De Boomgaard van P. G. Van Hecke en De Ridder had De Clercqs literair werk niet bepaald positief gerecenseerd.*